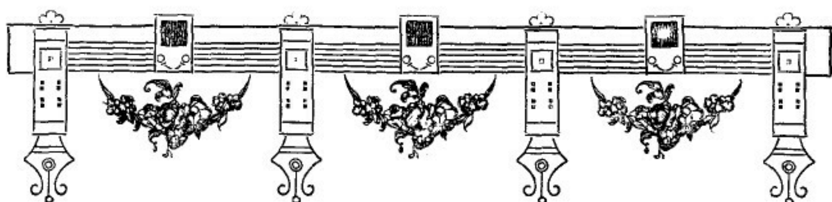

Malta ili Mljet?

Piše Dr. R. Vimer.

Mjeseca kolovoza g. 1907. napisao sam „Život sv. Pavla", koji je izdalo društvo sv. Jeronima. Slijedeći sv. Pismo, najuvaženije tumače, zajamčenu predaju, napomenuo sam u toj knjizi,[1] da se Pavao na svom sužanjskom putu u Rim spasao na otok Maltu.

Krajem lanjske godine izašla je u Spljetu jedna rasprava od pedeset i osam stranica, koja hoće da dokaže iz petnih žila, kako se sv. Pavao ovom zgodom nije iskrcao na Maltu, već na otok Mljet, koji leži u jadranskom moru.[2] U toj raspravi spominje se na dva mjesta i moj „Život sv. Pavla", da lijepo kažem, na dosta nelijepi način. Predbacuje mi „Melita" da rušim tradiciju otoka Mljeta[3] i da tvrdim, da se Pavao iskrcao na otoku Malti iz razloga, kojih nijesam proučio.[4] Začudo mi je ponajprije, što se „Melita" nakon tako duga vremena očesala o mene, jer nije moguće, da je trebalo tri godine, dok se rodila. A već same riječi, što ih navodi iz moje knjige, kažu svakome jasno, da sam morao proučavati razloge, prije no sam se odlučio za Maltu. Pišem naime: „Kako bi nam i milo bilo, kad bismo mogli reći, da je naš hrvatski Mljet primio Pavla u svoj naručaj, ipak moramo priznati istini za volju, da se Pavao sada iskrcao na Malti.[5]

Pročitavši „Melitu" nisam mislio na nju ni odgovarati, jer mog uvjerenja o Malti nije ni za čas uzdrmala. No jer je to

[1] Str. 214.
[2] Melita del naufragio di S. Paolo è l' isola Meleda in Dalmazia. Spalato 1910.
[3] Str. 56.
[4] Str. 57.
[5] Str. 214.

pitanje po nas Hrvate dosta važno, a u „Životu sv. Pavla", koji je pisan za puk, nijesam ga smio potanje razviti, odlučih se nakon duljeg vremena, da se njime opširnije zabavim.

I. Vjetar.

Poslije mnoga okolišanja prispije lađa, na kojoj se vozio sv. Pavao u Rim u luku Boniport, koja leži na južnoj obali otoka Krete. Bilo je to početkom listopada, jer je već prošao dan očišćenja, koji Židovi danas zovu dugi dan. U to doba počinju na moru duvati jesenski vjetrovi. Stoga opomenu Pavao mornare, neka ne idu dalje, jer bi to moglo biti pogibeljno i za ljude i za lađu. No gospodar i krmilar broda bijahu toga mnijenja, da krenu do nedaleke luke Feniks, koja je mnogo zgodnija za zimovanje. Na to pristane satnik Julije i većina putnika, te odlučiše nastaviti putovanje s tim radije, što je dunuo vjetar s juga, koji će držati lađu u blizini obale.[6]

Samo kratko vrijeme plovili su uz Kretu. Nastavljajući svoj izvještaj pripovijeda Luka: „Non post multum autem misit se contra ipsam ventus Typhonicus, qui vocatur Euroaquilo.[7] Već nam ovaj „autem" nekako kaže, da se vjetar promijenio. Ako ih je dosad pratio jugo, morao je sada nahrupiti neki drugi vjetar.

Tu nam se namiče prvo važno pitanje, kako se zapravo zvao taj vjetar, jer ga jedni rukopisi sv. Pisma pišu: „*εὐρακύλων*", a drugi „*εὐροκλύδων*". Koja je od ovih riječi prava, ne može nipošto da riješi subjektivno mnijenje kojeg pisca, već jedino kritika teksta po starim rukopisima. Ta je pak postavila za prvo svoje načelo: Valja poprimiti onu varijantu, koju preporuča većina starih rukopisa i prijevoda. Za Djela apostolska imademo danas 16 uncijalnih rukopisa i 416 minuskula.[8] Prvi su pisani prije desetog vijeka velikim rastavljenim grčkim pismenima, pa se zovu uncijali. Što su ovi rukopisi stariji, to i više vrijede jer je svaki kasniji prepisivač sv. Pisma, bilo od ljudske slabosti bilo s nepažnje, starim pogreškama dodavao nove. Ona dakle riječ, koju jednolično pišu svi najstariji rukopisi, potekla je bez sumnje iz pera svetoga pisca. Takova je riječ „*εὐρακύ-*

[6] Dj. 27_{8-13}.

[7] Dj. 27_{14}.

[8] C. R. Gregory: Novum Testamentum Graece. Prolegomena. Lipsiae 1894. pag. 409. i 652.

λων". Tri najstarija kodeksa vatikanski, sinajski i aleksandrijski imadu na našem mjestu jednoglasno „*εὐρακύλων*". Pokraj ovih najviše se cijeni rukopis Efremov iz 5. vijeka, ali taj nema Djela apostolskih od 26 20—27 16 te rukopis Bezin, pisan u 6. vijeku, koji završuje Djela apostolska sa dvadeset i drugom glavom. Gotovo svi ostali uncijalni rukopisi pišu „*εὐρακύλων*".

Varijantu „*εὐροκλύδων*" imade zapravo jedan jedini, a to je Codex „Angelicus Romanus" (L) pisan tek pod konac devetoga vijeka.[9] *Εὐροκλύδων* imade istina i Codex „Mutinensis" (H) iz devetoga vijeka, nu taj rukopis nije isprva imao Djela apostolskih od 27 4—28 31, već je taj ulomak nadopunila uncijalnim slovima kasnija ruka tek u XI. stoljeću. U rukopisu napokon, koji se zove „Porphirianus Chiovensis" (P), a potječe iz 9. vijeka, dodala je kasnija ruka riječ „*εὐροκλύδων*" s kraja,[10] Kad dakle od 16 najstarijih rukopisa, koji potječu prije 10. vijeka, jedan jedini piše „*εὐροκλύδων*", a svi ostali „*εὐρακύλων*", onda nema sumnje, da je Luka morao napisati samo „*εὐρακύλων*".

To se još bolje vidi iz grčkih rukopisa, koji su pisani manjim slovima. Tih imade danas za Djela apostolska 416[11] i svi pišu „*εὐρακύλων*" osim jednoga ili dvojice.[12] Kad dakle od 432 u svemu grčka rukopisa sv. Pisma samo zapravo dva ili tri pišu „*εὐροκλύδων*", a svi ostali „*εὐρακύλων*", nema sumnje, da je potonja riječ prava. Tko će reći, da nije pravovaljan zaključak parlamenta, za koji je glasovalo 429 zastupnika, a samo trojica proti?

I sad molim čitatelje, neka prosude, može li se danas naći razborit čovjek, koji bi se usudio braniti varijantu „*εὐροκλύδων*"? Da je to bilo poznato „Meliti", ne bi se nikad čudila, kako može pisati francuski biblicista Fillion, da riječ „*εὐροκλύδων*" nije ni najmanje opravdana.[13] I gotovo svi prijevodi sv. Pisma imadu „*εὐρακύλων*". Tako je pisala stara Itala, pa je tu riječ i sv. Jeronim prenio u današnju Vulgatu. Tako pišu etiopski, sahidski i armenski prijevodi.[14] To je razlog, što od novijih prijevoda sv.

---

[9] Gregory: o. c. pag. 416.

[10] C. Tischendorf: Novum Testamentum Graece, Editio octava critica maior, Lipsiae 1872. pag. 233.

[11] Gregory o. c. pag. 652.

[12] J. Hastings: A Dictionary of the Bible, Edinburgh 1898. I. Col. 795.

[13] Pag. 10.

[14] Tischendorf o. c. pag. 203.

*

Pisma nema gotovo ni jednoga, koji ne bi pisao Euroaquilo.

Varijanta „εὐροκλύδων“ dolazi prvi put u dosta lošem sirskom prijevodu, koji se zove Harklejev, a preveden je tek u sedmome vijeku. I taj ju je stavio s kraja te napisao ju grčkim slovima.[15] Tim je zaveo i druge, koji su tu krivu riječ stavili u novija izdanja sirskih prijevoda. Zato je imadu jedino sirski prijevodi. A lako nam je protumačiti, kako su Sirci do te riječi došli. Euraquilo sastavljeno je od riječi εὖρος i aquilo, što znači sjever. Prvu polovinu razumjeli su Sirci, jer je to grčka riječ, ali drugu nisu, jer im latinski jezik nije bio poznat, pošto su živjeli daleko od Italije. Držeći riječ ἀκύλων za pogrešku prepisivača, zamijenili su je sa čisto grčkom riječi κλύδων, koja znači val. Mislili su naime, da je prepisivač grčko slovo Δ zamijenio sa Λ. Tako su dobili riječ *ΕΥΡΟΚΥΔΩΝ*. I doista imade jedan kodeks: εὐροκύδων.[16] Pošto riječ ovako pisana nije imala nikakova smisla, umetnuli su u nju jedan Λ i pisali *ΕΥΡΟΚΛΥΔΩΝ*. To je za oko i za uho posvema grčki, ali zapravo ne znači upravo ništa. Hrvatski prevela bi se ta riječ sa vjetar-val, što se ne da protumačiti ni sa vjetrovit val, ni sa valovit vjetar, jer ni jedno ni drugo nema smisla. To je razlog, što se riječ εὐροκλύδων ne da prevesti. Koji ju prevode sa južnjak, preveli su samo prvu polovinu, dočim je druga ostala neprevedena. Već po različnosti obiju pojmova, iz kojih je riječ sastavljena, vidi se, da to nije nikakav kompozit. Pa doista ovu riječ „εὐροκλύδων“ ne poznaje grčki jezik: ona se nalazi jedino na tom mjestu sv. Pisma u dva ili tri rukopisa. Upotrebio ju je doduše i bizantski povjesničar Konstantin Manases, ali je očito, da ju je uzeo iz pogrešno pisana sv. Pisma, jer je živio polovinom 12. vijeka.[17]

I samim Sircima nije ta riječ bila jasna, jer ju nisu nikad preveli, već jednostavno transkribirali. Ali kako? Jedanput pišu εὐροκλύδων, drugi put εὐρυκλύδων, treći put εὐρακλύδων, četvrti put εὐρακήλων, peti put εὐρακύκλων.[18]

Neki su bibliciste pristali uz varijantu εὐρακλύδων, što je

---

[15] J. Smith. The Voyage and Shipwreck of St. Paul. London. 1880. pag. 161.

[16] Ignatius Georgius. D. Paulus Apostolus in mari, quod nunc Venetus sinus dicitur, naufragus. Venetiis 1730. Pag. 199. § 8.

[17] Smith. o. c. pag. 275.

[18] Tischendorf o. c. pag. 233.

tobože riječ Euraquilo čudna kovanica, jer je u njoj prva polovina grčka, a druga latinska. Ali su ti zaboravili, da se baš vjetrovi nazivlju sličnim kompozitima kao n. pr. Euroauster, Euronotus. Što je pako u ovim riječima prva polovina grčka, a druga latinska, ne će smetati nikoga, koji znade, da mornari, ploveći po raznim krajevima, imadu i danas svojih tehničkih izraza, koji su složeni iz engleskoga, njemačkoga i holandeskoga jezika.[19] Tako je i Luka saznao ime tog vjetra od aleksandrijskih mornara, pa piše: „Ventus, qui vocatur euroaquilo".[20]

Pošto smo dakle ustanovili pravo ime, da vidimo, kaki je to bio vjetar. Riječ eurus ima troje značenje: jugoistočnjak, istočnjak i vihar uopće.[21] U prvom značenju ne smijemo je uzeti, jer je spojena sa aquilo, što znači sjever. Tad bi naime značila u prevodu južni sjevernjak, što je nesmisao. Da taj vjetar pobliže označimo, valja nam riječ eurus uzeti u drugom značenju, naime istočnjak. Tada znači euroaquilo samo sjeveroistočnjak. Što god sam riječnika i leksikona pretražio, pišu svi bez iznimke, da euroaquilo znači sjeveroistočni vjetar. Da bi euroaquilo ikad značilo „scirocco aquiloso"[22] posvema je krivo. Da je taj vjetar bio buran, označio je Luka već riječju typhonicus, koju piše pred euroaquilo. Kada dakle aquilo ne bi značilo ništa više već buran, bila bi to tautologija, o kakovu se sv. Luka nije nikad ogriješio. Da se pako pod Kretom lagan južnjak često pretvori u buran sjeveroistočnjak, to nam svjedoči i današnje iskustvo mornara, jer je to na otoku Kreti obična stvar.[23] Zato iskusni mornari i danas potpisuju precizan izvještaj sv. Luke, koji kaže: „Aspirante autem austro legebant Cretam — a kad dunu jug, plovljahu uz Kretu. Non post multum autem misit se contra ipsam ventus typhonicus, qui vocatur euroaquilo — ali ne zadugo nahrupi s nje buran vjetar, koji se zove sjeveroistočnjak.

Iz gore pomenutih riječi „contra ipsam" hoće „Melita" da izvede, da je vjetar duvao sa juga, jer je lađa plovila ispod

[19] Dr. Hans Balmer, Die Romfahrt des Apostels Paulus und die Seefahrtskunde im römischen Kaiserzeitalter. Bern—Münchenbuchsee 1905. pag. 21.

[20] Dj. 27[14].

[21] Divković, Latinsko hrv. riječnik, Zagreb. 1900., str. 365.

[22] Georgius o. c. pag. 206.

[23] The sudden change from a south wind to a violent northerly wind is a common occurrence in these seas. Smith, o. c. pag. 102.

Krete. Nema sumnje, da se riječi κατ' αὐτῆς, latinski „contra ipsam“ mogu odnositi samo na Kretu, jer je to posljednja ženska imenica pređašnje rečenice. Priznati moramo, da ovaj dokaz nijesmo mogli naći u Georgijevoj knjizi, iz koje je „Melita“ povadila svoju zairu. No da je „Melita“ malo zavirila u grčku gramatiku, bila bi našla, da predlog κατά sa genitivom znači na prvom mjestu sa, niz, nuz, dolje.[24] Tomu imade nebrojeno primjera u klasičnoj grštini.[25]

Sv. Luka bio je klasično naobražen Grk, pa je u tom smislu upotrebio κατά i ovdje. Analogan primjer imademo u njegovom evanđelju, gdje piše: ἐξελθόντα δὲ τὰ δαιμόνια ἀπὸ τοῦ ἀνθρόπου, εἰσῆλθον εἰς τοὺς χοίρους καὶ ὥρμησεν ἡ ἀγέλη κατὰ τοῦ κρήμνου εἰς τὴν λίμνην καὶ ἀπεπνίγη. Exierunt ergo daemonia ab homine et intraverunt in porcos et impetu abiit grex per praeceps in stagnum et suffocatus est[26]. To znači hrvatski: navali sve krdo s brijega u more. Njemački: Die ganze Herde stürzte sich den Abhang hinab in den See.[27]

Tu dakle Vulgata nije zgodno prevela riječi κατ' αὐτῆς sa contra ipsam, već bi morala kazati de ipsa ili per ipsam.

Nu kad mi i ne bi znali po samom imenu, kakav je vjetar bio euroaquilo, možemo ga u ovom slučaju točno označiti po pravcu, kojim je zanio lađu. Nastavljajući svoje pripovijedanje kaže Luka: „Cumque arrepta esset navis, et non posset conari in ventum, data nave flatibus, ferebamur. In insulam autem quandam decurrentes, quae vocatur Cauda, potuimus vix obtinere scapham.[28] Taj otok Cauda jest po općem tumačenju današnji Cozzo, koji leži 23 milje ispod Krete prema jugozapadu.[29] Iz ovoga je jasno, da je taj vjetar duvao sa sjeveroistoka,[30]

---

[24] F. Petračić, Grčko-hrvatski riječnik. Zagreb 1875. str. 425.

[25] καθ' ἵππων αἴξαντες (Homer, Il. VI. 232.) poskakavši sa konja; βῆ δὲ κατ' Ολύμποῖο καρήνων ἀίξασα, i ona digavši se, ode sa vrhunaca Olimpovih (Homer Il. XXII. 187.); ἐῤῥίπτεον ἑαυτοὺς κατὰ τοῦ τείχεος, strmoglaviše se sa zida (Herodot. Hist. VIII. 53.); ἀλλόμενοι κατὰ τῆς πέτρας, skačući sa pećine (Ksenofon. Anab. II. XVII.) itd.

[26] Luk. 8_{33}.

[27] A. Arndt, Das neue Testament übersetzt und erklärt. Regensburg 1903. pag. 201.

[28] Djela apost. 27_{15-17}.

[29] Hastings: Dictionary I. 363.

[30] Govorimo, kako se u običnom životu govori mimoilazeći točnije zemljopisne oznake SSJ.

da je euroaquilo sjevero-istočnjak. Kad bi ih kakav južnjak bacio bio do Kaude, morala bi lađa ploviti protiv vjetra, a to se očito protivi sv. Pismu, koje kaže, da lađa nije mogla vjetru odoliti. Tvrditi dakle, da je euroaquilo bio vjetar s juga, znači izvraćati sv. Pismo. Na tom je mjestu Georgije mnogo konsekventniji, jer veli, da je Kauda neki otok na zapadnoj obali Krete.[31] Da se „Melita" košto u svem, tako i u ovom mjestu, povela za Georgijem, ne bi upala u tako očito protuslovje sa sv. Pismom.

Dobro tumače bogoslovi i mornari, da žestok južnjak ne bi zanio lađu, koja plovi ispod Krete, prema Kaudi, već bi njome tresnuo o Kretu. A kako hoće „Melita" da izbjegne tomu nepobitnom prigovoru? Veli, da ploviti uz obalu znači ploviti dvadeset morskih milja daleko od nje.[32] Evo do kakova se tumačenja dolazi, kad čovjek silom hoće da dokaže nešto, što se iz sv. Pisma dokazati ne može!

In insulam autem quandam decurrentes, quae vocatur Cauda, potuimus vix obtinere scapham.[33] Precizniji grčki tekst glasi: *Νησίον δὲ τι ὑποδραμόντες καλούμενον Καῦδα.* *Ὑποτρέχω* znači doći pod, o brodarima dobroditi pod nešto.[34] Njemački: darunter hinlaufen, unterlaufen.[35] Tako tumače svi tumači riječi: in insulam autem decurrentes.[36]

Iz ovoga se i opet vidi, da je vjetar duvao sa sjeveroistoka. Ploveći ispod Kaude bili su za čas zaštićeni od vjetra, pa su taj momenat upotrebili, da s velikom mukom dignu na brod čamac, koji je dosad plovio uz lađu svezan konopom. Karta dakle dodana „Meliti", koja označuje, da je Pavlova lađa

---

[31] Georgius o. c. pag. 212.

[32] Pag. 11.

[33] Dj. ap. 27_{10}.

[34] Petračić, o. c. str. 878.

[35] Dr. Schirlitz, Griechisch-deutsches Wörterbuch, Giessen. 1903. pag. 402.

[36] Knabenauer: Comm. in Actus Apostolorum, Parisiis, 1899. pag. 402.: devecti infra parvam insulam. Dr. Balmer: Unter Cauda ist nicht von einer Ankunft an diesem Ort und von der Abfahrt die Rede, sondern es wird nur das glückliche Unterlaufen an der schützenden Küste erwähnt o. c. pag. 350. Running under a certain island called Cauda. Gloag. A critical and exegetical commentary on the Acts of the Apostles, Edinburgh. 1870. II. pag. 407.

doplovila nad Kaudu u očitom je protuslovju sa tekstom sv. Pisma.

Da je euroaquilo bio sjeveroistočni vjetar, vidi se napokon i po tomu, što su se mornari bojali, da ih ne zanese na Sirtu. „Timentes ne in Syrtim inciderent, summisso vase sic ferebantur."[37] Pog Sirtom razumijevaju svi geografi i filolozi obalu gornje Afrike između Tunisa i Barke.[38]

S tim se tumačenjem potpunoma slažu i tumači Djela apostolskih.[39]

A kako je „Melita" izvrnula to mjesto? Veli, da se pod Syrtis ne imade razumijevati Sirta, već uopće loca arenosa, vadosa.[40] Kad bi sv. Luka mislio pod Sirtom kakove pličine ili pješčine, rekao bi i ovdje, kako piše dvanaest stihova kasnije: Timentes autem, ne in loca aspera incideremus.[41] Kako bi se, pita nadalje u čudu „Melita", bojali da ne upadnu u Sirtu, kad je ta više od 400 milja udaljena od Krete? A studijom svojom hoće da dokaže, kako je taj vjetar zanio Pavlovu lađu na Mljet, koji je 630 milja daleko od Kaude![42]

Da dokaže svoje izvraćanje, prepisala je „Melita" cijelu polovinu stranice iz Georgija,[43] koji navodi nekoliko tumača, da Syrtis znači loca arenosa, vadosa, saxosa etc. No riječi navedenih tumača samo je njihovo tumačenje istrgnuto iz konteksa, zašto su se mornari bojali, da ne padnu u Sirtu. Hoće time da kažu: napao ih je strah, da ih vjetar ne zanese u Sirtu zato, jer je tamo morska obala plitka, pećinasta, pa bi im se lađa razbila.

Da se pod Syrtis imade razumijevati sjeverna obala Afrike, vidi se jasno po grčkom tekstu, koji piše: *Εἰς τὴν Σύρτιν*. Ni-

---

[37] Dj. 27_{17}.

[38] Petračić, o. c. str. 816; Schirlitz, o. c. pag. 405; Dr. E. Riehm, Handwörterbuch des biblischen Alterthums, Bielefeld, 1894. pag. 1625; Hastings, o. c. IV. 182.

[39] Knabenbauer, o. c. pag. 432; H. J. Crelier, La Sainte Bible avec commentaires, Paris 1893. Les Actes des Apotres, pag. 306.; A. Meyer, Kritisch-exegetischer Kommentar über das Neue Testament. Göttingen, 1890. Die Apostelgeschichte, pag. 409; Gloag. o. c. II. pag. 408.

[40] Pag. 11.

[41] Dj. 27_{29}.

[42] Dr. Balmer, o. c. pag. 451.

[43] O. c. pag. 211.

kada *εἰς σύρτιν* ili *τινὰ σύρτιν*. Zato pišu svi izdavači riječ *Σύρτιν* sa velikim slovom.[44] A Nijemci prevode tu riječ „in die Syrte".[45] Čini se prema tomu, da „Melita" nije znala što piše. Veli, da Syrtis znači pličinu, a piše tu riječ uvijek sa velikim početnim slovom. Oni pako, koji kažu, da *τὴν Σύρτιν* znači *τινὰ σύρτιν*, ili hoće da iskrive sv. Pismo ili ne imadu pojma o egzegezi, jer i dobar gimnazijalac znade za veliku razliku između *τήν* i *τινά*. Kad bi dakle Euroaquilo bio kakav vjetar s juga, morao bi se koji kraj na južnoj ili zapadnoj obali Krete zvati Syrtis. A toga nema. Sredozemno more poznaje od pamtivijeka pa do danas samo jednu Sirtu, koja leži na sjevernoj obali Afrike.

Da završimo! Ime vjetra Euroaquilo, pravac, kojim je tjerao lađu, otok Kauda, pod koji ju je zanio i strah pred Sirtom, četiri su neoboriva dokaza, da je taj vjetar duvao sa sjeveroistoka. A svaki od ovih dokaza i sam za sebe uzet ruši hipotezu, da se Pavao iskrcao na Mljetu. Pa zašto se, pitat ćete, „Melita" toliko ustobočila na krivu varijantu *εὐροκλύδων*; zašto tumači svom silom, da je to bio južnjak? Jednostavno zato, jer onda pada jedan od glavnih uvjeta, da bi se Pavao ikad mogao iskrcati na Mljetu. Tad bi Pavlovu lađu samo anđeli mogli prenijeti na Mljet.

Mi ćemo se ipak osvrnuti i na druge tobožnje dokaze „Melite".

Nu prije treba da odgovorimo na pitanje, kako je Pavlova lađa mogla zapasti na Maltu, a ne na sjevernu obalu Afrike, kamo ju je tjerao sjeveroistočni vjetar? Pripovijedaju nam Djela, da mornari i usred bure nijesu stajali skrštenih ruku. Izvukli su s velikom mukom čamac, da se na njem spase, ako se lađa razbije;[46] opasali su brod užetima, da laglje odoli udaranju valova;[47] pobacali su teret u more, da lađa bude lakša.[48] Taj kratak izvještaj napisao je sv. Luka tek onda, kad se iskrcao, koliko se sjećao glavnih momenata. Nu i po ovom malom zaključuju ljudi, koji su proučili nautiku staroga vijeka, da su lađom upravljali iskusni mornari, koji su morali upotrijebiti i druga sredstva, da ne upadnu u Sirtu, gdje im ne bi bilo spasa.

---

[44] Tischendorf, o. c. II. pag. 234.

[45] Arndt o. c. pag. 438.

[46] Dj. 27_{16}.

[47] Dj. 27_{17}.

[48] Dj. 27_{18}.

Upravo ovaj odlomak sv. Pisma, najdragocjeniji je svjetski spomenik svima, koji se bave proučavanjem nautike starih naroda.

Najglasovitiji između ovih bio je Englez James Smith. Sin bogata trgovca iz Glasgowa imao je svoju jahtu, na kojoj je brodio preko trideset godina. Krhko zdravlje njegove djece prikovalo ga dulje vremena uz Gibraltar i Maltu, pa je tom zgodom napisao već prije spomenuto remek-djelo o Pavlovu brodolomu. Proučavao je geologiju i starine, te umro kao predsjednik geološkog i arheološkog društva na sveučilištu u Glasgowu dne 17. siječnja 1867.

Drugi je od ovih bio pomorski kapetan dr. Hans Balmer. Osijedio je ploveći od Sirije do Gibraltara. Poznavao je sve otoke i obale sredozemnog mora, njegove struje i vjetrove, pa je u tom pogledu bio živa knjiga za jedrenjače. Pošavši u mir, proučavao je historiju, geografiju i nautiku Grka i Rimljana, pa se i opet vratio na sredozemno more, da svoje teoretsko znanje i praktično iskustvo isporedi sa onim, što piše sv. Luka o plovidbi sv. Pavla u Rim. Plod svoga mnogogodišnjega truda skupio je u već citovanom djelu: die Romfahrt des Apostels Paulus. Umrije godine 1910.

Jedao i drugi pripovijedaju opširno, što su sve uradili naši mornari, da ne zapadnu u Sirtu. Morali su okrenuti lađu proti vjetra; razapeti jadro protiv bure (Sturmsegel), jer bi im se lađa vrtila u moru kao komad pluta;[49] te napokon očajno kormaniti prema zapadu, da tako oslabe žestinu bure, koja ih je tjerala prema jugu. Ja sam sebi (ne znam, da li pravo) tu stvar tumačio sa prijelazom skele na rijeci, gdje valovi udaraju brodu o bok, pa ga tako turaju s jedne obale na drugu.

Smith, koji se svim žarom posvetio tomu pitanju, zamolio je dva engleska kapetana[50] prokušana u plovidbi Levantom, neka mu kažu, kojom brzinom plovi lađa, koju tjera bura na sredozemnome moru. Prvi mu je odgovorio, da to zavisi o žestini bure i obliku lađe. Kad mu je na to Smith protumačio, kakova je bila Pavlova lađa i uz koje je prilike plovila, odgovorio je kapetan, da se može uzeti 40 milja na 24 sata. A drugi je rekao 33 milje na 24 sata. Uzmemo li sada poprečnu sredinu ove dvojice stručnjaka, to je Pavao mogao ploviti brzinom

[49] Smith, o. c. pag. 114.

[50] W. M. Lean, R. N. i Graves R. N.

od 36·5 milje na 24 sata.[51] Po Lukinu izvještaju gonila je bura lađu 13 dana i po, jer su u ponoći četrnaeste noći naslutili mornari kopno i usidrili se.[52] Po tom računu bila bi Pavlova lađa prevalila u svemu 492·7 milja. I doista imade od Kaude do Malte 490 milja, dočim je Mljet udaljen od Kaude 630 milja. Taj dokaz nije, istina, odlučan za Maltu, ali uz druge ne smijemo ni njega odbiti, s tim više, što se osniva na računu prokušanih stručnjaka.

Jedno samo stoji, da po onomu, što smo dosad čuli, po imenu kopna na koje se iskrcao Pavao i po navedenoj stručnjačkoj izjavi, nema osim Malte otoka u sredozemnom moru, na koji bi se mogao spasti Pavao.

II. More.

U dalnjem svom izvještaju pripovijeda sv. Luka, da ih je bura gonila četrnaest dana po Adriji.[53] Četrnaeste noći usidriše nekako mornari lađu pred otokom, koji se zvao Melita.[54] Svi tumači priznavaju, da je taj otok bio u Adriji, jer Luka ne napominje nigdje, da ih je bura u to vrijeme zatjerala u kakovo drugo more.

Nu sad se tumači razdijeliše u dva tabora poradi riječi Adria. Daleko pretežna večina tvrdi, da se u Lukino doba pod Adrijom razumijevao ne samo Jadranski zaljev već i Jonsko more, pa zaključuju, da se Pavao iskrcao na Malti. Samo neznatna manjina tumača veli nasuprot, da se pod Adrijom ima razumijevati samo Jadranski zaljev, pa misle, da se Pavao iskrcao na Mljetu. Cijela dakle ova rasprava ovisi jedino o tom, što je Luka razumijevao riječju Adrija. I jer u toj točki leži riješenje toga gordijskog čvora, valja da popitamo stare knjige, što se u Lukino vrijeme razumijevalo pod Adrijom.

„Melita“ želeći dokazati, da se Pavao iskrcao na Mljetu, zastupa mišljenje one nekolicine, koja kaže, da Adrija nije sezala dalje od današnjeg Jadranskog zaljeva. Upravo u tom leži njezina glavna zabluda. Da dokaže svoju hipotezu, navodi ponajprije nekoliko pjesnika, koji uzimaju Adriju u užem opsegu.

[51] Smith o. c. pag. 126.
[52] Dj. 27_{29}.
[53] Dj. 27_{27}.
[54] Dj. 28_{1}.

A mi ćemo joj navesti nekoliko pjesnika, iz kojih se jasno vidi, da se pod Adrijom ima razumijevati i Jonsko more.

Horac, koji je umro 8. g. prije Isusa piše:

Actia pugna,
Te duce per pueros hostili more refertur;
Adversarius est frater; lacus Adria.[55]

Akcium, gdje je bila poznata bitka, leži na sjevernozapadnom rtu Akarnanije, najzapadnije pokrajine u srednoj Grčkoj, dakle posvema u Jonskom moru. A taj Akcium jest po Horacu u Adriji.

Seksto Propercije, umro 15. g. prije Isusa veli Tulu, koji putuje iz Italije u Atenu:

Non ego nunc Adriae vereor mare noscere tecum
Tulle, neque Aegeo ducere vela salo.[56]

Njemu se dakle proteže Jadransko more od Italije sve do Egejskog mora.

Ovidije, koji je umro 17. g. poslije Isusa, prognan bje u Tomi na Crnome moru. Na lađi, koja ga vozi iz Italije do Korintske prijedžbe, piše nasred morske pučine svoju dvanaestu elegiju, u kojoj kaže:

Aut hanc me, gelidi tremerem cum mense Decembris,
Scribentem mediis Adria vidit aquis;
Aut, postquam bimarem cursu superavimus Isthmum,
Alteraque est nostrae sumta carina fugae.[57]

A to znači: I kad sam drhtao mjeseca prosinca, dok sam pisao ovaj list, vidjela me Adrija u sredini svojih voda. Dakle je mogao biti u to doba samo u Jonskom moru.

Što dakle proizlazi iz navoda „Melitinih" i naših. Slijedi to, da su još prije sv. Luke more, što se proteže između Krete i Sicilije jedni zvali Jonsko, a drugi Jadransko. A to ne će biti napadno nikome, koji znade, da je upravo ovaj dio sredozemnoga mora često mijenjao svoje ime. „Mare illud quod Graeciam Ita-

[55] Quinti Horatii Flacci Satiren und Episteln für den Schulgebrauch erklärt von Dr. E. Krüger. Zehnte Auflage, Leipzig, 1882. II. pag. 258. Epist. lib. I. epistula XVIII. stih 61.

[56] Catulli Tibulli Propertii carmina, accedunt Laevii, Calvi, Cinnae aliorum reliquiae. Recensuit et praefatus est Lucianus Mueller Lipsiae. 1874. Sexti Properii elegiarum lib. I. eleg. VI. vers. 1.

[57] P. Ovidius Naso. Für die Schule erklärt von Herman Peter. Dritte Auflage, Leipzig, 1899. Trist. lib. I. eleg. 12.

liamque diffunditur a freto Siculo et partem occidentalem Cretae, dictum est primo Cronium, secundo Celticum, tertio Jonium, quarto Adrias et mare Adriaticum, ut agnoscitur ex Strabonis lib. 2. et Philostrato 2. de Iconibus; quinto Ausonium, sexto Siculum ab insula Sicilia, cuius latus orientale alluit.[58]

Nu ostavimo pjesnike. Mogao bi tko primijetiti, da pišu slobodno iuxta licentiam poëticam. Popitajmo radije stare historiografe i geografe, koji su na tom polju kompetentniji stručnjaci.

Valja nam ipak prije primjetiti, da jedan od ovih, geograf Ptolomej tuče „Melitu“ upravo u pojam, veleći, da se Jadransko more prostire između Sicilije i Krete. Njega je napomenula i „Melita“, pa se ograđuje protiv njegova svjedočanstva, jer da je živio 70. godina poslije sv. Luke. Uz to kaže „Melita“ da prije Ptolomeja nije niko nazvao Jonsko more Jadranskim.[59] Apodiktičnu ovu tvrdnju „Melite“ radije ćemo pripisati neznanju već hotomičnom zavaravanju njezinih čitatelja. Da je „Melita“ nešto dublje zaronila u ovo pitanje, ne bi bila ovako gadno nasjela. Zato ćemo „Meliti“ navesti niz pisaca počam od 6. vijeka prije Isusa sve do 6. vijeka poslije Isusa, koji nekadašnje Jonsko more zovu Jadransko more.

Grčki geograf Scilax iz Karijadne u Kariji živio je u 6. vijeku prije Isusa. Opisujući granice Jonskog mora, dodaje na koncu: idem autem est Adria et Jonius.[60]

Strabo, grčki geograf, živio je u 1. stoljeću prije Isusa. Njegovo djelo „Geographica“ opsiže sedamnaest knjiga, te je jedno od najvažnijih izvora za staru geografiju.[61] Strabo piše: Ionius autem sinus pars est maris, quod nunc Adria dicitur.[62] Isti pisac piše[63]: „Ostala Italija je uska i vrlo duga, završuje se na dva mjesta; sicilskim tjesnacem i Japigijom[64], a opkoljena je s dvije strane: s jedne Adrijom, a s druge i

---

[58] Philippus Brietius. Paral. Geograf. Part. 1. l. 6. c. 5. d. I.

[59] »Melita« pag. 18.

[60] *Τὸ αὐτὸ 'Αδρίας εἰσι καὶ 'Ιώνιος*. Scîlaxovih djela nema sveučilišna knjižnica u Zagrebu, zato ga navodim po Georgiju o. c. pag. 72. §. 13.

[61] Meyers, Konversations-Lexikon IV. Auflage, Leipzig, 1898. XV. col. 356.

[62] *ὁ δὲ Ιόνιος κόλπος μέρος ἐστὶ τοῦ νῦν 'Αδρίου λεγομένου;* Strabonis Geographica. Recognovit Augustus Meineke, Lipsiae 1896. I. pag. 165.)

[63] O. c. str. 289.

[64] Istočni rt južne Italije.

Tirenskim morem. A oblik i veličina Adrije je slična Italiji, koja je ograničena Apeninima i jednim i drugim morem sve do Japigije i onoga Istma, koji se proteže uz Tarentinski i Poseidoniadski zaljev.[65] Strabo dakle pozna samo dva mora, koja opkoljuju Italiju: i to Adriju i Tirensko more. Ta se Adrija pruža do Japigije te do onoga Istma uz Tarentinski i Poseidoniadski zaljev. Tarentinski zaljev spada već u Jonsko more. Ovdje dakle Strabo ne pozna Jonskog mora. Na trećem mjestu opisuje Strabo gdje je Orik[66] i onda spominje, da postoje dva imena za jedno te isto more: Jonsko more i Adriju. I napokon završuje, da ime Adrija služi za cijelo more, t. j. i za Jonsko more i za Adriju u užem smislu.[67]

Tito Livije, rimski povjesničar, živio je od g. 59. prije Isusa do 16. g. poslije Isusa. Taj piše ovo: „Prije rimskoga vladanja širila se vlast Tuščana daleko po kopnu i moru. Morem višim i nižim, kojima je Italija poput otoka opasana, a tomu nam imena služe za svjedočanstvo. Jer jedno su more nazvala italska plemena tuščanskim (tirenskim) prema općenitom imenu plemena (Tuščanskoga) a drugo su more nazvali Jadranskim, po Adriji Tuščanskoj naseobini. Grci zovu ta ista mora Tirensko i Jadransko.[68] I za Livija je evo nedvojbeno, da on Jonsko i Jadransko more zove jednim imenom Adria, kad kaže, da je Italija tim morima opkoljena kao otok t. j. sa svih strana. Jasno je da misli ovdje i na Jonsko more, koje zove Adriaticum.

Josip Flavije putovao je g. 67. iz Palestine u Rim. Povod i zgode svog putovanja opisuje ovako:[69] Poslije 26. go-

---

[65] *ἔστι δ' ὅμοιον τὸ σχῆμα τοῦ 'Αδρίου καὶ τὸ μέγεθος τῇ 'Ιταλίᾳ τῇ ἀφοριζομένῃ τοῖς τε 'Απεννίοις ὄρεσι καὶ τῇ θαλάττῃ ἑκατέρα, μέχρι τῆς 'Ιαπυγίας καὶ τοῦ 'Ισθμοῦ τοῦ κατὰ τὸν Ταραντῖνον καὶ τὸν Ποσειδωνιάτην κόλπον.*

[66] Mjesto na sjeverozapadnoj obali Epira.

[67] Strabo VII. 5. Meineke pag. 435. *διαφέρει δὲ ὁ 'Ιόνιος, διότι τοῦ πρώτου μέρους τῆς θαλάττης ταύτης ὄνομα τοῦτ' ἐστιν, ὁ δ' 'Αδρίας τῆς ἐντὸς μέχρι τοῦ μυχοῦ, νυνὶ δὲ καὶ τῆς συμπάσης.*

[68] Titi Livii ab. Ur. c. libri. Erklärt von W. Weissenborn, II. Band, Buch III—V. Vierte verbesserte Auflage. Berlin 1874. lib. V. cap. 33. 7.: Tuscorum ante Romanum imperium late terra marique opes patuere: mari supero inferoque, quibus Italia insulae modo cingitur, quantum potuerint, nomina sunt argumento, quod alterum Tuscum, communi vocabulo gentis, alterum Adriaticum mare ab Adria, Tuscorum colonia, vocavere Italicae gentes. Graeci eadem Tyrrhenum atque Hadriaticum vocant.

[69] Flavii Josephi opera edidit et apparatu critico instruxit Benedictus Niese. Berolini 1890. IV. str. 321.

dine zbilo se, da sam pošao u Rim radi uzroka, koji ću spomenuti. U to je vrijeme upravljao Judejom Feliks, koji je neke meni sklone, a dobre i čestite svećenike, radi neznatnog uzroka svezao i poslao u Rim, da se opravdaju pred carem. Njima ja, hoteći naći sredstvo spasa, a pogotovo, jer sam čuo, da, premda bijahu u zlu, nijesu zaboravili na pobožnost, a hranili su se smokvama i lješnjacima, dođoh u Rim izvrgavši se velikoj pogibli po moru. Kad je naime potonula naša lađa u sredini Adrije[70] plivasmo, a bilo nas je oko 600 na broju, kroz cijelu noć. A oko osvitka dana, pošto se po Božjoj providnosti pojavio kirenejski brod, uzet sam ja i neki drugi, nekih 80 njih na taj brod.“ Dalje pripovijeda Flavije, kako je prispio u Puteole, došao do Neronove žene Popeje i nju zamolio, da pusti one svećenike na slobodu. Josip Flavije putuje brodom iz Judeje u Rim. Usred Adrije stiže ga bura te se spasi na kirenejski brod i stiže u Puteole. To je dakle moralo biti u Jonskom moru, jer samo po ovome vodi put od Judeje do Puteola. Dakle i Josip Flavije, koji je putovao samo pet godina kasnije od sv. Pavla, izrično zove Jonsko more Jadranskim.

Dionizije Afer, poznat pod imenom Perieget, pisao je oko g. 120. posl. Isusa. U svojoj pjesmi „De orbis situ (*Περιήγησις τῆς οἰκουμένης*) opisao je u heksametrima sva mora, obale i otoke tada poznatoga svijeta. U njoj piše:

Aequoris at Siculi, quod vastis funditur undis
Ad Noton est pontus Libyae, Syrtisque vadosa
Major; at ulterius si pergas, cerne minorem
Occiduam, juxta quam Meninx insula fulget
Et Cercina simul Libyca statione patentes
Adria quas penetrat etc.[71]

Tomu se dakle zemljopiscu proteže Adrija sve do afričkih Sirta.

Aleksandrinac Ptolomej dobro razlikuje Jadranski zaljev od Jadranskoga mora. Opisujući međe Italije kaže, da Italija graniči s jedne strane Jadranskim zaljevom, a s juga Jadranskim morem.[72] Kaže, da Siciliju s istoka oplakuje Jadransko more,[73]

[70] Submersa nostra navi in media Adria, *κατὰ μέσον τὸν Ἀδρίαν*.

[71] Itinerarium provinciarum Antonini Augusti Vibius Sequester de fluminum et aliarum rerum nominibus in ordinem elementorum digestis. P. Victor de regionibus urbis Romae, Dionysus Afer de situ orbis Prisciano interprete, Lugduni. Godina izdanja nije označena. Vers. 506.

[73] *Ἀπὸ δὲ μεσημβρίας τῇ τε τοῦ Ἀδρίου παραλίῳ* lib. III. C. 1.

[73] lib. III., C. 4.

da Pelopones sa juga i zapada opkoljuje Jadransko more[74] kaže da Kretu sa zapada oplakuje Jadransko more.[75] Nu „Melita“ se ograđuje protiv svjedočanstva Ptolomejeva. Kojim pravom, pitamo mi? Ptolomej bio je po svom zvanju geograf i astronom, koji je dobro poznavao granice mora i zemalja. „Melita“ ga zabacuje jedino zato, što je živio koji desetak godina iza sv. Luke. Za nas to nije nikakav razlog, jer svatko zna, da se imena gradova, zemalja, a još manje mora, mijenjaju jako teško. Zemlje mijenjaju svoje ime dugo vremena poslije, iza kako su spale pod gospodstvo tuđega naroda. A to se u to doba nije dogodilo sa Jadranskim morem. Povodeći se za Georgijem[76] veli „Melita“, da je Ptolomej prvi nazvao Jonsko more Jadranskim. Kolika je to neistina, kažu nam svi pisci, što smo ih dosad naveli. Je li možda Ptolomejev autoritet bio takav, te je zaveo u bludnju cio svijet? Neka danas jedan geograf okrsti more posebnim imenom, ne će se sjegurno drugovi njegovi bez razloga povesti za njim. Ptolomej je dakle nazvao Jonsko more Jadranskim samo zato, što se to more dugo vremena pred njim i u njegovo doba tako zvalo. Nije stoga čudo, što toliki pisci kasnijih vijekova Jonsko more istim imenom zovu.

Flavius Philostratus živio je koncem drugoga vijeka. Pozvan od carice Julije Domne, druge žene cara Septimija Severa, napisa „Vita Apollonii“, u kojoj slavi Pitagorejsku filozofiju.[77] U toj piše: Messanam navigarunt ad fretum, ubi commixta maria Tuscum et Adriaticum difficile navigantibus efficiunt Carybdim.[78] U istoj knjizi[79] pripovijeda Philostrat, kako je Neron došao u Grčku, da se natječe u olimpijskim i pitijskim narodnim igrama. A onda nastavlja, kako je mislio spojiti Egejsko more s Jadranskim, da ne mora svaka lađa ploviti oko Maleje,

[74] lib. III., C. 16.

[75] lib. III. C. 17. Ptolomejevih djela nema sveučilišna knjižnica, zato ih navodim po Smithu O. C. pag. 163 i 164.

[76] Diatriba IV. §. 1. pag. 65.

[77] Herder: Kirchen-Lexicon: Freiburg. 1895. IX. col. 2076.

[78] *Παραπλεύσαντες δὲ ἐπὶ Μεσσήνην τε καὶ πορθμὸν, ἔνθα ὁ Τυρρηνὸς ᾿Αδρίᾳ ξυμβάλλων χαλεπὴν ἐργάζονται τὴν χάρυβδιν.* Flavii Philostrati opera auctiora. Edidit C. L. Kayser. Accedunt Apollonii epistolae Eusebius adversus Hioroclem, Philostrati junioris imagines, Callistrati descriptiones I. Liptsiae 1880. Lib. V. C. 11. pag. 173.

[79] lib. IV. C. 24.

južnog rta Peloponeza.[80] Na prvom mjestu veli, da se kod Mesine mješa Tuščansko more sa Jadranskim. A na drugom mjestu kaže, da bi korintski prekop spojio Egejsko more sa Jadranskim. Njemu se dakle Jadransko more proteže od Sicilije sve do Korinta.

Julije Solinus živio u trećem stoljeću poslije Isusa i sastavio iz Plinijeva djela izvadak, koji se zove „Polyhistor". U petom poglavlju opisuje sicilske gore. Ponajprije govori o Etni, a u paragrafu dvanaestom nastavlja ovako: „Laudant alios montes duos, Nehoden et Neptunium. E Neptunio specula est in pelagus tuscum et adriaticum."[81] Jasno je dakle, da i taj zove more kod Sicilije Jadranskim, jer sa Sicilije ne može nitko da vidi Jadranski zaljev.

Sveti je Jerolim živio od g. 340. do 420. Opisujući put Paulin iz Rima u Palestinu veli: Inter Scyllam et Charybdim Adriatico se credens pelago, quasi per stagnum venit ad Metonem.[82] I njemu se dakle proteže Jadransko more od Mesinskoga tijesna sve do Metone, jednog grada u Peloponezu.

Povjesničar Prokopije iz Cezareje u Palestini živio je 6. vijeku poslije Isusa. U knjizi „De bello Vandalico" piše: Sublatisque repente velis Gaulum et Melitam insulas velociter contingunt, quae Adriaticum a Tyrrheno dividunt pelago.[83] Prokopiju dakle dijeli Tirhensko more od jadranskoga Malta i Gaulos, jedan otočić pokraj Malte.

Nepobitna je dakle istina, da su nebrojeni stari pisci zvali Jonsko more i Jadranskim morem. Da potkrepimo svoju tvrdnju mogli bismo navesti i više pisaca, no mislimo, da je i ovo, što smo naveli, i preko dosta. Pa kako je, pitat ćete, jedno te isto more imalo dva imena?

---

[80] *τὸτε λὲγεται* (naime Neron) *καὶ τῆς περὶ τὸν Ἰσθμὸν καινοτομίας ἅψασθαι περίπλουν αὐτὸν ἐργαζόμενος καὶ τὸν Αἰγαῖον τῷ Ἀδρία ξυμβάλλων, ὡς μὴ πᾶσα ναῦς ὑπὲρ Μαλέαν πλέοι.*

[81] C. Julii Solini Polyhistor, ad optimas editiones collatus; praemittitur notitia literaria, accedit index, editio accurata. Biponti 1794.

[82] Sancti Hieronymi opera edidit Migne Tom. I. pag. 882.

[83] *Ἀράμενοί τε κατὰ τάχος τὰ ἱστία, Γαύλῳ τε καὶ Μελίτῃ ταῖς νήσοις προσέσχον, αἳ τὸ τε Ἀδριατικὸν καὶ Τυρρηνικὸν πέλαγος διορίζουσιν.* Procopii Caesariensis historiarum tetradis I. lib. III. u knjizi: Corpus scriptorum historiae Byzantinae. Editio emendatior et copiosior, consilio B. G. Niebuhrii instituta, auctoritate academiae litterarum regiae borussicae continuata. Pars II.: Procopius, vol. I. Bonnae 1833. Lib. I. cap. 14.

To pitanje najbolje je riješio današnji prvak na polju geografije leipciški profesor Partsch. U najuvaženijoj enciklopediji za klasične starine[84] razglabajući povijest Adrije piše: „Diese Anschauung welche das jonische Meer zu einem Teile der Adria herabdrückte, führte dann, als der Name des jonischen Meeres auf das sizilische Meer im Westen Griechenlands übertragen wurde, zu einer missbräuchlichen Erweiterung des Begriffes Adria, welcher nun oft auch den Tarentinischen Golf.[85] das sizilische Meer,[86] den Korinthischen Golf,[87] selbst die Gewässer zwischen Kreta und Malta[88] mit einschliesst.“ Tu se dakle i sam Partsch poziva upravo na naše mjesto Djela apostolskih za dokaz da se ime Adrija protezalo na more između Krete i Malte.

A sad pogledajmo iz bližega, što piše sv. Luka: „Sed posteaquam quarta decima nox supervenit navigantibus nobis in Adria.“[89] Te riječi kažu jasno i izričito, da je Pavao plovio po Adriji 14 dana i četrnaestu noć. Ove dane broji Luka od odlaska iz luke Boniportus, jer veli, da su prošavši ispod otoka Kaude drugi dan izbacili žito sa lađe.[90] I nema ni jednog tumača, koji bi te dane brojio od kakovog drugog mjesta. Iz ovoga slijedi jasno, da je Pavao bio već onda u Adriji, kad je ostavio luku Boniport. Tu se dakle drži Luka onih pisaca svoga doba, koji more između Krete i Malte zovu Adria. Kad naime toliki pisci pišu, da su stari, putujući sa istoka u Italiju na Puteole, plovili Adrijom, naravno je, da je i sv. Luka, ploveći sa Krete u Rim, mogao biti samo u Jonskom moru, a da nije ni vidio Jadranskog zaljeva. Tako su upravo aleksandrijski geografi, koje smo gore naveli, i prije i poslije sv. Luke zvali Jonsko more. Ovo ime čuo je Luka upravo od aleksandrijskih mornara.[91].

Pred tim logičkim zaključkom uzdrhtali su svi, koji hoće, da se pod Lukinom Adrijom ima razumijevati Jadranski zaljev. Među ove spada i „Melita“. Evo kako tumači Lukine riječi:[92]

---

[84] Paulis Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Neue Bearbeitung unter Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen herausgegeben von Georg Wissowa, Bd. I. Stuttgart 1894. pag. 417.

[85] Serv. Aen. XI., 540.

[86] Pausan. V., 25., 3., VIII., 54., 3.

[87] Philostr. imag. III., 6.

[88] Josephus Flavius, Vita 3, 15., Apostelgeschichte 27_{27}. Oros. I., 2, 90.

[89] Djela 27_{27}.

[90] Djela 27_{18}.

[91] Das Schiff sank im offenen Meere, wie er deutlich sagt, in der Adria, womit über jeden Zweifel bewiesen ist, das die See zwischen Kreta und Sicilien bei den Alexandrinern in jener Zeit das adriatische Meer hiess und nicht erst von Ptolomäus so benannt wurde. Balmer. o. c. pag. 381.

[92] Pag. 28.

„Prije svega nije bura motala lađu 15 dana po Adriji, već samo zadnji pet dana po Adriji, a prvih deset dana po Jonskom moru". I to da se zove egzegeza? Kad ja, uzmimo, pišem: bio sam 14 dana u Dalmaciji, protumačila bi to „Melita" analogno: bio si deset dana u Italiji, a pet dana u Dalmaciji. Nigdje ne govori Luka o dva mora, već samo o jednom: Jadranskom. Onomu matematiku, koji bi iz gore navedenih Lukinih riječi mogao proračunati, da je bura bacala Pavlov brod samo pet zadnjih dana po Jadranskom, a prvih deset po Jonskom moru, morali bi svi da se duboko poklonimo.

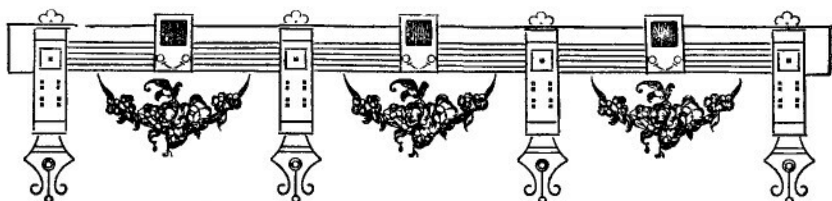
Ako za koga, to je „Melita" za sebe pisala: „Riječi sv. Luke valja tumačiti, kako glase i kako se općenito shvaćaju, a ne izvraćati ih pa onda prilagoditi onomu, što si je tko utuvio u glavu."[93]

A sad molim cijenjene čitatelje, neka potraže na zemljovidu Sredozemno more. Samo jedan pogled osvjedočit će ih potpunoma, da nije moguće, te bi lađu sa Krete do Mljeta mogla zanijeti bura, koja duva sa sjeveroistoka. Da je Pavlovu lađu zahvatio i kakav južnjak, ne bi je pronio mimo tolikih otoka i otočića, što leže na zapadnoj obali Balkanskog poluotoka. Svatko će priznati, da ju je vjetar čitavu prije zanio na otok Maltu, jer između ovoga i Krete nema nikakova otoka ni otočića. A čemu tražiti čudesa ondje, gdje to ne zahtjeva tekst svetoga Pisma?

Na čudne slučajeve, što ih spominje „Melita"[94] ne bi bilo vrijedno ni da se obazremo. Početkom prosinca g. 1864. zatjerao je široko u dubrovačku luku šest volujskih mjehova punih ulja. A pripadali su nekoj grčkoj lađi, koja se razbila u jonskom moru. Žao nam je samo, što „Melita" nije ispitala, je li i tu lađu zahvatio vjetar ispod Krete? Jer grčke lađe mogu lijepo jedriti i blizu ulaza u Jadranski zaljev. Pa drugo je nešto goveđi mjeh, a drugo brod za prevoz žita, koji onako mimogred može primiti 276 ljudi, jer su stare lađe bile građene samo za tovar, a ne za putnike. Još je ljepši drugi primjer „Melitin". Jednom se kod otoka Mljeta našla jedrenjača, s koje je široko stresao mornare. I to bi imalo služiti za nekakav dokaz, da je Pavao doživio brodolom kod Mljeta?

(Nastavit će se.)

[93] o. c. pag. 19.
[94] Pag. 28, 29.

Martyrologij srijemsko-pannonske metropolije.

Piše Dr. Svetozar Ritig.

(Nastavak.)

4. Istražujuć autentični imenik srijemskih mučenika, nije nam dužnost historijski samo ustanoviti, koji li su kršćani u Srijemu i Pannoniji za svoju vjeru krv prolili, nego moramo ispitati i njihov martyrološki karakter, to će reći, je li im se svima u ono staro doba pripoznavala čast mučenika, ter iskazivalo zakonito liturgijsko poštovanje. Nije bo svaki kršćanin, koji je u progonstvu bio poginuo, eo ipso bio čašćen kao mučenik, nego se tome tražio i javni, službeni sud, pravorijek crkve, nazvan vindicatio, koji odgovara današnjoj beatifikaciji i kanonizaciji.[25]

Martyrologiji u prvo vrijeme sadržaju dvojaki elemenat: analno-historijski i hagijološki. U nje se bilježilo anniversarije vindikovanih mučenika, prijenos njihovih moći, posvetu njihovih crkvî, ali se pisalo i anniversarije biskupâ, a tako i svih odličnikâ, koji su

---

[25] »Cum primis etiam ecclesiae saeculis inter mores receptum esset et ad ecclesiasticam pertineret disciplinam, quod nulli putativo martyri religiosus cultus exhiberetur, nisi ille vindicatus esset, hoc est non privato, sed publico ecclesiastico judicio approbatus«. Benedictus XIV. u djelu: De servorum Dei beatificatione et beatorum canonizatione. VII. vol. ed. Venetiis 1766. cf. I. p. 8. — Isp. Delehaye: Le leggende agiografiche ed. 1910. p. 360—363. — —

Poznat je povjesni dogadjaj kartaške matrone Lucille, koja je njekom ne vidikovanom mučeniku iskazivala nedozvoljenu poštu, pak radi toga prekorena, izazvala donatistički raskol.

crkvu bili zadužili velikim djelima, ma im inače život ne bio svetiteljski. Istom otkada su počeli sastavljati općenite martyrologije, za čitavu crkvu, poče u njima prevladavati hagijološki karakter. Ali na žalost u te generalne martyrologije nijesu samo iz diptycha i drugih autentičnih vrela uvadjali »vindikovane mučenike«, nego su i iz mnogih literarnih djela, n. pr. Eusebijevih, sabirali i sakupljali imena mučenikâ (canonisation littéraire), kojima nije nigda ni u jednoj crkvi iskazivana liturgijska počast.[26] Tako nijedan stari martyrologij ne postade autentičnim katalogom kršćanskih svetiteljâ, koji bi na ime vrhovne crkvene oblasti jamčio svetiteljski karakter svakoga imena, što se u njem nahodi. Nu i u novije vrijeme nije drugojačije, jer sam službeni rimski martyrologij, po priznanju najkompetentnijega sudije Benedikta XIV., nije nego li historijska, ili kako mi danas običavamo govoriti, hagiografska knjiga, koja historično, nipošto ne autentično, donaša imenik kršćanskih svetitelja.[27]

To je i razlog, da smo mi pri ustanovljivanju martyrološkoga karaktera pojedinih mučenika, dužni i same najdrevnije martyrologije i njihove podatke ispitivati, pa ako je ikako moguće, i drugim kriterijima utvrditi, da se je ovom ili onom mučeniku od vajkada iskazivala zakonita liturgijska pošta. Prema Delehaye-u takva druga dokazala mimo martyrologije jesu: svetkovanje njihove »memorije«, njihovoga »dies natalitius« već u najranije vrijeme; preostali možebit panegyrici njima u slavu; acta martyrum, koja nerijetko daju i podatke za njihovo poštovanje; grob mučenika i bazilika nad njihovim moćima.[28] Ja bih amo svakako uvrstio i kasnije itinerarije, koji su nam takodjer vjerna dokazala za tradicijonalni kultus raznih mučenikâ.

Kritišući mi ovdje pojedine podatke Baronijeve u rimskom martyrologiju, uzimajući na mjeru tvrdnje Bollandistâ, srijemskoga biskupa Szörényia, a tako i Farlatijeve i Coletijeve na polju srijem-

[26] Isp. o svemu tome izvrsne Delehayeve rasprave: Sanctus u Analecta Boll. 1909. p. 145—200. i u Legende agiogr. p. 348. sq. i p. 351. sq.

[27] Benedictus XIV. u pomenutom djelu: De servorum Dei beatificatione etc. IV. p. 2. c. 19. U 14. raspravlja, an descriptio in martyrologio romano cultum ecclesiasticum significet, te odgovara niječno i veli doslovce: descriptio nominis in martyrologio romano ad historiam gestorum pertinet.

[28] Analecta Boll. 1909. p. 191—197.

ske hagijografije, ispravljajući djakovački proprium — činimo to sa svim dužnim počitanjem, ne prisvajajuć si ovdje kakav auktoritet, nego ga crkvi posve pripuštajuć. Razumijemo bo dobro riječi Benedikta XIV. u ovom poslovanju,[29] ali s druge strane znademo i to, da je crkva spremna svoje knjige usavršivati na osnovu sve novijega istraživanja, kako to i opet lijepo na više mjesta kazuje učeni papa.[30]

Mislim pako na koncu ove rasprave iznijeti i ona načela, koja u današnjoj crkvenoj disciplini vrijede glede liturgijskog poštovanja svetiteljâ sadržanih u drevnim martyrologijima, ako bi kada nadležni crkveni faktori htjeli se poslužiti ovim rezultatima pri sastavku ili reviziji dijecesanskih proprijâ.[31] I to neka bude praktična strana ove študije.

5. Katalog srijemskh mučenika mi ćemo ustanovljivati po mogućnosti kronološkim redom. Slijedit ćemo pri tome kako razne martyrologije, tako i Acta Sanctorum Bollandiana, koja nesumnjivo sadržaju najpotpuniji popis crkvenih svetiteljâ.

6. Na 2. siječnja govore Bollandiste (AA. SS. Januar. I. p. 80.): De matyribus syrmiensibus: Maximiano, Acutione, Timotheo, Herisso, Artaxo, Vito, Acuto, Tobia, Eugenda, pa u potvrdu svoga čitanja pozivlju se na martyrologij Jeronimov (Jer.) i na Usuardov, (Us.) (izdanje od 1521.), koji ove mučenike stavljaju Syrmii, u Syrmij, Mitrovica. Nu ovo njihovo čitanje moglo se je ponjekle još vjerojatnim držati god. 1643., kada je izašao prvi svezak njihova djela, ali danas iza Rossi-Duchesne-ove edicije Jer. nepobitno je, da se ima štiti: Firmi.[32] Tako naime imadu svi mjerodavni codexi Jer.: Bernensis (Bern.), Epternacensis (Ept.), Wissenburgensis (Wiss.), tako imade i fragmentum Laureshamense (vrlo ugledan krnj-rukopis Jer. Isp. Jer. ed. Rossi-Duchesne a. 1894. sub IIII. Non. Jan. p. [4.]) Što se tiče izdanja Us. od 1521., reći nam je, da puno kritičnije izdanje samih Bollandista od 1715. ni ne govori ob ovim sveti-

---

[29] De servorum Dei beatificatione etc. IV. p. 2. c. 17. n. 9.

[30] Benedictus XIV. l. c. n. 10. i u poslanici svojoj na portugalskoga kralja Ivana V. od 1. srpnja 1748., koja je odštampana u svakom izdanju rimskoga martyrologija, n. 18.

[31] Zagrebačka nadbiskupija jošte u opće nema svoga proprija, a u Djakovu će uskoro dokrajčiti zaliha izdanja od 1885. godine.

[32] Firmum bio je grad u Picenumu, danas Fermo u Markama, oko 50 km. ispod Jakina.

teljima. Tako ih nije niti u Martyr. Romanum vetus (Rom. vet.) ed. Mart. Adonis (Ad.), 1745. Pars I., p. XXV., niti u Bedinom martyrologiju, popunjenom po Floru (Beda — Fl.) ed. AA. SS. Boll. Mart. II. 1668. p. IX., niti kod Adona ed. c. p. 21., pa im posve pravo nije traga ni u rimskom martyrologiju Grgura XIII. (M. R.). Gornje dakle štijenje Bollandista, koje slijedi i srijemski biskup Szörényi (Vind. sirmienses p. 228. 246. sq.) i Farlati u svom katalogu srijemskih mučenika (Illyr. S. II. 444.) valja zabaciti, ter ove mučenike nipošto nije pribrojiti našima.

Posve je po tome pravo, da ih kalendarium perpetuum et proprium officiorum djakovačke biskupije ni ne spominje.

7. Na 6. siječnja, VIII Id Januarias, spominje Jeronimov martyrologij syrmijsku mučenicu Anastaziju.

Na 8. siječnja, dva dana kasnije, VI Id Jan, i opet se spominje u istom izvoru Anastazija mučenica i u njekim rukopisima izriječno se o njoj veli, et in sirmis, da je iz Syrmija.

O tome nema sumnje, da se ovdje radi o opetovanju iste mučenice, o pojavi, koja je u Jer. vrlo česta. Isporedimo tekstove, da bude stvar očevidna.

VIII. Id Jan (ed Rossi-Duchesne p.)

Cod. Bern, Wiss.	Ept.
Apud Syrmia(m) Anastasiae. In Antiochia etc.	Aput Sirmiam Anastasi. in Antiochia etc.

VI Id Jan (ib.)

Bern, Wiss.	Ept.
In Graecia . Rustici . phisei . timothei . Jocundi . Ratitis . Luci . Petri . Flori . tili . fori . Anastasiae et alio loco . sathei.	In Grec eucti Rustici . pissei . timothei . secundi . luci . felicis . januarii et in brundi leuci . et in Sirmis Anastasi . Jocundi . Ratitis . petri . flori . tilis . floriani . taciae et alio loco pathei.

Kako je lako opaziti prepisivač je Anastasiju pometnjom ili nepažnjom stavio VI Id Jan mjesto VIII; opazivši tkogodj drugi tu pogrešku, i opet je sveticu na pravo mjesto zabilježio, a da nije pogreške ispravio, izbrisao. U rukopisima Bern Wiss došla je tako

*

Anastazija iza grčkih mučenikâ, a u Ept stavljeno je njeno ime u polovinu njihovu, pak su tako: Jocundus, Ratites, Petrus etc. izašli pače Syrmijci, jer joj je Ept. copiator ne samo ime, nego i mjesto mučenja umetnuo VI Id Jan.[33]

Na istom osnovu novo se pitanje otvara. U Jer. naime imademo mi 25. prosinca još jednu mučenicu Syrmijku Anastaziju — Sirmi et Anastasiae, i to jednako u svim rukopisima — pa nije li uopće ova siječanjska Anastazija opetovanje one u prosincu, gdje je utvrdjena činjenica, da se u Jer. martyrologiju imena jednih te istih mučenikâ vraćaju i na razdaleke dane i do više i do desetputa?[34]

I ovdje je pogreška prepisivača očita. 25. prosinac je = VIII K (ili KL) JAN, a 6. siječanj je VIII ID JAN, pak je on jednostavno mjesto K(L) čitao ID i spomen Anastazije prenio na 6. siječnja, što je to lakše bilo moguće, jerbo Jeronimov martyrologij počinje a baš 25. prosincem, a die Nat D. — Ovake su takodjer pogreške u Jer. mnogobrojne[35]. Ova se naša kombinacija diže do izvjesnosti kada uočimo činjenicu, da nikoji ni zapadni ni istočni katalozi ne znadu ni za kakovu syrmijsku mučenicu Anastaziju u siječnju, a svi poznaju onu prosinačku, pak ju ili izriječno ili muče bilježe u Syrmij.

Prema razloženom bila je dakle Syrmijka Anastazija prvobitno u Jer. martyrologiju samo na 25. prosinca, odatle je krivim čitanjem prešla na 6. siječnja, pa otud je nepažnjom copiatora uskočila medju svetitelje 8. siječnja. Pogreška jednoga rukopisa nastavljala se je i razmnažala u novijima, tako da mi istu mučenicu, kojoj je pravi spomeni dan samo na 25. prosinca, imademo i 6. i 8. siječnja. Prepisivačima je na dušu ubrojiti i ono, što njeki codexi na 6. i 8. siječnja govore Anastasi, Anastasium, mjesto Anastasiae, Anastasiam.

Danas se dakle ne može više držati mnijenje Bollandistâ, koji su oslanjajuć se na Jer. martyrologij 6. i 8. siječnja raspravljali De s. Anastasio martyre Sirmii, et de sanctis martyribus syrmiensibus Anastasio, Jucundo, Ratite,

[33] Delehaye: Le leggende agiografiche p. 375. više ovakih primjera navadja.

[34] Delehaye l. c. 375.

[35] Tako je n. pr. sv. Lucijan zabilježen VII. id jun, a morao bi biti VII. id jan; sv. Eufemija uvrštena je i XVI. kal sept. i XVI. kal. oct. — Delehaye l. c. 375.

Petro, Floro, Tile, Floriano, Tatia, pače još ne bili izvjesni, bi li onoga Anastasija od 8. poistovjetili sa gornjim od 6. siječnja. Isp. AA. SS. Boll. ed. 1643. Jan. I. p. 324. et. 470. —

Za Bollandistima se poveo i Farlati u svom katalogu srijemskih mučenika (Illyr. S. II. p. 444), a jednako i biskup Szörényi (l. c. p. 247.). Ovdje nam je odmah raspraviti, možemo li mi, i kojim li pravom, upisati ovu sv. Anastaziju, koja se 25. prosinca slavi, u martyrologij pannonsko-srijemske metropolije.

U izvorima je potpuna pomutnja, pak je istinu samo s teškom mukom gonetati.

Najdrevniji svjedok Jer. skladno u svim rukopisima tvrdi, da je sv. Anastazija mučenica syrmijska. Sirmi et Anastasiae (ed. Rossi-Duchesne p. 1.) nu Rom. Vet. (ed. c. p. XXXVIII.) bilježi: Romae, Anastasiae.

Beda veli Eodem die natale s. Anastasiae... quae... a praefecto Illyrici in gravissima aeque et diutina custodia macerata est... deinde navi imposita cum ducentis viris et septingentis feminis, ut demergeretur in mari, perlata est ad insulas palmarias. (l. c. XLII.) Beda ne govori ništa o Rimu, a Florus, da popuni, gdje je svetica mučena, dodaje: In Sirmi. (l. c. ib.)

Ado i Usuardus vele posve isto što i Beda, da je mučena i sudjena od prefekta u Illyriku, a poginula na palmarijskom ostvrlju. Rima ne spominju.

Istočni menologiji slave sveticu 22. decembra.

Basilijev Men. Graecorum veli u glavnom: Romae claruit... a multis diverso tempore praefectis excruciata deinde in mare postea in ignem injecta, sed incolumis inde evadens, tandem una cum iis, quae secum erant, mulieribus decollatur«. (ed. 1727. m. dec. p. 49.) Koliko je ova mučenica i na Istoku bila štovana vidi se iz Martinova (Annus ecclesiasticus graecus slavicus; AA. SS. Bolland. Oct. XI. 1870. ad hunc diem), a tako i iz Sergijevog Měsjacoslova (izd. 1901.), gdje se nazivlje »megalomartyr«, »velikomučenica««.

Više svjetla pridolazi iz mučeničkih akta sv. Anastazije, koja su nam se sačuvala u redakciji Metafrastovoj (Migne, P. gr. XCVI. 573—610), i u latinskom prijevodu kod Surius-a (ed. 1575. VI. 961—972.) Za pravo su compilacija raznih mučeničtvâ (sv. Chrysogona, sv. Agape, sv. Theodote i konačno sv.

Anastazije), pa i ako su u hagijografske ciljeve iskićena, ono se nesumnjivo skriva u njima tračak povjesti i istine. (Isp. Bolland. Bibliotheca hagiographica latina, 1898., p. 66.) Da spomenem samo najznačajnija mjesta ovih aktâ.

Po rodjenju svom je Rimljanka, koja putuje u Akvileju, u Solun, u Syrmij, da bude na pomoći progonjenim kršćanima. Tamo »comprehensam duxerunt ad Florum praefectum Illyrici« . . . koji ju »condemnat cum multis aliis reis, ut in profundum maris projiceretur«, nu ladja bi Božjim čudom sretno kopnu privedena, i ako je bila sva izbušena, »ad terram autem navem duxit sine periculo« te bi svetica konačno na zapovijed praefekta spaljena. (Surius l. c. 1066. 1071.)

Sve ove sprotne si vijesti i podatke u martyrologijima i aktima o sv. Anastaziji na razne su načine riješavali stari hagijografi.

Combefisius, reda sv. Dominika, učini dvije mučenice, jednu poginulu u Syrmiju, a drugu na ostrvlju palmarijskom. (Auctarium novissimum bibliothecae graecorum patrum, Parisiis 1672. p. 510.)

Isusovac Bonucci u svojoj povjesti sv. Anastazije (Istoria di s. Anastasia, vergine (?) e martyre romana, Roma 1722.), satkanoj za pobožno štivo najveć na osnovu Metafrastovih akta, dosljedno tvrdi, da je to jedna te ista mučenica, pak ju Dioklecijan, čuvši, da je Rimljanka, dao otpraviti u Rim, odakle je bila sa drugim kršćanima otpremljena na palmarijsko ostrvlje i ondje sažgana.

Coleti, s istim oduševljenjem i ako ne s istom spremom kao Farlati, trudi se svuda proširiti slavu časne crkve illyričke, pa tako pod svaku cijenu hoće da spasi i sv. Anastaziju kao syrmijsku mučenicu, (Illyricum Sacrum VII. 491—497.) i na široko polemizuje protiv Bonuccia, da sv. Anastazija nipošto nije bila iz Syrmija otpravljena u Rim, nego je tamo poginula te pod »morem«, što se u actima spominje, razumijeva Dunav i Savu (maris vocabulo grandiores saepe aquae et lati altique alvei flumina a latinis scriptoribus significantur), a pod »ostrvljem palmarijskim« goneta njeko mjesto u blizini Syrmija zasadjeno palmama (quid si in Sirmii viciniis locus extiterit, cui Palmario cognomen, consitis ibidem palmis.) I. S. VII. p. 492. 493.)

U istinu ipak ono zrnce povjesti, što ga ovdje tražimo, je li sv. Anastazija pripada syrmijskim mučenicima, i ako se čini duboko sakriveno, sa izvjesnošću je i sigurnošću naći.

Proberemo li mi naime sve podatke martyrologija i akata, ono se očevidno svadjaju na dva prvotna izvora: 1. na Jer. martyrolo-

gij, i 2. na akta sv. Anastasiae; pa makar su ova akta kompilacija od više passija, hagijografski iskićena, k tome prošla Metafrastovu redakciju, jošte je jasno razabrati, da podatci tako zvanih historijskih martyrologija[36] nijesu nego ekscerpt iz ovih acta, ili dajbudi iz starije im (možda i čišće podloge. Da je naša tvrdnja ispravna, svatko će uvidjeti, tko prispodobi samo i one podatke, što smo ih iz Bed, Ad, Us, Bas. Menologija naveli sa ono njekoliko glavnijih točaka gore priopćenih iz Surija. Po tom ugled ovih martyrologija za naše pitanje nije od nikake vrijednosti, pa prema tome samo dva izvora: Jer. i Acta s. Anastasiae, puno starija od VIII.—X. vijeka, a svojim korijenjem sizući u V. vijek, imadu za nas absolutni, odlučni zamašaj. Ti pako izvori suglasno postavljaju mučenje sv. Anastazije u Syrmij (Jer.), u Illyrik (Acta), a o Rimu i Palmar. ostrvlju ne znadu ništa.

Istom od VIII. vijeka govor je u martyrologijima i o Rimu (Rom. Vet.), i o Palmarijskom ostrvlju (hist. martyr.), što je na dogled Rima, Latiuma.

Prema načelima dakle hagijografije moramo mi sv. Anastaziju, što se u zapadnoj crkvi slavi na 25. prosinca, pribrojiti syrmijskim mučenicima.

Mučno dakako ostaje ono pitanje, a kako je izravnati one opreke u izvještajima kasnijih izvorâ (hist. martyrologijâ) sa podatcima Jer. i actâ sv. Anastazije. U tom polazim drugim putem nego Combefis, Bonucci i Coleti. Ja bih upozorio na ovu poredbu tekstova u

Act. Anastasiae:	Martyrologia historica:
Anastasia Romae nata	Anastasia Romae nata et passa
. . . . . .	. . . . .
. . . condemnata a praef. Illyrici	. . . cond. a praefecto Illyriae . . .
. . . projicitur in profundum maris	. . . projicitur in profundum maris ad insulas palmares
. . . . navis ad terram perducta	. . . navis ad insulam perducta

[36] Martyrologiji koji sadržavaju biograiske podatke i izvadak iz »passije« pojedinih mučenika, kao Bed, Ad, Us, nazivlju se historijskima. Ovamo spada i Basiljev Menologium Graecorum, ter grčki synaksari u opće. — Cf. Delehaye: Le leggende agiografiche p. 339.

....	.....
.... condemnata cum multis aliis reis	... condemnata cum ducentis viris et septingentis feminis.

Ova poredba meni svjedoči, da podatci u historijskim martyrologijima, te je sv. Anastazija mučena u Rimu, spravljena na ladju u moru kraj Latiuma, da je Božjim čudom pristala na Palmarijskom ostrvlju (gdje su i toliki drugi rimski mučenici zaglavili n. pr. Flavija Domitilla ml.) i ondje sa stotinama kršćanâ poginula, — meni, velim, sve to svjedoči, da je tuj po srijedi dijelom prarafrazovanje actâ sv. mučenice, a dijelom da je to naprava i dodatak kasnijega pobožnoga maštanja, pak radi toga ti detailni podatci ne mogu imati nikakove povjesničke vrijednosti.

Istražujući početak kulta sv. Anastazije u Rimu i historiju njenoga titula pod Palatinom,[37] sa velikim sam zadovoljstvom naišao na izvode Duchesnea i o. Grisara, tih najboljih poznavalaca Rima u prvine srednjega vijeka, koji potvrdjuju sve moje dojakošnje razlaganje, — pretpostavljaju i oni syrmijski karakter sv. Anastazije, — ter jasno tumače, a kako je njeno poštovanje prešlo u srce i središte kršćanstva.

U IV. stoljeću već spominje se u Rimu crkva sv. Anastazije. Tradicija hoće, da je u njoj misio sv. Jeronim za svoga boravka u Rimu. I Duchesne i Grisar slažu se u tome, da se u četvrtom vijeku jošte nije znalo u Rimu za syrmijsku mučenicu. Titulus Anastazije već u to vrijeme Duchesne tijem tumači, jer da je ta bazilika na svu priliku bila izgradjena od jedne rimske matrone imenom Anastazije, a Grisar vrlo duhovito i sa dobrim razlozima kombiniše, da se je crkva prvobitno nazivala Anastasis, crkva uskrsnuća, a bila izgradjena prema crkvi istoga imena na Gospodnjem grobu u Jerusolimu. I za druge rimske znamenite crkve (a i drugdje) znademo, da su presadjene odanle, tako sv. Ivan Lateranski, njegda crkva Salvatoris, tako i S. Maria Maggiore, rimski Betlehem. Istom u VI. vijeku titulus Anastasis prometnuo se u Anastasia.

Zbilo se to ovim načinom. Prema vijesti byzantinskoga povje-

[37] Duchesne u Mélanges d' archéologie et d' historie. 1887. 387—413; Grisar: Civilta cattolica, 1896. III. 729—41; I papi del medio evo, II. Roma 1897. p. 307; te njegova Analecta romana I. 1899. 608—10. — Isp. i Aremellini; Le chiese di Roma ed. 1891. 532—34. Marucchi, Basiliques et églises de Rome, ed. 2. 1909., p. 246. priznaje takodjer, da je sv. Anastazija bila iz Illyrije, ali se odlučno protivi kombinacijama o. Grisara.

snika Theodora Lektora (oko 540) bile su moći sv. Anastasije za vrijeme patrijare Gennadija (458.—471.) prenesene iz Syrmija u Carigrad i to u crkvu A n a s t a s i s, u kojoj je njegda sv. Grgur Nazijanski tako uspješno revnovao protiv arijanstva. Za mało stari titulus ove carigradske crkve izadje izvan porabe, a crkva bi prema syrmijskoj mučenici nazvana A n a s t a s i a. Iz Carigrada proširilo se poštovanje svetice čitavim Istokom, čitavom crkvom. Predje i u Rim. Moramo naime znati, da je Zapad u ovo vrijeme stajao u najužem saobraćaju i religijoznom i liturgijskom sa istočnom crkvom, pa je tako svetkovanje sv. Anastazije na 25. prosinca iz Carigrada došlo i u Rim, u rimsku liturgiju, i tako sv. mučenicu nalazimo već u najdrevnijem rimskom sakramentaru, koji se nepravom pripisuje Leonu I., a tako i u onom Grgura Velikoga. (cf. P r o b s t: Die römischen Sacramentarien; Münster 1892. p. 139.)

U VI. vijeku poštovanje sv. Anastazije bilo je u vječnom gradu vrlo popularno. Justinijanov vojvoda Narses zavladavši Rimom, poče stolovati na Palatinu, obližnju crkvu odabere dvorskom crkvom, a njezin titulus kao ono u Carigradu prometnu se iz A n a s t a s i s u A n a s t a s i a. Dvorska crkva s. A n a s t a s i a zadobi velike povlastice, koje joj ostadoše duboko u srednji vijek. (cf. Analecta Romana I. 1899. 608. 609.)

Imao pravo o. Grisar ili Duchesne, danas je sigurno, da je ova mučenica Syrmijska, pa je i razjašnjeno, zašto svi kasniji zapadni martyrologiji postavljaju sv. Anastaziju u Rim. Preuzeli su ju jednostavno iz kataloga rimskih odličnih crkvi. Tračak samo povjesti prosijeva u onom »illyričkom« prefektu, što ga susrećemo u historijskim martyrologijima, a koji je odsudio sv. mučenicu.

Kada dakle r i m s k i m a r t y r o l o g i j na 25. prosinca govori: Eadem die natalis s. Anastasiae, quae . . . a Floro praefecto Illyrici diutina custodia macerata . . . martyrium consummavit in insula Palmaria, ad quam cum ducentis viris et septuaginta foeminis deportata fuerat — t o s e o n o s l a n j a n a U s u a r d a i n a k a s n i j e i z v o r e o d m a n j e c i j e n e, t e b i b e z u v j e t n o m o r a o b i t i p o p r a v l j e n n a t e m e l j u J e r o n. m a r t y r o l o g i j a i o n i h p o d a t a k a A c t a s. A n a s t a s i a e, k o j i m a s e n e m o ž e o p o r e ć i h i s t o r i j s k a j e z g r a i c i j e n a.

S istih razloga valjalo bi sv. Anastaziju uvrstiti i u proprium biskupije djakovačke, gdje imade mučenika, koji se s puno manje razloga kao srijemski mučenici vode i spominju.

Nu sa oim izvodima nije čitav hagijografski problem o sv.

Anastaziji iscrpljen. Rimski martyrologij 28. listopada još jednu mučenicu Anastaziju u Rimu i to stariju pod Valerijanom spominje: Ibidem (Romae) sanctae Anastasiae senioris Virginis et Cyrilli Martyrum: illa in persecutione Valeriani sub Probo praefecto . . . truncata capite migravit ad Sponsum: Cyrillus autem ei petenti aquam propinans, martyrium pro mercede accepit. — Istina zapadni martyrologiji, ni Jer, ni Vet Rom, ni Beda, ni Ado, ni Us. ne znadu za nju, ali ju pod izvjesno i to kao Rimljanku 12. listopada spominje Menologium Graecorum cara Bazilija, a nać ćeš ju toga dana i 29. listopada i kod o. Martinova (Annus eccl. graecus sl. l. c.), a tako i kod Sergija u njegovom Mesjacoslovu (takodjer 29. listopada). Pače u grčkom jeziku su nam se sačuvala i akta ove mučenice kod Simeona Metafraste (Migne: P. Gr. CXV. 1293—1308).

Jedino na temelju ovih grčkih, istočnih izvora uzeo je Baronij ovu mučenicu i u rimski martyrologij, kako i sam priznaje u svojoj opasci (Mart. Rom. ed. Rosweyde 1613. p. 457): »Anastasiae senioris et Cyrilli. Agunt de his Graeci in Menologio die sequenti. Haec senior dicta respectu alterius Anastasiae, quae passa est in persecutione Diocletiani, de qua inferius VIII. Kal. Januarias.« Nu stvar mu ipak nije bila jasna, te ovu mučenicu ne bi hotio staviti u Rim, nego u Syrmij, jer pišući komentar za sv. Anastaziju na 25. prosinca, veli o njoj: »Haec autem junior dicta, martyrio coronatur temporibus Diocletiani imperatoris. Fuit haec Romae celeberrima . . . illa autem senior, quae Sirmii passa dicitur, Constantinopoli erat celebris« (l. c. p. 535. n. d.) Čini se, da je ovim putem mislio Baronije spasiti rimski karakter sv. Anastazije, koja se slavi na 25. prosinca.

Ne znam ni to, je li veliki crkveni annalista imao dovoljnoga razloga, da ovu Anastaziju uvadja na 28. oktobra u rimski martyrologij. Jednaku je sumnju izrazio i Tillemont (Memoires pour servir a l' histoire ecclesiastique des six premiers siecles; Paris 1702. V. 715.), s čijimi se inače izvodima nipošto ne poistovjećivam. Ruski hagiograf Sergije, koji u svom Měsjacoslovu (ed. 1901. II. 514—6) razlikuje dvije Anastazije, veli, da je tu razlika na Istoku susresti istom od IX. vijeka.

U novije doba na široko razglabaju ovo pitanje Bollandiste u svojim AA. SS. 28. oktobra (Oct. XII. 1884. p. 513—529.), ter izgradjujući svoje mnijenje na thezi, da su passiones obiju mučenicâ različite, odlučuju se za dvije Anastazije. Uskos njihovom auktori-

tetu teško mi je nijhovo mnijenje prihvatiti. Istina acta i jedne i druge Anastazije dopiru iz ranijega vremena od IX. stoljeća, ali sve u svem prividja mi se, da imadu dodirnih točakâ. Opažam, da je toga mnijenja i Hefele u Wetzer-Welteovom Leksikonu (I. 784. 785.). Sam Sergije priznaje, da su jedna i druga akta smiješana (l. c. II. 515.). Svakako unutarnji njihov odnošaj, a tako u opće utjecaj Metafrastova pera pri redakciji mučeničkih akta, što dolaze u njegovoj zbirci, jošte nije dovoljno ispitan (isp. o tom mjerodavne izvode prof. Ehrhada u Krumbacher: Geschichte der byz. Litteratur, München 1897. p. 201 sq.), a da bi se već danas mogao peremptorni sud izreći.[38]

K tome dolazi i ona poteškoća, preko koje ne mogu lake ruke, kao Bollandiste (l. c. n. 16.) da predjem: kako to da rimski katalozi sve do Baronija ne znadu za ovu Anastaziju od 28. listopada, Rimljanku, kako to, da je u vlastitoj crkvi u zaborav zaginula mučenica, — čašćena i štovana na čitavom Istoku?

Medju tim bila Anastazija od 28. listopada i ona od 25. prosinca istovjetna ili ne, jedno je nepobitno, da je svetiteljka, kojoj spomen slavimo u drugoj misi božićnoj, ter ima časnu baziliku pod Palatinom, u kojoj su njegda pape na Božić obavljali sv. bogoslužje, — historijski je, velim, nepobitno, da je ta svetiteljka syrmijska mučenica.

Da joj je pako već u drevno doba bila iskazivana liturgijska počast, jamče martyrologiji i istočni i zapadni, jamče njena akta, jamči bazilika u srcu kršćanskoga svijeta, jamče drevni sakramentari rimski.

8. Na 13. siječnja Rimski martyrologij slavi spomen sv. Hermylla i Stratonika, mučenih za vrijeme cara Licinija u Singidunu (Biogradu): »Singiduni in Mysia superiori s. martyrum Hermylli et Stratonici, qui post saeva tormenta sub Licinio imperatore in Istrum flumen demersi sunt.«

I ove je mučenike preuzeo Baronij iz Grčkih kataloga,[39]

---

[38] Sa aktima je u tijesnom savezu i pitanje o vjerodostojnosti raznih Translatija moći sv. Anastazije. Translaciju u Zadar 804. imaš kod Farlatia, l. c. V. 34, 35. — Rački takodjer govori u svojim Document-ima (p. 309. i 310.) o sv. Anastasiji, ali se i njegovi podatci u mnogo čem moraju danas ispraviti.

[39] Martyrologium romanum ed. Rosweyde 1613. p. 26.

jer u zapadnima nigdje im ime ne dolazi, ni kod Jer.,[40] ni u Vet. Rom., ni kod Bed-Fl, ni Ad. i Us. Grčki ih menologiji imadu svi. Tako Bazilijev na 13. siječnja (ed 1727. l. c. 101.); Annus eccl. graecus slavicus istoga dana, pa dodaje, da ih u njekim koledarima slave i 1. i 2. lipnja (O. Martinov l. c. 39.): Sergij u Měsjacoslovu (l. c. I. 13; II. 23), a tako i Nilles u svom kalendarium manuale (I. 67.)

O izvjesnosti ovih mučenikâ ne može biti nikakove sumnje, jer imamo i njihova akta (Act. SS. Boll. Jan. I. ed. 1643. 769—71.), koja, ako su i iskićena, u svojoj su suštini potpuno historična. (U grčkom ih originalu ima S. Metafraste, Migne, P. G. CXIV., 554—566). Licinijevo progonstvo nam je i od drugud poznato, a bilo je god. 314—315., iza milanskoga edikta, kada se je zavadio sa Konstantinom. Licinij je svoj bijes na kršćanima a baš najvećma u našim krajevima iskalјivao, jer tu je stolovao pa je kršćanska krv tekla, sve dok nije tiran početkom listopada 315. god. do nogu potučen bio kod Cibalisa.

Iz svih ovih razloga punim se pravom ubrajaju sv. Hermyl i Stratonik mučenicima srijemsko-pannonske metropolije. Uvrštuje ih u svoj katalog Farlati (I. c. II. 445.) i Coleti (VIII. 292.) a ima ih na 15. veljače (za cijelo iz rubrikalnih razloga mjesto 13. siječnja) i djakovački proprium. Za njihovo tradicijonalno i zakonito štovanje barem u istočnoj crkvi imademo dokaz u suglasnom svjedočanstvu grčkih menologija i koledara. Za djakovački proprium moglo bi vješto historijografsko oko iz svetiteljskih actâ probrati podatke za lekcije II. nokturna, koje se sada uzimlju de comm. pl. martyrum.

9. 23. veljače Rimski martyrologij slavi spomen sv. Sirena i 72 drugih syrmijskih mučenika: »Apud Sirmium b. Sireni monachi et martyris, qui iubente Maximiano imperatore retentus, cum se christianum esse confiteretur, capite caesus est. — Ibidem natalis septuaginta duorum martyrum, qui martyrii certamen in praefata urbe consummantes, regna mansura perceperunt.«

Syrmijski svetitelj sv. Synerotes (to je ispravni oblik imena Siren) i njegovi drugovi spominju se u svim zapadnim katalozima, dočim u istočnim nigdje im nije traga. Njihova historička

[40] U indexu imena (181.) spominje se IIII. Nonas Junias Stratonicus t. j. na 2. lipnja, kada se i u njekim istočnim menologijima slavi spomen Hermylla i Stratonika, nu u samom katalogu nijesam toga dana mogao naći nikakvoga Stratonika.

izvjesnost podpuno je utvrdjena. Tuj su najdrevniji martyrologiji, tuj dva napisa pronadjena 1884. u Mitrovici, tuj akta, autentična, — prokonsularna. Da ih sve registriramo, njeke poteškoće riješimo, nužne iz njih podatke za ovu radnju ustanovimo!

Jer. dva dana izasepce bilježi sv. Synerota; VIII. i VII. kal. Martias:

VIII. kal. Mar., Sirmium natale sci. Seneri et aliorum LXII (c. Bern, Wiss) vel aliorum XVI. (c. Ept.)

VII. kal. Mar., In Pannoniis natl scorum Seneroti Antigoni Rutuli Libii. Tako Bern, Wiss, dočim Ept.: In Sirmi Sinerotis etc. [Ed. Rossi—Duchesne l. c. p. 24.]

O tom nema sumnje, da je to jedan te isti svetitelj, Senerus i Sinerotes. Vidi se to najbolje iz toga, što svi kasniji katalozi poslije Jer. znadu samo za jednoga syrmijskoga mučenika, kojega ovoga dana stavljaju na čelo većoj skupini svetitelja, a zovu ga skraćeno Sirenus, Sirenius itd.

Vet. Rom. (ed. Adonis 1745.) VII kal. Mar. kaže: Apud Sirmium Sinerii monachi. Et XLII martyrum.

Beda—Fl. vacat, u auctariju; VII Kal Mar.: Apud Sirmium Sinerii monachi et sexaginta duorum martyrum ... Et in Pannoniis ss. Antigoni, Rutuli, Libii, Ominandri et Zenonis (ed. Boll., Mart. II. 1668. p. XIII.)

Ado (ed. c. 101) VII. Kal. Mar. (tiskarska je pogreška VI): Aput Sirmium S. Syreni monachi ... Item aliorum sexaginta duorum, qui ibidem passi sunt.

Us. (ed. Boll. Jun. VI. 1715. 118.119.) VII. kal. Mar. Apud Sirmium Sireni monachi ... Item natalis sexaginta duorum, qui martyrii certamen in praefata urbe consummantes, regna mansura perceperunt.

Ovoj repeticiji Synerotovoj u Jer. u dva dana izasepce ne će biti krivi copiatori nego sam njegov redaktor. Slutim, da je on imao pred sobom dva različita laterculа (kataloga), iz kojih je ispisivao srijemsko-panonske mučenike. Poslije ćemo se vratiti na tu tvrdnju. U jednom laterculu bit će stajalo: Sineri et aliorum (ili slično), a u drugom: Sinerotis, Antigoni, Rutuli (ili sl.) etc. Poznato je naime, da se je redaktor Jer. martyrologija svojim izvorima i svojim podlogama služio često posve mehanično, bez ikakvoga rasudjaja, te upisivao jednoga te istoga mučenika i dvaputa, ako se njegove podloge do na vlas

nijesu slagale[41]. Po gotovu je to učinio, ako se je taj mučenik u njegovim katalozima na razne dane slavio, nu u našem je slučaju vjerojatnije, da spomen syrmijskoga mučenika Sinerota i VIII. i VII. kal. Mart. baš od redaktorovoga pera potječe, koji je sam uvidjao nemogućnost, da bi jednoga te istoga dana bio u Sirmiju mučen i Sinerus i Sinerotes.

Svoju slutnju navadjam kao zgoljnu kombinaciju i dopuštam, da bi se čitava poteškoća mogla i drugim načinom riješiti.

Da je pak Sener,Seren i Sinerotes identična osoba, te je već i Baronij zamijetio u rimskom martyrologiju, uprkos što je P. Galesinius u svome Martyrologium s. romanae Ecclesiae (Venetiis 1578. — predradnji za izdanje Grgura XIII. —) razlikovao VIII. kal. Martias u Pannoniji Seroneta i u Syrmiju Syrena. F. Ferrarius, koji je kušao upotpuniti rimski martyrologij (Catalogus generalis sanctorum, qui in Martyrologio romano non sunt; Venetiis 1625.), takodjer pod svaku cijenu hoće da razlikuje Serena i Seroneta. Tako i Bollandiste, zavedeni auktoritetom Jeron. martyrologija, govore 23. februara u Syrmiju o sv. Sirenu i 72 njegovih drugova mučenikâ, te posepce o sv. Senerotu, Antigonu, Rutilu, Libiju, Rogatianu (AA. SS. Boll. Febr. III. ed. 1658. p. 364—67.). Bollandiste slijedi Farlati (l. c. II. 444.), tako i Coleti (VIII. 295.), dokle se biskup Szörényi drži rimskoga martyrologija, pa samo sv. Syrena i njegova 72 druga spominje (l. c. 247.).

Scijenim, da o istovjetnosti sv. Senera i Sinerota ne može već danas biti ozbiljne rasprave, nakon što je na pravu mjeru sveden ugled Jer. martyrologija.

Podoba Synerotova puno nam je jasnija od trideset godina amo, otkako je Hytrek sa uspjehom kopao u Mitrovici na starom kršćanskom groblju njegova imena, te našao dva epitafija iz polovice IV. stoljeća, koja spominju beatum, dominum Synerotem. Radi važnosti stvari priopćujemo prema De Rossi-ju oba natpisa.

ego aur ELIA. AMINIA. PO.
sui TITULUM VIRO MEO
f L SANCTO EX N. IOV. PRTEC
BENEMERITUS QUI VIXIT

[41] Delehaye govori vrlo dobro: Non bisogna però dimenticare la persona del redattore, che si e servito delle fonti con poco discernimento, le ha descritte machinalmente, senza escludere le parti, che si ripetevano, e commettendo altri simili sbagli. — l. c. 371.

ANN. PL. M. L. QUI EST DEFUNC
TUS CIVIT, AQUILEIA TITULUM
POSUIT AD BEATU SYNEROT, MA
RTURE ET INFANE FILIAM.
SUAM NOMINE URSICINA
QUI VIXIT ANNIS. N III.

A ☧ Ω

EGO ARTEMIDORA FE,
CI VIVA ME MEMORI
AM * AD DOMNUM
SYNEROTEM * INTE
RANTEM AD DEXTE
RAM INTER FORTUNA
TANEM ET DESIDERIUM

A * ☧ * Ω

I ako su napisi puni jezičnih pogrešaka, za nas su predragocjeni. O svojem srijemskom istraživanju držao je Hytrek predavanje na arheoložkoj konferenciji u Rimu 26. travnja 1885., a tom je prigodom o tim napisima njeke primjedbe i De Rossi objelodanio u svome Bulletinu 1884—95 (Il cimitero di S. Sinerote in Sirmio, p. 144—48.)

Iz ovih je natpisa razabrati, u kolikom li je ugledu bio sv. Synerote u Syrmiju u IV. vijeku. Morao je imati na onamošnjem kršćansku grobištu svoju memoriju, kapelu nad grobom, pače je čitavom cemeteriju svoje ime dao. Matrona pako Aminia prenijela je svoga muža, koji je umrô u Akvileji u Syrmij, da počiva uz blaženoga Synerota mučenika. Sve su ovo dokazi, da je svetitelj već u ovo rano vrijeme uživao liturgijsku poštu, i da je bio martyr vindicatus.

Nakon obreća ovih natpisa izvjesno je, da je Synerotes jedino ispravni oblik njegova imena, a Siner, Sener, Seren itd. je pokvaren i skraćen izgovor njegov.[42]

Acta sv. Synerota u dvije su nam se recenzije sačuvala. Jednu imamo kod Bollandista (AA. SS. Febr. III. 365.), a nješto puniju kod Ruinarta (ed. 1689. p. 456—57.) i Farlatija (VII. 506.)

[42] Allard: La persécution de Diocletien, Paris 1900. II. 96. hoće, kako je Synerotes bio Grk, da je jedini genuini oblik njegova imena: Senerotes.

Spadaju u red boljih akta, što su nam u opće do ruke došla, a jezgra im je očito onaj službeni zapisnik, koji je bio vodjen u kaznenoj istrazi protiv svetitelja, te ga auktor kasnije dobio iz prokonsularnoga arkiva. Makar dogadjaji odišu poezijom — njeki ih je naš književnik u Spomen-cvijeću M. H. 1900. upotrebio za novelu — ipak su akta nesumnjivo autentična, svi podatci potpuno vjerodostojni, ter se savršeno slažu sa historijskim i kulturnim prilikama onoga vremena.

Koliko je jasna povjesna slika sv. Synerota, toliko je maglovita i zastrta one skupine mučenikâ, koja se u aktima svetiteljevim nigdje ni ne spominje, ali se u Jer. i u svim kasnijim martyrologijima s njime u uski savez dovadja. Ta skupina differencira od broja XVI do LXXII. Držim, da ovu skupinu moramo usvojiti kao historičnu. Evo razloga.

U Dioklecijanovom progonstvu treba za pravo razlikovati dvije perijode. Prva siže tamo do njegova odreknuća na carskom prijestolju (1. svibnja 305.), a druga traje još njekoliko godina pod njegovim nasljednikom na Istoku Galerijem. U prvoj perijodi padoše u Srijemu i Pannoniji sv. Montan i Maksima, sv. Irenej, sv. Pollijon i okruglo još oko 40 mučenika. Za tog vremena ukloniše se mnogi kršćani od poganskoga nasilja, medju inim i Synerotes, pustinjak u Syrmiju (u njegovim se aktima štije doslovce: qui tempore persecutionis metuens corporales plagas latitavit). Kad je Galerije zasio na carsko prijestolje, mnogi se kršćani vrnuše u svoja sijela, nu novi imperator bio je gori i krvoločniji nego Dioklecijan. Baš u Srijemu i Pannoniji imademo čitavu plejadu mučenika u ovoj Galerijevoj perijodi. Na čelu im sv. Quirin u Sisku i sv. Synerotes u Syrmiju. Nije velik broj, ako rečemo, da ih je u ovoj perijodi, koja je napokon trajala tamo do 311. godine, poginulo XL—LXX vjernikâ. Ovi dakle brojevi u martyrologijima nijesu niposto imaginarni, nego historični, samo je skupina označena okruglo, kojim svetim symboličnim brojem sv. Pisma, bilo što se je točni broj izgubio, bilo da bi se množina kršćana bolje upamtila: » . . . in martyrologio quam in ceteris cultus documentis multae martyrum cohortes occurrunt, quarum numerus tantum retinetur . . . Aliquando etiam, ut suspicor, pro veris plus minusve deperditis numeris, typici quidam inventi sunt ut VII, XL, LXXII quorum memoria tenacius servaretur.« (D u c h e s n e u uvodu Jer. Martyr. ed. 1894. p. LXXII.) Svetitelji koji se na čelu ovih brojeva imenom opominju, bijahu ili prvi vremenom mučeništva ili su čašću bili najodličniji ili svojim herojizmom najzadivniji.

Tako i Synerotes nije u isti dan poginuo sa onom skupinom mučenika, što se uza nj spominje u martyrologijima, nego oni s njime sačinjavaju jednu moralnu, historijsku cjelinu, u koliko su poginuli od prilike u isto vrijeme i u istome kraju. Podloga dakle onih »LXXII martyrum« ili »aliorum XL, LX« itd., i ako su brojevi pokvareni, jest posve historična.

Pače ja bih ovdje ustvrdio, da su nam se i imena njekih mučenika iz ove skupine sačuvala. Gore smo vidjeli, da Jer. imade dva dana izasepce Senera i Senerota, pa smo dokazali, da je to očevidno istovjetni mučenik, samo ga je neuputni redaktor u svoj martyrologij dva puta ubilježio zaveden raznim oblikom imena. Redaktor je dakle morao imati dva različita izvora ili kataloga, iz kojih je srijemski martyrologij sastavljao, a ta su očito radila o istim mučenicima, budući je na čelu svima Synerotes, i budući govore o istome danu. Po tom Antigonus, Rutulus, Libius etc. jesu njeki od onih mučenika, koji su se u drugom katalogu sumarno navadjali u brojevima LXX, XL itd.

Suvišno je dokazivati, da je sv. Synerote već od prvoga kraja uživao u Syrmiji počasti Božijega mučenika. To su nam već rekli gornji epitafiji. Njegov kultus tokom vremena raširio se čitavom zapadnom crkvom. Ime Synerotes ne manjka ni u jednome martyrologiju počevši od najranijega, pa do najkasnijega. Osobito je syrmijski svetitelj bio poštovan u Francuskoj, gdje su ga pod oblikom imena Serenus[43] štovali kao zaštitnika vedrine (occurrente necessitate serenitatis et pluviae; Tillemont, Memoires l. c. ed. 1702. V. 256.) Pače francuski grad Billon u Auvergni (na Gornjoj Loiri) tvrdi, da je tijelo sv. Synerota iz Syrmija preneseno u onamošnju zbornu crkvu posvećenu njegovom imenu (Tillemont l. c.) Officium svetiteljev odobren je za djakovačku biskupiju 11. travnja 1807.

Spomeni dan Synerotov i po starim kalendarima većinom se slavi VII. Kal. Mart., 23. veljače. Tog dana imade ga i rimski martyrologij i djakovački kalendarium perpetuum. U Francuskoj u Billonu, gdje mu kazuju grob, svetkuje se istoga dana, ali stolna crkva u Clermontu ima njegov officij na 10. svibnja. (Tillemont, Mémoires

[43] I kod nas ima primjera, da si puk odabere zaštitnike zaveden analogijom njihova imena sa stvarju, koju od Boga prosi: n. pr. sv. Vid, Vinko. Sličnih primjera ima i u drugim krajevima. — Cf. Delehaye: Le leggende agiografiche p. 69.

l. c. 256.) Na žalost do gallikanskih misala i brevijara ovih crkvi i do njihovih današnjih proprijâ nijesam mogao doći.

Za liturgijsku počast onih sedamdeset mučenika, koji se u svezu dovadjaju sa sv. Synerotom, nemamo drugih dokazâ, nego li drevne martyrologije. Koju li pako cijenu u tom im je priznati, vec smo gore pod br. 4. razložili. Djakovački Proprium officiorum usuprot svoj tradiciji dijeli sedamdeset i dvojicu syrmijskih mučenika od sv. Synerota; te ih svetkuje dva dana kasnije (25. velj.).

Na temelju ovoga razlaganja, mnîm, da imam pravo reći, te nije Farlatijev katalog ispravan, kada bilježi: Sirmii S. Serenus Monachus martyr sub Galerio . . . . VII. kal. Martii. Ibidem eodem die et fortassis eodem anno septuaginta duo martyres. Item SS. Senerotes, Antigonus, Rutulus, Libus, Rogatianus martyres. (l. c. II. 444.) Farlatia u svom »illyrskom martyrologiju« slijedi i Coleti (VIII. 295.).

Na koncu pako ne mogu, a da ovdje ne izrazim potrebu, te bi se na tlu drevnoga Syrmija dalje tražilo i kopalo. Vapaj Mons. Bulića u njegovom Bulletinu 1908. je opravdan. On je vještačkim okom utvrdio, koje li bogatstvo i za klasičnu i za kršćansku arheologiju leži pod današnjim tlom Mitrovice. Važnost veliku ovoga rada za drevnu historiju Srijema shvatio je i Ljetopis Matice srpske (1910. sv. III. str. 77.) Nas bogoslove zanimaju navlastito oba groblja, ono na ulazu grada, i ono sv. Synerota. Vrhovni crkveni faktori dužni bi bili pomoći obilnim materijalnim sredstvima, da se pristupi systematskom poslu. To zahtijeva tradicijonalni mar crkve za njene časne starine, to ište slava metropolije syrmijske.

10. Djakovački proprium slavi na 11. ožujka sv. Donata, Venusta, Romula i Sylvana, nu kako su ovi mučenici u najužoj vezi sa sv. Hermagorom i Fortunatom, koje isti kalendar na 26. kolovoza svetkuje, te ćemo ih ovdje zajedno obraditi.

Ponajprije ćemo navesti one dane, na koje susrićemo spomen ovih mučenika u klasičnim martyrologijima, a onda ćemo registrirati sva akta, što ih o njima imamo. Pri tome poslu naći ćemo jednu točku, koga nam čitavo ovo zamršeno pitanje rješava.

Jer. XIII. Kal. Mar veli doslovce: In Africa civitate Concordie Pas. scorum Donati et Secundiani . . . It. Concordie. Juste. Alibi Romuli. Saloni. Saluani et aliorum LXXXIIII. quorum nomina ds scit. — IIII. Id. Jul.: In Aquileia Scoru. Furtunati et armageri. — XI et X Kal Sept: In Aquileia Scoru Furtunati. Hermogenis.

Sixti, Marcialis. Hermogerat. — II. Id. dec.: . . . et alio loco ermoginis Donati et aliorum XXII. —

Vet. rom. IV. Id. Jul. Aquileiae. Hermagorae episcopi et discipuli S. Marci. —

Bed—Fl. u auktariju, XIII. Kal. Mar. Ss. Donati, Secundiani, Casti et Marcelli. —

X. Kal. Sept., Florus: In Aquileia natale Ss. Fortunati et Ermogenis et Martialis. — U jednom rukopisu (Divionensi): Natale sanctorum martyrum Donati, Restituti, Valeriani, Fructuosae cum aliis duodecim, qui praeclarissimo confessionis honore Antiochiae (sic!) coronati sunt.

II. Id. Dec; u auktariju: Natale Ss. Hermogenis et Donati.

Ado XIII. Kal. Mar., bar u njekim rukopisima: Apud urbem Concordiam passio ss. Donati, Secundiniani, Romuli cum aliis 86.

IV. Id. Julii Apud Aquileiam natalis s. Hermagorae, primi ejusdem civitatis episcopi. discipuli b. Marci evangelistae.

X. Kal. Sept.: Natalis ss. martyrum Donati, Restituti, Valeriani, Fructuosae, cum aliis duodecim, qui praeclarissimo confessionis honore apud Antiochiam[44] coronati sunt,

Pridie Id. Dec.: Natale ss. Martyrum Hermogenis, Donati et aliorum viginti duorum.

Usuardus imade u glavnom iste podatke kao i Ado.

(Za sve ove citate isp. pomenuta izdanja na odnosne dane).

U istočnim menologijima nema nigdje traga nijednoj skupini naših mučenikâ.

Kako se vidi, nijedan od zapadnih martyrologija ne govori ni o Donatu, ni o Hermogenu i Fortunatu kao o syrmijskim i pannonskim mučenicima, a ipak svjedočanstvu Jer. moramo baš u našem slučaju pripisati veliku važnost, jer je sastavljen na tlu, gdje su se ovi sveci slavili, te su njegovom auktoru lako bili pristupačni lokalni katalozi i Akvileje i Concordije i Fori Julii. — —

Registrirajmo sada, što vele o njima Bollandiste u svojim AA. SS.

Na 17. veljače (Febr. III. ed. 1658. p. 7—9.) govore: De s. mar-

[44] Sve mi se čini, da je ovdje, a tako i u drugim kalendarima, koje ne navadjam, sv. Donat pomiješan sa antiohijskim mučenicima Restitutom, Valerijanom itd.

*

tyribus Donato, Secundiano, Romulo, Solono, . . . Silvano . . . et aliis circiter LXXX Concordiae[45] in Italia.

Na 12. srpnja na široko raspravljaju De s. Hermagora ep. et Fortunato archidiacono Mm. Aquileiae in Italia. (Jul. III. ed. 1723. p. 249—57.)[46]

Na 21. kolovoza (Aug. IV. ed. 1739. p.411—3.) čitamo: De ss. Donato, Romulo, Sylvano, Venusto et Hermogene martyre, Foro Julii in Italia (danas Cividale del Friuli, na istoku od Udina).

Na 23. kolovoza (l. c. 587—9, i 590—1) ponovno: De ss. Fortunato, Hermone, Xisto, Martiale, Hermogerato. Item de ss. Laurentio, et tribus pueris Habundo, Innocentio ac Merendino Aquileiae in Italia.

Bollandiste u svojim aktima slijede stare martyrologije, ali su u račun uzeli i lokalnu tradiciju onih mjesta, koja osobitim načinom štuju gornje svetitelje, pače ih kao svoje zavičajnike usvajaju.

Iz navedenih podataka možemo slijedeće činjenice ustanoviti:

Iz Jer. je očito, da su u Concordiji već u V. vijeku svetkovali XIII. Kal. Mart. t. j. 27. veljače sv. Donata, Romula, Silvana. Istina tekst je Jer. na ovom mjestu nješto pokvaren, ali se u ovome smislu mora, i lako može, restituirati i popraviti (isp. gornji citat).

Iz istoga izvora sigurno znamo i to, da su i u Akvileji već u to rano vrijeme bili poštovani sv. Fortunat i Hermagora. Što ih pako Jer. navadja u dva puta IIII Id. Jul. i opet XI. te X. kal. Sept., bit će, da ih je redaktor preuzeo iz lokalnoga akvilejskoga, u kom su višeputa bili navedeni.[47]

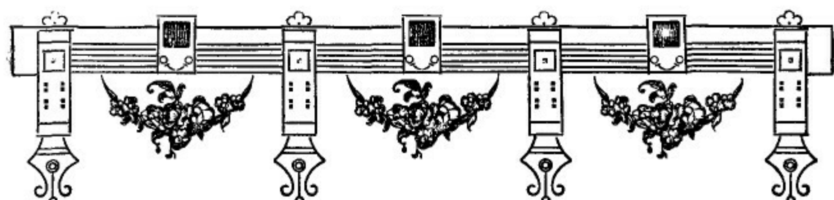
---

[45] Concordia, danas Portogruaro, pogranično talijansko mjesto prema Gorici. — U novije doba izdana je tamo: Passio ss. septuaginta duorum apud civitatem concordiensem; Portogruaro 1894. — Druga literatura: Breve compendio del martyrio dei santi Donato, Secundiano, Romolo con altri 86 compagni, seguito in Concordia nel principio del IV. s.; Venezia 1803., ib. 1821.; Portogruaro 1855.

[46] Njihovu Passio imademo danas u dvije recenzije, prva kod Boll. l. c. 251—5, a druga u njihovim Analectima II. 311—6. — Litter.: Ughellus, Italia Sacra V. c. 19. 20; Pançini: La missione di s. Ermagora, primo Vescovo di Aquileja. Udine 1881.; F. B., Delle lodi dei ss. martyri Aquilejesi Ermacora e Fortunato; Venezia 1881.

[47] Razni tome mogu biti razlozi. Delehaye: Le legg. agiogr.; l. c. p. 376. sq. — Može biti da je više puta preko godine na njihovu grobu bila u Akvileji liturgijska spomen, statio, pa to bilo ubilježeno u mjesnom akvilejskom kalendaru.

(Nastavit će se.)

Zakon o rastavi crkve i države u Francuskoj i kanonsko pravo.

Piše Dr. Juraj Cenkić.

B) Pravo crkve katoličke na imutak po pozitivnom božjem pravu.

Sv. oci. Ja ne bih ovdje dokazivao pravo crkve na »mrtvu ruku« iz svjedočanstva sv. otaca, iz izjava raznih papa i crkvenih sabora, da nije bilo ljudi, koji baš na tom osnovu pobijahu to pravo. Bili su to poznati legiste kao Muhlenbruch, socijaliste, kao De Laveleye, te protestanti svi, koliko god ih imade. Svi se ti pozivaju na sv. evangjelje i na tradiciju, ali za njih vrijedi ova sv. Augustina: »Qui contra Christum portant signum Christi et contra Evangelium de ipso Evangelio, quod non intelligunt, gloriantur.[1] A sad ad rem. Papa Kornelije (251—253) piše slavnome kartaškom biskupu-primasu Ciprijanu za nekoga Nikostrata defraudanta, neka upozori biskupe i vjernike na nj, jer da taj nesretnik nije samo svoju gospodaricu okrao, već je i crkvene depozite odnesao » . . . non solum . . . verum etiam, quod est illi ad perpetuam poenam reservatum, ecclesiae deposita non modica abstulisse.«

Ciprijan s mjesta šalje na podregjene biskupe i kler okružnicu, pa upozoruje, da je Nikostrat, upravljajući kao djakon crkvenim imutkom, uzeo svetogrdnom prijevarom crkvene novce, a pologe udovica i malodobnika da je zatajio, pa je onda kao notorni tat htio doći u Afriku, da predstoji kojoj crkvi kao da ovakav čovjek, koji je crkvu Kristovu oplijenio i izvarao može istoj predstojati?[2]

---

[1] Epist. CCIV. n. z. Ed. Migne. P. L. XXXIII. col. 939.
[2] Epist. LII.

Ciprijan dakle najprije iznosi fakat, da je crkva u njegovo doba imala bar pokretni imutak — novce —; a onda veli, da je povreda tog crkvenog svetog prava vlasništva, svetogrdna prijevara i deračina.

Za vrijeme sv. Ivana Zlatoustog imagjaše crkva carigradska, kako razabiremo iz njegove homilije XXI. u pogledu prve poslanice sv. Pavla na Korinćane, mnogo imutka.. »magnitudirem facultatum.« Kraj svega toga velikog imutka bodri veliki svetac u toj homiliji vjernike, neka rado daju milostinju crkvi, sigurni budući, da će se milostinja ne krasti, već upotrebljavati za crkvene i karitativne svrhe. Nitko se naime od upravitelja crkvenog imutka ne može pozvati na Judu apostola, jer taj ne može haramije svetih stvari ispričati. »Nam et Judas apostolus erat; hoc tamen nihil unquam sacrorum expilatores et avaros excusabit.[1]

Crkveni je dakle imutak sv. Ivanu Zlatoustomu svet, a onaj, koji ga uzimlje jest haramija. Zar nije tu jasno izraženo pravo vlasništva?

Klasičan je upravo sv. Ambrozije, na koga se najviše protivnici crkvenog vlasništva pozivlju. Njemu je zapovijedio car Valentinijan II., da u Milanu, u sijelu njegove biskupije, preda arijevcima jednu baziliku. Sveti se Ambrozije ne pokorava toj carevoj odredbi, jer scijeni, da crkva imade nepovredivo pravo na svoj imutak kao i svaki privatnik, a opet bi to bilo svetogrgje, koje on ne će učiniti za volju caru, koji i onako nema na crkvena dobra nikakovo pravo.

»Mandatur denique: Trade Bazilicam. Respondeo: Nec mihi fas est tradere, nec Tibi accipere, Imperator, expedit. Domum privati nullo potes jure temerare, Domum Dei existimas auferendam?«[2] ..... Absit a me, ut tradam Christi haereditatem. Si ille (Nabuth) patrum haereditatem non tradidit, ego tradam Christi haereditatem?«[3]

.... Convenior ipse a comitibus et tribunis, ut basilicae fieret matura traditio, dicentibus imperatorem jure suo uti, eo quod in potestate ejus essent omnia..... Respondi ..... verum ea quae sunt divina, imperato-

[1] Ed. Migne. P. G. LXI. coll. 179. 180.
[2] Epist. XX. ad Sovorem. n. 19. Ed. Migne. P. L. XVI. coll. 999.
[3] Sermo contra Auxentium n. 18. Ed. Migne P. L. XVI. coll. 1012.

riae potestati non esse subiecta . . .[1], a za što? . . . . Imperator enim intra Ecclesiam non supra Ecclesiam est . . .[2] Rekao sam, da je sv. Ambrozije klasičan upravo svjedok, a to za to, što on proti cesaropapizmu ili bolje reći proti isključivoj državnoj suverenosti kao jedinom izvoru svakoga prava, brani crkveno pravo vlasništva na osnovu naravnog i pozitivnog božanskog prava.

Izjave papa i koncila. Ovdje bih mogao navesti čitav niz provincijalnih sabora, ali ne ću. Ograničit ću se samo na neke ekumenske sabore i na novije izjave rimskih papa. Kalcedonski sabor od godine 451. naregjuje, da svaka crkva katedralna mora imati iz vlastitog svećenstva uzetog jednog ekonoma, koji će prema nalozima biskupovima upravljati crkvenim dobrima. » . . . placuit, omnem ecclesiam habentem episcopum habere oeconomum de clero proprio, qui dispenset res ecclesiasticas secundum sententiam episcopi proprii . . .«[3]

Koncil lateranski II., a ekumenski X. držan god. 1139. naročito veli, da lajici uopće nemaju nikakovo pravo vlasništva nad crkvenim imutkom.

». . . . Iuxta namque decreta sanctorum patrum, laici, quam vis religiosi sint, nullam tamen habent dis ponendi de ecclesiasticis facultatibus potestatem.[4]

Koncil tridentinski udara anatemom pridržanom papi sve one, koji bi se ma kojim načinom ogriješili bud o potpuno bud o nepotpuno pravo vlasništva crkvenog.[5]

Pio IX. jasno je obranio pravo crkve na imutak u svojoj enciklici Quanta cura (8. dec. 1864.); a u silabu, koji je toj enciklici priložen, imademo 26. i 27. propoziciju koje glase: XXVI. Ecclesiae ministri Romanusque Pontifex ab omni rerum temporalium cura ac dominio sunt omnino excludendi.

---

[1] Epist. XX. n. 8. Ed. Migne. P. L. XVI. coll. 996. i 997.

[2] Sermo contra Auxentium n. 36. Ed. Migne. P. L. XVI. coll. 1018.

[3] Hard. II. coll. 611.

[4] Can. XXV. Hard. VI. part. II. 1212.

[5] . . . . Si quem clericorum vel laicorum, quacunque is dignitate, etiam imperiali, aut regali, praefulgeat . . . cupiditas occupaverit, ut alicuius ecclesiae, seu cuiusvis saecularis vel regularis beneficii . . . iurisdictiones, bona, census ac iura, etiam feudalia et emphyteutica, fructus, emolumenta seu quascumque obventiones, quae in ministrorum et pauperum necessitates converti debent . . . in proprios usus convertere illosque usurpare praesumpserit . . . is anathemati tamdiu subjaceat, quamdiu . . . restituerit ac deinde a Romano Pontifice absolutionem obtinuerit . . . Sess. XXV. de Ref. c. I.

Leon XIII. upravo prekrasno razvija postanak te pravo crkvenog vlasništva, koje se u najstarijim spomenicima zove: depositum pietatis, u svojim enciklikama: Rerum Novarum (15. svibnja 1891.) te: Immortale Dei od 1. nov. 1885. Najviše je zgode imao sada vladajući papa Pijo X., da brani filozofski titul, to jest pravo crkve na imutak in abstracto pa je on to i učinio u svojim enciklikama: Vehementer (11. 2. 1906.); Gravissimo officii te u onoj francuskoj od 6. 1. 1907., koja je naperena protiv drugog rastavnog francuskog zakona od 2. siječnja iste godine, a počima riječima Une fois encore les graves événements. Još jedanput nas važni događjaji, koji se odigravaju u Vašoj zemlji nukaju, da . . .

C) Povjesno pravo crkve katoličke na materijalna sredstva.

Podjela povjesti crkvenog prava vlasništva.

Nema kršćanskog naroda, koji nije do u moderno doba pripoznavao crkvi pravo vlasništva na materijalna dobra. To se pravo u koliko je apstraktno nalazi potvrgjeno bud u običajnom pravu, bud je kodificirano u zakonima zemlje, bud u konkordatima.

Pitam li za porabu prava vlasnosti; to jest za pravo vlasnosti in concreto, dakle kojim je načinom crkva došla do posjeda ovog ili onog materijalnog dobra (juridični fakt prava vlasnosti); kako se je njime služila, koje i kakve su mu bile granice i modaliti; kakva je bila juridična forma kojom je posjedovala; što sve čini t. zv. režim prava vlasnosti; tad bih morao pisati partikularnu povjest imovinskog crkvenog prava za svaki narod posebice. S istog razloga neću dokazivati pravo crkve na imutak u Francuskoj in concreto. Kako svagdje, tako i u Francuskoj, narod, kler i monasi s većeg dijela gragjahu crkve i samostane, a država ih jedva gdje pomagaše; pače ista pripomoć kraljeva, obično je tekla iz privatnih njihovih sredstava. Isto tako je u Francuskoj crkva došla do imutka bud okupacijom, bud donacijom, bud kupnjom, legatima etc. Za to koje čudo da u Francuskoj do revolucije crkva posjedovaše silan imetak, a poslije revolucije bje pravo crkve na imutak pripoznato konkordatom i organskim člancima. Ja ću ovdje tek općenitim potezima priopćiti, kako se razvijalo konkretno pravo općene crkve na imutak a to zato, da uzmognem i ste strane konstruirati argumenat. U općoj povjesti imovinskog prava crkve kat. možemo lučiti 3 perijoda; perijod od početka pa do Milanskog edikta, perijod feudalni i moderno doba.

Perijod od Krista do milanskog edikta.

Već u sv. evangjelju imademo jasnih dokaza, da su Isus i apostoli, te prva crkva raspolagali kao vlasnici materijalnim dobrima. Za Judu znade svako školsko dijete, da je bio blagajnik zbora apostolskoga. Dakako, da Juda nije imao vertajmovicu, već jednostavnu kožnatu kesu, ali ništa zato; ta je kesa služila za potrebe materijalne Isusu i apostola a koji je puta i za sirotinju kapnulo nešto. »Quidam enim putabant, quia loculos habebat Judas, quod dixisset ei Jesus: Eme ea quae opus sunt nobis ad diem festum: aut egenis ut aliquid daret« (Ivan XIII. 29.)

U tim je riječima jasno izražena najprije juridična činjenica posjeda: eme . . . . daret, a zatim svrha crkvenog imutka: quae opus sunt nobis ad diem festum (uzdržavanje klera i kulta) aut egenis ut aliquid daret (karitativni rad); dok se temelj prava, dakle filozofski titul izvodi iz riječi Kristovih: Dignus est enim operarius cibo suo (Mat. X. 10), te sv. Pavla: Ita et Dominus ordinavit iis qui evangelium annuntiant, de evangelio vivere (I. Cor. IX. 14).

Sv. Pavao nalaže korinćanima, da sabiru megju sobom novac, pa da mu onda sabrano izruče u bogoštovne svrhe crkve jeruzalimske. De collectis autem quae fiunt in Sanctos, sicut ordinavi ecclesiis Galatiae, ita et vos facite. Per unam sabbati unusquisque nostrum apud se seponat, recondens quod ei bene placuerit: ut non, cum venero, tunc collectae fiant« (I. Cor. XVI. 1. etseq.).

Povjest Ananije i Safire uči nas, da je prva crkva posjedovala lijepe svotice, jer megju svima članovima nije bilo nijednog, koji bi stradao . . . . Neque enim quisquam egens erat inter illos . . .« (Act apost. II. 41).

Kad se vjernici počeli množiti nijesu mogli apostoli na sve dospjeti i svakoga zadovoljiti, zato ustanoviše gjakone . . . . Non est aequum nos derelinquere verbum Dei et ministrare mensis. Considerate ergo fratres, viros . . . quos constituamus super hoc opus. (Act. Apost. VI. 1—6).

Da kršćani i poslije sv. apostola imagjahu običaj sabirati i darivati u svrhe bogoštovne i karitativne; da dapače davahu desetinu i prvine od plodova zemaljskih i životinjskih jasno slijedi iz institucije 1. sv. agapa, a takogjer iz djela Ciprijanovih, Origenovih te konstitucija apostolskih. Tako je evo crkva sve do u 3. vijeka bez svakog obzira na državu, dakle kao suvereno društvo, posjedovala na osnovi prirodnog i pozitivnog božanskog te kanonskog prava.

U trećem vijeku već vidimo, da su kršćani kao korporacije posjedovali i nekretnine. Tko čita Euzebijevu povjest; komu su poznati radovi i otkrića de Rossijeva, taj će mi to rado priznati. A i sam milanski edikt zapovijeda povratu zemljišta, crkvi i drugih mjesta (groblja) što no ih poganski carevi sekularizovahu.

Pitam li, tko je bio subjekat crkvenog prava vlastništva; tad moram odgovoriti, da on nije bio pojedinac ili više pojedinaca, već socijalno organizovano tijelo. Rimljani naime ne poznavahu moralna tijela kao nosioce kolektivnog vlasništva u našem smislu, već samo k o l e g i j e.[1] Toj instituciji rimskog prava utekli se kršćani, da im bude pravo vlasništva crkvenog i državnim autoritetom zaštićeno, pa stvarahu takozvana pogrebna društva, koja su slobodno posjedovala budi pokretnine budi nekretnine. Na tom osnovu kršćani za Septima Severa i drugih rimskih tolerantnih imperatora posjedovahu sasma na legalnoj bazi crkve, groblja, zemljišta oko crkvi i groblja, pače i razne pokretnine. Do milanskog edikta još nije bila crkva, u koliko je ona svrhunaravna institucija idealnog reda a vječne svrhe, priznata kao k o l e g i j d o p u š t e n. Istom milanski edikt daje tako shvaćanoj crkvi juridičnost (collegium licitum), pa tako crkva katolička dobiva od tog vremena svoju moralnu i civilnu osobnost naprama državi.[2]

I od tog doba crkva nesmetano u cijelom rimskom carstvu, jedne i druge pole posjeduje ne samo pokretnine i nekretnine, već i razna privilegija (imunitates) personalna, realna i lokalna.

Feudalno doba.

Megjutim je zapadno rimsko carstvo propalo, a na njegovo mjesto stupaju državnopravne tvorbe srednjeg vijeka.

Istočno-rimsko carstvo pada mnogo kasnije pod turskim mačem. Tako dolazi Evropa pod sferu dviju kultura; zapadna Evropa dobiva rimsku kulturu, u koliko je dašto romansko-germanska plemena i države pod utjecajem katolicizma i svojih plemenskih osebina prokuhaše, a istok dobiva bizantinsko-arapsku kulturu. I jedna i druga kultura zahvati ne samo u političke, socijalne i vjerske

---

[1] »Qui stipem menstruam conferre velint in id c o l l e g i u m coëant, conferendi causa unde defuncti sepeliantur.« — Iz tog senatskog zaključka izvela se norma pravna: »Nulla dubitatio, quod, si corpori, cui licet coïre, legatum sit, debeatur.

[2] Maurice Vauthier, Etude sur les personnes morales en droit romain. Bruxelles 1887. pag. 66.

uredbe narodâ, već i u privatno-pravne odnose pojedinaca. Za to koje čudo, da imovinsko crkveno pravo nije tako ostalo, kako su ga uredili Justinijan i njegovi nasljednici, već se u koječem moralo prilagoditi novim feudalnim prilikama.

F e u d a l n a s i s t e m a. Zapadno-rimsko carstvo konačno osvojiše Franci, Germani i Longobardi. Ti su narodi bili pravi pravcati ratari, kod kojih je bilo u cvatu t. zv. naturalno gospodarstvo. Oni su se dijelili u plemena, a plemena u sela. Svaka obitelj imala je u selu kućište (Hofstätte), na kojem imagjaše zadružnu kuću i gospodarske zgrade. Izvan sela uživahu obitelji oranice, dok su šume i pašnjaci bile zajedničke čitavom selu. Oranice su se svake godine ždrijebom dijelile megju pojedine obitelji. Pravo vlasništva nalazilo se usredotočeno u selu; malo po malo, tijekom vremena, postade obitelj (zadruga) isključivim vlasnikom kućišta, kuće i gospodarskih zgrada; zatim poljâ i oranicâ, dok pašnjaci i šume ostadoše selu, koje ih kao zemljišna zajednica posjedovaše i njima upravljaše. Tako vidimo, da se plemenski zajednički posjed ubrzo razdijelio u zadružni ili obiteljski. Od zadružnog posjeda do osobnog vlasništva samo je jedan korak. Ali do te tvorbe nije tako skoro došlo. Urogjenici, ostavivši svoju domovinu, a osvojivši novu postojbinu, donesoše sobom i svoje socijalno-gospodarsko uregjenje. Svako pleme imalo je svog vogju, grofa ili župana, a svaki je urogjenik bio slobodan čovjek. Svima vladaše kralj. Osvojivši Franci, Germani i Longobardi zapadno-rimsko carstvo, razdijeliše megju se svu zemlju. Kralj je dakako sebi najviše zadržao, za njim dogjoše na red pojedini vojvode, a za ovima tek narod razdijeljen u plemena, a plemena u sela. Stari stanovnici postadoše koloni ili kmetovi. Grof ili župan imagjaše svoj grad, koga su kmetovi i slobodnjaci sagradili u to ime, da ih čuva i brani za vrijeme navala tugjih naroda ili susjednih plemena te grofova.

Za vrijeme pogibije snosili bi kako kmetovi, tako slobodnjaci u grad dragocjenosti, živežna sredstva, tjerali bi marvu, jer bi im inače neprijatelj sve oteo, požgao ili inače uništio.

Kmetovi i slobodnjaci moradoše za vrijeme pogibije pomagati grofu, a on ih oružjem obskrbljivaše. Za to, što grof čuvaše živež, dragocjenosti i marvu u svom gradu; za to, što slobodnjake i kmetove snabdjevaše oružjem, dobivaše odštetu u n a r a v i. I tako postadoše razna podavanja u naravi. Osim tih podavanja pozna feudalno doba i razne odštete radi prisilne uporabe vlastelinskih mlinova, peći etc. S vremenom dobiše vazalna gospoda od kraljeva

pravo, da narodu sude, da od naroda pobiru za kralja daće, da upravljaju svojim plemenom. Imajući tako svu upravu, financijalnu, sudbenu i vojničku vlast u svojim rukama, koje čudo, da doskora pretvoriše i slobodnjake u svoje prave kmetove. Povod tomu je bio i taj, što su mnogi slobodnjaci sami u ono nesigurno vrijeme davali vazalima svoja zemljišta pod zaštitu, pa u to ime davali neka podavanja u naravi. I tako je u svim zemljama bilo vrlo malo slobodnjaka (alodijalaca), a još manje seljačkih plemića, koji radi raznih zasluga dobiše plemstvo od kraljeva, pa ga jedva spasiše.

I tako imademo u srednjem vijeku krunska dobra, vlastelinska dobra, što no ih posjedovahu grofovi i baruni, šljivarska dobra i slobodnjačka. Narod kao narod nije bio vlasnik ni posjednik ničesa, već je sve bilo kraljevo i vlastelinsko. On je bio kmet »glebae adstrictus«, privezan za zemlju, koga je vlastelin zajedno sa zemljištem prodavao, zalagao, gulio, sudio mu.

Kraj takova socijalno-ekonomskog uregjenja modificiralo se i pravo crkve na imutak. Kako je posjed osvojenih naroda, postao svojinom osvajača. tako je i crkveni imutak kod starosjedioca prestao pravno bitisati. Što je bilo osvojeno sve je pripalo kralju i vlasteli. Kralj je bio svemu vlasnik, za njim je slijedila čitava hijerarhija vazala, koji dobiše od njega feuda s *nepotpunim* pravom vlasništva, ali uz obvezu na podavanje u krvi i prirodninama kralju. dok vlastela davahu uživanje zemljišta kmetovima uz odštete. Kasnije dakako postadoše vlastela i potpuni vlasnici.

Feudalno vlasništvo i socijalna feudalna organizacija čini dakle prelaz od obiteljskog kolektivizma na gragjanski individualizam. Feudalno je vlasništvo opterećeno raznim služnostima i podavanjima, a sama zemlja i posjed ne može se otugjiti i prodati, dok se promeće čisto prema zakonima i običajima, koje vlasnik ne može mimoići.

Vlasnik je dužan vršiti obveze prema gore i prema dolje. Dakako, da se tijekom vremena vazali svih tih obveza riješiše, pa postadoše sasvijem neovisni i od kralja i od kmeta, a kralj i kmet o njima. Drugim riječima vazali zadržaše sva prava, a napustiše sve obveze. Koliko zemlje nije bilo porazdijeljeno megju plemstvo, a kralj nije za sebe uzeo, sve je pripalo kruni. Kruna ili kraljevska komora dijelila je tu zemlju gradovima. U početku, dok se još ne počeše razvijati gradovi, bio sav obrt usredotočen u vlastelinskim dvorovima te u samostanima, bez razlike bio posao ženski ili muški. Nadzor nad ženskim radionicama vršila je kaste-

lanka, a u samostanima abas. To su t. zv. g y n e c i j e. Kad počeše kraljevi dotirati gradove raznim zemljama i raznim povlasticama, a sve u tu svrhu, da dobe protutežu premoćnoj vlasteli, počeše gradovi cvasti. Svaki obrt morao se izučiti, a zastupan je bio u cehu. U cehovima bila usredotočena sva trgovina, industrija i obrt. Okolina davala surovine, a cehovi je preragjivahu. Tržište bilo jako ograničeno; za to je produkcija bila sigurna za konzumente, pa nije trpjela od konkurencije. Okolinu gradova obično nastavahu seljaci, a ti bijahu kmetovi dotičnog grada (p u r g a r s k i k m e t o v i.)

I z v o r i c r k v e n o g i m e t k a. Kraljevi ne dotirahu samo gradove zemljištima, već i crkve. Za njim se povodili vazali, gradovi pa i oni dotirahu crkve i samostane. Tako dogjoše crkve, samostani, kaptoli u posjed zemljišta, a i kmetova, koji pripadahu tim zemljištima (p o p o v s k i k m e t o v i.)

Drugi izvor sredovječnog crkvenog imutka bijahu o b n o k s a c i j e. Mnogi slobodnjaci i manji plemići darovahu sebe, svoje zemljište i svoju obitelj crkvama, samostanima bud iz pobožnosti, bud da se zaštite od neprijatelja, bud da zadobe neka privilegija. Ne treba naime zaboraviti, da su crkveni kmetovi imali jednaka privilegija s onim kraljevskih. Treći izvor crkvenog imutka nalazi se u činjenici, što biskupi, opati i kanonici bijahu vojskovogje i državni funkcijonari. Odatle nazivi k n e z-b i s k u p, k n e z-o p a t etc.

Samostani naime obično bijahu opasani tvrdim zidom, a opkoljeni opkopom. Isto tako i rezidencije biskupa. Opati i biskupi imagjahu prema kralju iste dužnosti kao i ostali plemići; za to koje čudo, da biskupi i opati u srednjem vijeku vrlo često zamijeniše kazulu i križ sa viteškim oklopom i mačem. Mnogo stečevina crkve i samostana imade zahvaliti svoj opstanak biskupovom maču, a opet mnogi slobodnjaci i plemići dadoše baš za to svoja dobra samostanima i biskupima kao dar, jer ih sami ne mogoše obraniti. Tako su uvećani crkveni i samostanski kmetovi. Najzad kroz čitav srednji vijek bijaše kler, kako svjetovni, tako regularni jedini nosioc prosvjete, pa tako i na tom temelju dobi crkva mnoga dobra.

J u r i d i č n a s t r a n a c r k v e n o g p o s j e d a. Toliko glede samog fakta; pitam li se za samo pravo vlasništva, to moram priznati, da ono nije bilo daj budi glede opsega i kondicija tako jasno i nad svaku sumnju uzvišeno.

Bit cijelog feudalnog posjeda sastoji se u tome, da imalac tog posjeda samo uživa posjed uz neke obveze, a pravo vlasnosti da

ostaje kod onoga, koji je taj posjed dao na uživanje. Za to n. pr. kraljevi francuski vazda naglašivahu svoje regalno pravo, pa na tom osnovu ubirahu sve dohotke vakantnih biskupijâ, a grofovi i baroni smatrahu crkvena dobra za pripomoćna sredstva, ako bijahu u nuždi. Odatle i dolazi u patronatskom pravu rečenica: a l a t u r e g e n u s. Crkvena povjest nam jasno priča, kako kraljevi i staleži crkvena dobra prodavahu, zalagahu, darivahu. Iste crkve nijesu bile od toga izuzete. Pače u crkvama srednjeg vijeka držahu važne predstave, plesove, bankete, sastanke, sajmove, dokaz, da je crkva bila smatrana javnom zgradom, koja imade služiti ne samo kultu, već i komunalnim svrhama.

Zvonove crkvene upotrebljavahu seljaci, da oglase svoje skupštine, da upozore na vatru, ili da dadu znak za navalu. Dapače u sudbenim arkivima Francuske XVII. i XVIII. vijeka čitamo mnoge osude protiv zvonova, koji bjehu tuženi, jer obavijestiše seljake o dolasku kraljevske okonjene policije ili kraljevskih te vlastelinskih ovrhovoditelja.

Osude su obično glasile, da se imadu zvonovi skinuti, pa batinati po krvnicima. I tako feudalno doba, kad nije vladalo gotovo nikakovo pravo, već fizična sila, nije respektiralo one svete molitve, mazanje sv. krizmom i sveti tamjan, kojim biše zvonovi blagosloveni ili posvećeni.

U l o g a c r k v e. Ali sve to crkve nije smetalo. Ako crkveni imutak srednjeg vijeka imagjaše sličan postanak kao onaj feudalni, to crkva nije nikada pristala na to, da je ona tek uživatelj stečenih dobara. Ona je vazda branila svoje naravno i božansko pravo na imutak, a nije se prestala pozivati i na stečeno historijsko pravo. Prva naime četiri ekumenska koncila potvrdiše istočni carevi Konstantin, Teodozije Veliki, Teodozije mladi, Marcijan. Justinijan stavi njihove zaključke u svoj kodeks, dok na zapadu Karlo veliki i njegovi nasljednici u capitularia regum francorum to isto čine. Crkva je svojim kanonima isključivala svako pravo trećega na svoja dobra, zato dolaze u korpusu juris canonici za nositelje prava vlasnosti izrazi: Deus, Christus, Sanctus, res nullius, res sacrae, res religiosae; ona je priznavala tim svojim dobrima socijalni karakter; za to imademo izraza kao da su vlasnici crkvenog imutka p a u p e r e s, a jasno je učila, da je vlasnica crkvenog imutka bud universalna, bud partikularna crkva u koliko je ista vječna fundacija. Dakako da to pravo crkve katoličke nije onako glatko u cijelosti pripoznavano kroz cijelo feudalno doba. Borba Aleksandra IV. i Bonifacija VIII. baš

za crkvena dobra jasni su tomu dokaz; a da i ne spominjem mnogobrojne sekularizacije mnogih i te kako katoličkih vladara. — Ali neka se reče, što mu drago, iz cijele te borbe izilazi ipak na vidjelo činjenica, da se nije toliko radilo o principu, to jest o filozofičnom titulu kao podlozi prave vlasnosti, već samo o modalitetima i opsegu prava vlasničtva na imutak »mrtve ruke«, dakle o režimu prava vlasnosti, koji se u čitavom srednjem vijeku najvećma pokazivao u t. z. nepotpunom pravu vlasnosti. Naravski, gdje je crkva ili bolje gdje su biskupi, kaptoli, redovi, samostani, ili papa bili bud fizički bud inače jači; ondje je crkva imala i potpuno pravo vlasnosti. Ta srednji je vijek bio vijek prava jačega, gdje je mač pisao i stvarao pravo i zakone. Gdje je bila crkva slabija, ondje je faktično samo uživala bud in perpetuum, bud do volje vlasnika. Pače kroz čitavo feudalno vrijeme cvale su upravo crkvene korporacije, kao kapituli, crkveni redovi, crkvene bratovštine, pa su te i takove korporacije na svoj način posjedovale imutak, a da nijesu trebale nikakove autorizacije.

I tako je to trajalo do XVI. vijeka. XVI., XVII. i XVIII. vijek bivaju oštriji u pogledu »mrtve ruke« i crkvenih korporacija, jer zahtijevaju izričito dozvolu vladarevu, dok najzad revolucija svojim zakonom od 18. augusta 1792. ne otpuhne u Francuskoj sav crkveni imutak. Za Francuskom sliedila je Švicarska, zatim Njemačka, pred Francuskom je bila Engleska za vrijeme Henrika VIII. I tako je prelaz od feudalnog na moderno doba bio po crkveno pravo vlasnosti vrlo buran i strašan.

Moderno doba.

Sekularizacija crkvenih dobara svagdje je urodila skrajnim pauperizmom u ekonomskom pogledu; u moralnom obziru otvorila je širom vrata demoralizaciji, a u socijalnom pravcu pokazala je socijalnoj demokraciji put do uništenja svakog privatnog vlasništva, da i ne govorim o dovedenju prava očitovati posljednju volju ad absurdum.

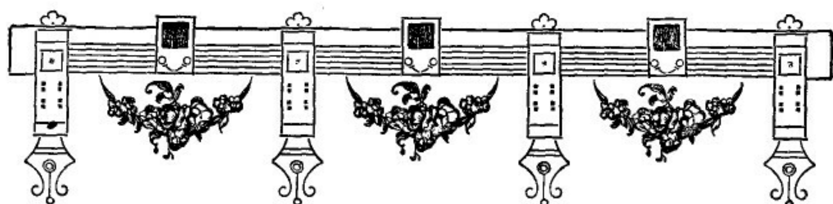
I nema sumnje, da je danas privatno vlasništvo, nasljedno i testamentarno pravo u pogibiji. Tu se doista na državi modernoj ispunja rečenica: Tko sije vjetar, žanje buru. Današnjoj modernoj državi služi još uvijek ishodištem Rousseau-ov Contrat social. Moderna država ne priznaje naravsko ni pozitivno božije pravo. Država je izvor svega prava, pa je zakon ono, što većina zaključi. Crkva prema državi može stajati u ugovornom odnosu, a može

stajati u rastavnom stanju. U oba slučaja ovisi o većini, da li će crkvi biti pripoznato pravo na juridičnu osobnost ili ne. Ako zakoni pripoznavaju takovu juridičnost, to jest ako većina prihvaća konkordat, onda crkva, njezini redovi i njezine korporacije posjeduju »mrtvu ruku«. Ako je u državi katolička većina ili liberalna, koja je zadojena tolerancijom, a crkva je rastavljena od države, onda stoji crkva pod zaštitom općenitog prava. A to može crkvi pripoznavati pravo da posjeduje nešto kao zavod ili kao društvo ili da posjeduje pojedinac. Tako n. pr. u Americi crkvena dobra posjeduje društvo sastojeće od župnika i dva do 3 lajika, ako su dobra župna, ako su biskupska, biskup, generalni vikar i 2—3 lajika.

Pred rastavnim zakonom u Francuskoj posjedovaše dobra neautorizovanih kongregacija pojedinac čovjek, budi da je bio redovnik, budi lajik. Sada bi imale posjedovati sav crkveni imutak bogoštovne općine. Kako se one nijesu ustrojile, crkva u Francuskoj, to jest vjernici i župnik samo uživaju crkvu, dok se vlasništvo nalazi u države, departementa ili općina; a do danas još nije izragjena forma pod kojom bi crkva mogla doći do nekretnina i pokretnina, potrebitih za kult. Dakako, kad dolazi u većinu antireligijozno zastupstvo kao u Portugalskoj, ondje u opće nema govora o kakovom pravu crkve na »mrtvu ruku«. Budućnost će pokazati, kako budu socijalističke većine traktirale crkvu. Ako u svijetu prevlada socijalna demokracija, a kod nas Radićevo demagoštvo, onda već unaprijed znamo sudbinu ne samo crkvenog već i privatnog vlasništva.[1] Na kleru je i katolicima da ne dogje do »inkameracije« crkvenog i privatnog dobra po državi.

[1] Je ne crois pas, qu'on puisse contester à l'Etat le droit de disposer des biens ecclésiastiques, si ceux-ci ve servent plus à couvrir les frais d'un grand service d'intérêt général. Les biens ecclésiastiques ne sont pas la propriété individuelle des ministres du culte, qui en jouissent; personellement ils n'yont aucun droit. Ils appartiennent à un corps moral, qui ne les possède qu'en vertu d'un privilège, que l' Etat accorde, Si l'Etat enlevait la personification civile aux cultes, ces corporations fictives cesseraient d'être, et leur domaine, n'ayant plus de maître, retournerait nécessairement à l'Etat..., M. Em. De Laveleye, umjereni državni socijalista belgijski u Revue des Deux-mondes, knjiga od 1. juna 1869. str. 721.—722.

Odredbe sv. Stolice.

I. Odluke biblijske komisije.

De auctore, de tempore compositionis et de historica veritate evangelii secundum Matthaeum.

Propositis sequentibus dubiis Pontificia Commissio „de re Biblica“ ita respondendum decrevit.

I. Utrum, attento universali et a primis saeculis constanti Ecclesiae consensu, quem luculenter ostendunt diserta Patrum testimonia, codicum Evangeliorum inscriptiones, sacrorum librorum versiones vel antiquissimae et catalogi a Sanctis Patribus, ab ecclesiasticis scriptoribus, a Summis Pontificibus et a Conciliis traditi, ac tandem usus liturgicus Ecclesiae orientalis et occidentalis, affirmari certo possit et debeat Matthaeum, Christi Apostolum, revera Evangelii sub eius nomine vulgati esse auctorem?

Resp.: *Affirmative.*

II. Utrum traditionis suffragio satis fulciri censenda sit sententia, quae tenet Matthaeum et ceteros Evangelistas in scribendo praecessisse et primum Evangelium patrio sermone a Iudaeis palaestinensibus tunc usitato, quibus opus illud erat directum, conscripsisse?

Resp.: *Affirmative ad utramque partem.*

III. Utrum redactio huius originalis textus differri possit ultra tempus eversionis Hierusalem, ita ut vaticinia, quae de eadem eversione ibi leguntur, scripta fuerint post eventum; aut, quod allegari solet Irenaei testimonium (Advers. haeres. lib. III., cap. I. n. 2), incertae et controversae interpretationis, tanti ponderis sit existimandum, ut cogat reiicere eorum sententiam, qui congru-

entius traditioni censent eamdem redactionem etiam ante Pauli in Urbem adventum fuisse confectam?

Resp.: *Negative ad utramque partem.*

IV. Utrum sustineri vel probabiliter possit illa modernorum quorumdam opinio, iuxta quam Matthaeus non proprie et stricte Evangelium composuisset, quale nobis est traditum, sed tantummodo collectionem aliquam dictorum seu sermonum Christi, quibus tamquam fontibus usus esset alius auctor anonymus, quem Evangelii ipsius redactorem faciunt?

Resp.: *Negative.*

V. Utrum ex eo, quod Patres et ecclesiastici scriptores omnes, imo Ecclesia ipsa iam a suis incunabulis unice usi sunt, tamquam canonico, graeco textu Evangelii sub Matthaei nomine cogniti, ne iis quidem exceptis, qui Matthaeum Apostolum patrio scripsisse sermone expresse tradiderunt, certo probari possit ipsum Evangelium graecum identicum esse quoad substantiam cum Evangelio illo, patrio sermone ab eodem Apostolo exarato?

Resp.: *Affirmative.*

VI. Utrum ex eo, quod auctor primi Evangelii scopum prosequitur praecipue dogmaticum et apologeticum, demonstrandi nempe Iudaeis Jesum esse Messiam a prophetis praenuntiatum et a davidica stirpe progenitum, et quod insuper in disponendis factis et dictis, quae enarrat et refert, non semper ordinem chronologicum tenet, deduci inde liceat ea non esse ut vera recipienda; aut etiam affirmari possit narrationes gestorum et sermonum Christi, quae in ipso Evangelio leguntur, alterationem quamdam et adaptationem sub influxu prophetiarum Veteris Testamenti et adultioris Ecclesiae status subiisse, ac proinde historicae veritati haud esse conformes?

Resp.: *Negative ad utramque partem.*

VII. Utrum speciatim solido fundamento distitutae censeri iure debeant opiniones eorum, qui in dubium revocant authenticitatem historicam duorum priorum capitum, in quibus genealogia et infantia Christi narrantur, sicut et quarumdam in re dogmatica magni momenti sententiarum, uti sunt illae, quae respiciunt primatum Petri (Matth., XVI., 17.—19.), formam baptizandi cum universali missione praedicandi Apostolis traditam (Matth., XXVIII., 19.—20.), professionem fidei Apostolorum in divinitatem Christi (Matth. XIV., 33.), et alia huiusmodi, quae apud Matthaeum peculiari modo enuntiata occurrunt?

Resp.: *Affirmative.*

Die autem 19. Junii 1911. in audientia utrique infrascripto Rmo Consultori ab Actis benigne concessa SSmus Dominus Noster Pius Papa X. praedicta responsa rata habuit ac publici iuris fieri mandavit.

Romae die 19. Junii 1911.

Fulcranus Vigouroux, Pr. S, S.
Laurentius Janssens, O. S. B.
Consultores ab Actis.

II. Decretum S. Congregationis Indicis.

Feria II. die 5. Iunii 1911.

Sacra Congregatio Eminentissimorum ac Reverendissimorum Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalium a SANCTISSIMO DOMINO NOSTRO PIO PAPA X *Sanctaque Sede Apostolica Indici librorum pravae doctrinae, eorumdemque proscriptioni, expurgationi ac permissioni in universa christiana republica praepositorum et delegatorum, habita in Palatio Apostolico Vaticano die 5. Iunii 1911., damnavit et damnat, proscripsit proscribitque, atque in Indicem librorum prohibitorum referri mandavit et mandat quae sequuntur opera:*

DER MODERNISTENEID. Ein Appel an deutsche Priester von Clericus Germanicus. Augsburg 1910.

Dr. W. KOCH und Dr. O. WECKER, Religiöswissenschaftliche Vorträge. Dritte Reihe: Katholizismus und Christentum. 1. u. 2. Aufl. Rottenburg 1910.

AUGUST HUMBERT, Les origines de la Théologie moderne — I. La Renaissance de l'antiquité chrétienne (1460.—1521.) Paris 1910.

OTTOKAR PROHASZKA, Az intellektualismus túlhaitásai. Budapest 1910. — Több békességet (in *Egyházy Közlöny,* Dec. 1910.). — Modern Katholicizmus. Budapest 1907.

Itaque nemo cuiuscumque gradus et conditionis praedicta opera damnata atque proscripta, quocumque loco et quocumque idiomate, aut in posterum edere, aut edita legere vel retinere audeat, sub poenis in Indice librorum vetitorum indictis.

*

Quibus SANCTISSIMO DOMINO NOSTRO PIO PAPAE X *per me infrascriptum Secretarium relatis,* SANCTITAS SUA *Decretum probavit et promulgari praecepit. In quorum fidem etc.*

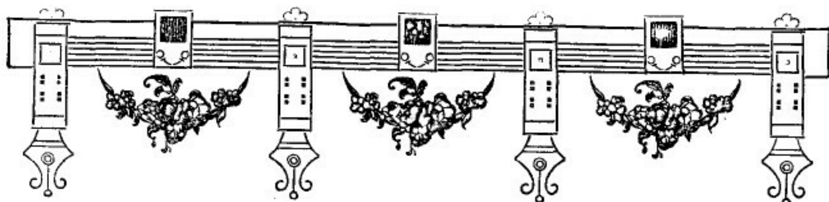
Datum Romae. die 6. Iunii 1911.

Franciscus Card. ***Della Volpe,***
Praefectus.

Loco † Sigilli.

Thomas Esser, O. P.,
Secretarius.

Bogoslovska kronika.

Rugjer Bošković. Na 18. svibnja o. g. navršilo se dvjesto godina, što se je rodio R. Bošković, „možda najveći mislioc naše krvi.“ Spomen na dvjestogodišnjicu rogjenja R. Boškovića proslavila je Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu svečanom sjednicom, a grad Zagreb postavio je na sjeveroistočnom uglu Akademičkog trga Boškovićevo poprsje.

R. Bošković rodio se god. 1711. u Dubrovniku. Dr. L. K. Vojnović (Savremenik 1911. str. 146.) drži, da se Boškovićeva porodica prije zvala Podkravić, dok dr. V. Varićak (Narodne Novine 1911. br. 137.) zaključuje, da se je zapravo zvala Podkrajčić. Niže je škole svršio u Dubrovniku, te stupi g. 1726. u isusovački red. Radi osobite njegove nadarenosti poslaše ga Isusovci u Rim u tada glasoviti rimski kolegij, gdje je g. 1733. svršio nauke. Kasnije je učio bogosloviju, koju je svršio g. 1744., dobiv lovor vijenac kod doktorata. Iza kako je svršio svoje bogoslovske nauke bude zaregjen.

Za rana se je počeo Bošković baviti znanošću, te je već g. 1736. izdao djelo „De maculis solaribus“, koje mu je pribavilo lijepi glas u učenjačkom svijetu. Od te godine pa do g. 1785. izdao je 71 djelo. Ta djela bave se astronomijom, matematikom i geometrijom, fizikom i naravnom filozofijom. Ti su njegovi radovi u astronomiji, fizici i filozofiji prikazani u Zborniku Jugosl. akademije, dok će njegov matematički rad biti prikazan sada u Radu (br. 185.). U svim tim strukama odlikovao se neobičnom učenošću, tako da je predavao te struke u najvećim gradovima u Italiji i Francuskoj. Svojim filozofskim djelom: „Teorija prirodne filozofije na temelju jednog jedinog zakona sila, koje postoje u prirodi“ osnovao je novu teoriju, koja se obično nazivlje dinamički atomizam. Osobito je u Engleskoj Bošković našao mnogo pristaša (Priestley, I. Robinson i t. d.). Još nedavno je Cassirer njegovu naravnu filozofiju nazvao „Das naturphilosophische Hauptwerk“ onoga doba.

Proputovao je u znanstvene i političke svrhe gotovo čitavu Evropu. God. 1750. vidimo ga u Firenci i Beču, g. 1760. u Parizu i Londonu, godinu dana kasnije ode u Carigrad, a iz Carigrada u Poljsku, zatim se povratio u Italiju. God. 1773. htio se stalno preseliti u Dubrovnik, kamo se je prije znao koji put navratiti; u to bude ukinut isusovački red i Bošković ode u Pariz, gdje je bio ravnateljem optike za pomorstvo. Kamo god je došao, svagdje je bio čašćen od vladara i učenjaka. Bošković je bio članom naučnih akademija u Rimu, Firenci, Bologni, Kortoni, Lionu, Londonu, Petrogradu i t. d.

Prem je već sa petnaest godina ostavio svoju domovinu, i kasnije se tek u nekoliko navrata vratio u svoj rodni grad, ipak domovine svoje nije zaboravio, nego se je nje uvijek s ljubavi i ponosom sjećao i s veseljem pratio svaki njen napredak. Tako jednom zgodom, kad ga je D' Alembert nazvao u jednoj polemici Talijanom,

Bošković u odgovoru ponajprije primjećuje, da je on Dalmatinac iz Dubrovnika. Pjevao je ne samo u latinskom, nego i slovinskom jeziku. Njegova pjesma „De solis ac lunae defectibus" doživjela je više izdanja.

God. 1782. uzeo je dopust i otišao iz Pariza u Italiju, koju je ponajprije obišao i onda se je nastanio u Milanu, kamo je bio pozvan na zvjezdarnu. Tu je počeo pobolijevati i 13. veljače 1787. umre u 76. godini.

E. L.

Četvrti megjunarodni filozofijski kongres u Bologni. Od 6.—11. travnja o. g. obdržavao se u Bologni taj kongres u 8 sekcija. Prvi je bio u Parizu inicijativom i pod vodstvom Emila Boutroux, a daljnji nakon svake četiri godine u Ženevi i Heidelbergu. Na ovomu kongresu sabralo se 300—400 učesnika iz sviju naroda evropskih; Amerika, Indija i Japan imali su takogjer u Bologni svojih zastupnika. Izmegju Francuza megju ostalima došli su Boutroux, Bergson i Durkheim; Poincaré se ispričao, no poslao je svoju radnju. Na kongresu ovome — kao i pregjašnjima — pojavilo se i nekoliko katolika, tako Pellaube, urednik Revue de Philosophie, prof. u katoličkom institutu u Parizu; De Wulf, profesor na univerzi katol. lovanskoj, urednik Revue Neo-Scolastique; O. Gemelli, urednik Rivista Neo-Scolastica; Tredici, profesor u seminaru milanskom; Ackermann i ostali. Najviše je bilo Nijemaca a i Židova dosta, tako predsjednik kongresa Enriquez, prof. matematike u Bologni, Bergson, urednik Revue de Metaphysique et de Morale. Profesor Amendola piše, da je bilo na kongresu malo pravih mislilaca i da su manjkali mnogi znameniti filozofi. A kad nema onih, koji misle, njihova mjesta zapremaju oni koji govore. Prof. Tredici ističe, da se na takovim kongresima ne radi toliko o uspjehu, koliko do izmjene misli megju učesnicima u ovom ili onom smjeru. I Tredici i mnogi ostali tvrde, da se i u Bologni pokazalo, kako je materijalizam pao, a napose pozitivizam. Haeckel g. 1904. vrhovna glava i predvodnik slobodne misli u Rimu — nijesu ga ni spomenuli u Bologni. Posljednji jedan predstavnik pozitivizma na svijetu stari je profe- u Paviji — kanonik apostata — Robert Ardigo. Pred nekoliko godina jošte prvak filozofijski u Italiji; u Bologni jedva ga se opazilo. Idealizam skrajni slabo se pokazao u Bologni. Vogj mu u Italiji Benedikt Croce nije pribivao ni jednoj glavnoj sjednici. I tako bismo mogli i dalje nastaviti. Možemo tek reći, da su referati talijanski, njemački i engleski s veće strane osnovani na stanovištu relativizma. Katolički filozofi dostojno su ovršili svoju dužnost i priznati valja, da su ih i najveći protivnici mirno i ozbiljno slušali.

V. R.

Razvitak religijozne filozofije u Poljskoj u 19. vijeku. Dr. Fr. Gabryl u „Przegląd-u" osvrće se na stogodišnjicu Balmesovu i prelazi na historijski prijegled filozofije megju Poljacima. I mi imademo — kaže Gabryl — svoje ljude, koji, istina, nijesu bili svi jednake obrazovanosti filozofijske, ali su nastojali svom dušom riješiti problem sloge razuma s objavljenom vjerom, filozofije s teologijom vrhunaravnom, a sve to s geslom: za vjeru i dom, da Poljsku ne poplavi struja racijonalizma i panteizma filozofije njemačke. Ti su bili, makar je koji i skrenuo: Jaroński, Trzciński, Servatowski, Morawski, Kozłowski, Cieszkowski, Szaniawski, Ziemięcka, prva poljska filozofkinja, Majorkiewicz, Chołoniewski, Hołowiński, Jakubowicz, Bochwic, Semeneńka i dr. Prof. Struve iznio je djelą nekih tih „doma uzraslih Balmesa". Čitajući njihova djela i općeno filozofijska vidi se, da su tri uzroka, što se svijetom, pa i u Poljskoj, počelo i na tom polju raditi. Prvi je: prilike i probugjenje religijskoga života poslije francuske revolucije. To je našlo odjeka i u Poljskoj. I tu se i u pjesmama u prozi ustaje, upozoruje, kuda vodi bezvjerstvo, tu su javna predavanja, izdaju se razne brošure i djela. Drugi je uzrok: u Poljsku su počeli prodirati nazori slobodnozidarski i filozofija racionalistička i njemačka panteistička. Nju je mladež usisavala na njemačkim sveučilištima. Sad se počelo sa periodičkim glasilima. Treći uzrok bili su autori izvan domovine: Lammenais, Bonald, Baader, Günther, Deutinger i Jakobi. Pristali i neki Poljaci uz krivo stanovište, pa je trebalo jednakim oružjem protiv njih ustajati, da ne zavedu naroda na skli-

sku stazu. Čitav rad nije doduše, neki jednoličan, jedinstven sistem na osnovi objavljene religije (osim nešto Jaroński, po gotovo opet M. Morawski). No — veli Gabryl — pored svega toga gledajući rad naših predstavnika na polju filozofije religijozne, sa žalosti treba ponoviti riječi: „Cudzie chwalicie, svego nie znacie".

V. R.

Nešto k razumijevanju svečanosti jubilejskih sjedinjene Italije. Prof. u Bologni, pjesnik Giovani Pascoli, lanjske je godine pobudio sve Talijane na misao, da proslave slavom nje dostojnom preporod Italije; neka je ta godina „sveta" cijeloj Italiji. Novopoganski je pjesnik označio pravi karakter patriotskih svečanosti god. 1911. kano izraz ujedinjenih sila bezvjerja i prevrata. Proslava neovisnosti i jedinstva domovine tek je vanjska etiketa, pod kojom se kriju nastojanja neprijateljskih krugova Crkve; proslavu ovu upriličuje tek neznatni dio naroda, koji je znao drzovito i otvoreno zauzeti prva mjesta i masama vjernika nametnuti ropstvo savjesti. — Povijest tog događaja pokazuje, kako je letošnja „sveta" godina i sva priprava na nju djelo kozmopolitskog slobodnog zidarstva. Cilj je slobodnog zidarstva očit kroz zadnjih 50 godina, da naime najprije unište svjetovnu vlast papinu, a onda zasegnu u duhovnu. Proglašenje Rima glavnim gradom ujedinjene Italije, bio je prvi javni korak uništenju papinske vlasti svjetovne, a prva pedesetgodišnjica je prvi korak u ostvarenju drugog dijela programa.

Moći tmine uzele su za pontifikanta „svetog" ljeta britskog židova, a i velikog meštra slobodnozidarskog, koji je gradonačelnikom rimskim. Ernesto Nathan javno je priznao, da je god. 1911. triumf čovječanstva protiv tiranstva papinskog, pobjeda znanosti nad ignorancijom Vatikana. Slobodno je zidarstvo javno očitovalo, da su jubilejske svečanosti tek sjajan dokaz razvalinama papinskoga Rima. Lanjske je godine slobodno zidarstvo u Brüsselu obdržavalo kongres slobodnomislilaca, a na njemu je iznio neki talijanski brat, da je plan njihov, neprestano njihovo nastojanje, izazov protiv Pape. U planu se predlagala osnova za podignuće palače u blizini Vatikana, u kojoj bi imao prostorije po Giordanu Brunu prozvani savez slobodnomislilaca, ondje bi bio muzej slobodnomislilaca i Ferrerova škola.

U siječnju 1911. pisala je talijanska loža okružnicu na druge lože, u kojoj se veli, da u novoj godini energičnije istupe protiv katolika i pape. Trn je u oku slobodnom zidarstvu diplomatski vezovi s dvorovima, po kojim se priznaje papu suverenim gospodarom od strane raznih država; oni žele, da se ti odnošaji u „svetoj" godini dokinu. Drugi je bio cirkular na carske dvorove, da se baš u toj godini posjeti Rim i tim ponizi Vatikan. Njemačkom caru Vilimu II. ložina je štampa propisala i način putovanja, jer su znali, da Vatikan u toj godini „žalosti" ne prima posjete vladara.

Da, sv. Otac, a i cio svijet kršćanski, radi tih događaja 1911. proživljuje godinu „žalosti", kako ju je u ožujku nazvao „Osservatore Romano".

Ako li je ujedinjenje Italije iziskivala historijska i politička nužda, bilo je tome drugih puteva, a ne taj put nepravde i sile; bila bi Italija sretnija, a i vladajuća kuća, jer ta je „sveta" godina zapravo proslava ne toliko kraljevine Italije, koliko većma republikanske Italije, kako je sam ministar izrazio, da Rim mora biti ili republikanski ili papinski. Ove su svečanosti zapravo tužna slava i samoj carskoj kući, koja je baš u toj godini morala čuti iz ustiju vođe socijalističkoga: „smrt kralju".

Nesretne su i žalosne prilike u Italiji, a biva tako, što narod nema slobode očitovati volju i poslati u sabor svoje ljude.

Najljepši način proslave sjedinjene Italije bio bi, da je u toj godini ispravljeno ono, što se zla i nedostojna učinilo sv. Ocu za vrijeme pedesetljeća, ali se katolici tome ne mogu nadati, ne dadu slobodni zidari. (Usp. Linzer-Quartalschrift 1911. str. 556.—569.). *Dr. M. Beluhan.*

Vjerska kriza u protestantizmu. Činjenica je, da u najnovije vrijeme protestantizam proživljuje vjersku krizu. Što je uzrok toj krizi?

Obrana vjere, a i predmet vjere u njih je posvema iskvaren, te se protivi ne samo sv. Pismu, već se ne može dovesti ni u sklad sa činjeni-

cama iskustva. Napustili su mnogi povjesnog Krista, njegovo Božanstvo, karakter objave u nauci, a i nadahnuće sv. Pisma, a od svega nauka sv. Pisma uzeta je tek gdjekoja činjenica, a sve je drugo napušteno, kano da nije ni objavljeno. Istinu, da Bog opstoji i da je Krist osoba povjesna stavili su na bazu, da ne može slabiju, naime na unutranje osjećaje srca, čuvstva, za koje nema čvrstog dokaza, a Krist i učenici njegovi nijesu ih nikada postavili za dokaze vjere. Život duševni, koji se završuje sa sjedinjenjem s Bogom u ljubavi, ograničili su na neku sigurnost spasenja, neku samosvijest preporoda duhovnoga, dok se prema nauci Kristovoj sastoji u energičnim odlukama volje, koje se temelje na djelotvornoj poslušnosti spram zapovijedi Božjih. Sve ustanove, što ih je Krist ustanovio za uzdržavanje kraljevstva Božjega na zemlji, za čistoću nauka, za uzdržavanje i uvećavanje života milosti, protestanti naprosto ignoriraju, te protiv izričite odredbe Kristove, prepuštena je pojedinome vjerniku potpuna sloboda suda, a kakova obnova iznutra po njima je nemoguća. Protestantizam nosi uvijek na sebi žig opornosti i boja, iz kojega je i potekao. Na mjesto jedne, Kristom postavljene glave, koji ima svoj ugled i vlast od Krista, postavlja protestantizam državnu vlast, koju nije Krist nikada priznao odlučujućom u stvarima vjere, te na mjesto jedinstvenoga, živog organizma pomalja na površinu cio niz individua, koji se ne ravnaju po načelima Kristovim, već po subjektivnim nazorima; to glavarstvo ne čini prema Kristovim odredbama živo tijelo Kristovo, već tek u vanjskoj formi stoje jedan kraj drugoga, da ih svaki lahor vjetra vija i previja po volji. Protestantizam ne drži se Kristovih riječi: tko ima zapovijedi moje i drži ih, onaj je, koji mene ljubi, već žele biti s Kristom sjedinjeni tek slatkim osjećajima, nutrašnjim nadahnućima ne držeći zapovijedi. Agnosticizmu, skepticizmu i relativizmu bezbožne filozofije, koji se opiru svakoj vjeri, pripaja protestantizam elemenat vjerske imanencije, po kojoj je kršćanstvo lišeno čvrste obrane, a popunjen sistem modernizma.

Kriza današnja u protestantizmu nije stadij prelaznog stanja, već posljedica unutrašnje polovičnosti i nedosljednosti, po kojoj reformatorsku Crkvu ne čeka druga sudbina, već ona, koju su proživjele tolike sljedbe krivovjerske prošastih vijekova, da naime ide neizbježivoj propasti svojoj. (Usp. Linzer Quartalschrift 1911. str. 473.—496.).

Dr. M. Beluhan.

Engleska „kraljevska biblija". 20. ožujka ove godine slavila se u Londonu 300 - godišnjica engleske „kraljevske biblije" „Authorizet Version" kako pripovijeda P. Dr. B. Sentzer u zadnjoj svesci Quartalschrifta. To je prijevod učinjen po nalogu Jakoba I. od anglikanskih teologa, a objelodanjen po samome kralju 1611., te je propisan za anglikansku državnu crkvu. Svečanosti su prisustvovale glave državne crkve i zastupnici sviju anglikanskih sekta. Kralju je pružio nadbiskup od Canterburya sjajan uzorak prijevoda; ministar predsjednik Asquith pohvalio je djelo kano predragocjeno opće dobro svega engleskoga naroda, a predsjednik sjedinjenih američkih država Mr. Taft protumačio je u svojoj čestitci, kako je ovaj prijevod biblije dva englesko-saska naroda kroz ova tri vijeka tjesnije spajao no išta drugo.

Istina je, da je taj prijevod u vremenu ovih triju vijekova u vjerskom obziru, a i kao pismeni spomenik engleski veoma važan dokumenat bio, a još je i sada; mnogo je doprinio taj prevod tome, da se je u dalekim krugovima engleskoga protestantizma uzdržala vjera u Krista. Danas istina nije više ono, što je prije bila, izvor, zalog, simbol vjerskoga jedinstva, radi racionalizma tolikih anglikanskih sekta, ali je ipak „kraljevska biblija" u Londonu klasično-literarno djelo engleskoga jezika. Ljepotu i veličajnost dikcije treba da zahvali ta biblija toj okolnosti, što su anglikanski prevodioci upotrebljavali katolički prijevod nov. zavjeta, koji je izdan god. 1582. u Reimsu po katoličkim prognanim teolozima. Anglikanski su učenjaci prvi tu okolnost priznali, te je Dr. Carleton, profesor univerze u Dublinu god. 1902. iznio o tome posebno djelo; drugi njihov teolog ne žaca se priznati, da svaka stranica N. Z. kraljevske biblije pokazuje tragove učenosti katoličkih prevodioca

biblije u Reimsu. (Usp. Linzer Quartalschrift 1911. str. 677.

Dr. M. Beluhan.

Židovsko-kršćanski problem. G. 1900. upravio je amerikanac George Croly pismo na cijeli niz uglednih Židova sviju strana svijeta, u kojem ih je pitao, što danas drže Židovi o Isusu Nazarejinu. Odgovore na svoje pismo objelodanio je Croly g. 1901. A lani je te odgovore, uz mnoge nove izjave, izdao u njem. prijevodu de le Roi pod naslovom „Neujüdische Stimmen über Jesum Christum“ (Leipzig). Većina Židova drži — ako apstrahiramo od Zionista i talmud-Židova — da je Isus bio veliki učitelj ljubavi spram Boga i čovjeka, izvanredni genij i ideal, pa si ga kao takovog prisvajaju. Tako n. pr. Moritz Lazarus († 1899.) piše „Čvrsto sam uvjeren, da moramo odlučno nastojati, da si stečemo pravo razumijevanje osobe Isusove i odlučno ići za tim, da ga sebi prisvojimo“. Članak o Isusu, koji je napisan u 7. knjizi Jewisch-Encyclopedije, pun je počitanja spram osobe Isusove. Iz sviju izjava proizlazi, da Židovi priznavaju, da je Isus mudrac i učitelj, ali da bi on bio i Mesija i poslanik božji, to naprosto zabacuju. No pod konac 19. a početkom 20. stoljeća bude utemeljen savez pod imenom Eliahabov savez, koji ima zadaću obnoviti onaj odnošaj, koji je u početku kršćanstva opstajao kod krštenih Židova. Taj savez sasma jasno i otvoreno priznaje, da je Isus otkupitelj svijeta, prorok i obećani Mesija. Njegovo poslanje dokazuje taj savez iz starog i novog zavjeta, a sva velika proročanstva proteže na Isusa. O tom, da li je Isus Sin božji, o tom taj savez šuti i ostavlja svakome svoje mnijenje o toj stvari. Riječ Kristovu, kojom kaže, da nije došao razriješiti zakona, jednostrano tumači i drži ju obvezatnom. Ali svaki član tog saveza mora ostati Židov i prema tome ne smije pristupiti k niti jednoj od kršćanskih vjeroispovijesti. To je „židovsko-kršćanski princip, koji će se pomalo“, kako taj savez tvrdi, „razgraniti u religiju čovječanstva i donijeti religijozno indiferentnom vijeku sa strane Izraela sasma nenadanu pomoć“. Te nazore razložio je Eliahab (Bogotražioc) u brošuri „Die hundertjährige Religionskrisis im Judentume, in ihrer Bedeutung für das juden-christliche Problem“. (Verlag des Bundes für religiöse Kultur. Berlin, str. 64. Cijena M 1·50).

E. L.

Najnovija pravila za konklave. Papa Pijo X. izdao je nove zakone za izbor pape, kojima se prijašnji donekle mijenjaju. Tim se zakonima točnije uregjuje i konklave. Ovamo spada prije svega konstitucija „Vacante Sede apostolica“, izdana istina već 25. XII. 1904., ali široj publici tek godinu dana poznata.

U konklavu dvije su vrsti ljudi: birači i nebirači.

Birači su kardinali. Jedini kardinali imadu pravo birati papu; nitko drugi, pa ni isti ekumenski sabor. Kad bi se desio slučaj, da za vrijeme ekumenskoga sabora umre papa, sabor imade namah obustaviti sav svoj rad, dok ne bude izabran novi papa i dok taj ne odredi, da sabor nastavi svoj rad. Kardinali stiču pravo birati papu, čim su u konzistoru imenovani, i toga im prava ne otima nikakova cenzura. Jedino oni kardinali, koji su lišeni svoje časti ili koji su se svoje časti uz dozvolu papinu dragovoljno odrekli, gube pravo birati papu; toga im prava više ne može podijeliti niti sav sveti zbor.

Konklave se imade sastati 10 dana poslije smrti pape. Ovaj se rok ne smije produljiti. Tim je zabranjena praksa produljiti rok na 13 dana, kako je to vladalo prije g. 1878. Dok izbor nije gotov, mogu i moraju i nadošli kardinali ući u konklave. Tko ne bi htio ući u konklave ili tko bi od kardinala ostavio konklave prije obavljena izbora (osim u slučaju bolesti), taj gubi pravo birati. Ostavi li tko konklave radi bolesti, nastavlja se izbor bez njega. Vrati li se, može sudjelovati kod izbora. U konklave su dužni ući svi kardinali, kojim to zdravlje dopušta, inače padaju u ekskomunikaciju latae sententiae.

Svi drugi nebirači, koji prate kardinale u konklave ili koji im tamo služe, zovu se konklavisti. Svaki kardinal smije sa sobom povesti dva konklavista, a ako je bolestan tri (treći je obično liječnik). Službu konklavista ne smije primiti crkveni prelat ni rogjak kardinalov do 2. koljena. Isto tako ne smije kardinal,

komu dvije ili tri; kakove moraju biti glasovnice, kako se moraju ispuniti, kako zapečatiti, to je sve potanko propisano. Nadalje ždrijebom se izaberu 3 skrutatora, 3 infirmarca, koji pobiru glasovnice od bolesnih kardinala i 3 revizora.

Glasuje se ovako. Svaki kardinal pristupi k oltaru, na kom je pripravljen kao žara kalež pokrit patenom, malo se pomoli, a onda pročita formulu prisege: „Testor Christum Dominum, qui me iudicaturus est, me eligere, quem secundum Deum iudico eligi debere", metne glasovnicu na patenu i s patene spusti ju u kalež. Ne može li koji kardinal radi bolesti pristupiti k oltaru, položi prisegu na svom mjestu, a najmlagji kardinal skrutator odnese glasovnicu na oltar u kalež. Ako bolestan kardinal ne može izići iz svoje sobe, pogju k njemu kardinali infirmarci noseći sa sobom zatvorenu kutiju i praznu glasovnicu. Bolesnik ispuni glasovnicu i zapečati je, pa izrekavši prisegu metne glasovnicu u kutiju. Skrutatori kasnije u izbornoj dvorani otvore kutiju i metnu glasovnicu u kalež.

Iza toga promiješa prvi skrutator glasovnice tako, da nekoliko puta obrne kaležom, a najmlagji skrutator uzima iz kaleža glasovnice jednu za drugom, glasno brojeći i meće ih u drugi kalež. Ako se broj predanih glasovnica ne slaže s brojem birača, glasovnice se neotvorene spale, a izbor se opetuje. Ako se brojevi slažu, izbor se proglasi. Prvi skrutator uzima glasovnice jednu za drugom, ne ozlijediv pečata pročita si ime biranoga i preda glasovnicu drugomu skrutatoru. Ovaj si pročita ime biranoga i preda glasovnicu trećemu skrutatoru, koji pročita ime glasno, tako da svi prisutni kardinali mogu čuti ime biranoga i brojiti glasove. Treći skrutator navuče sve glasovnice na jednu vrpcu, sveže krajeve vrpce i sve skupa stavi u prazan kalež.

Poslije skrutinija se glasovnice zbroje, da se znade zacijelo, je li papa kanonski izabran ili nije. Pronagje li se, da je koji kandidat dobio točno dvije trećine glasova, otvori se njegova glasovnica. Pronagje li se, da je sam sebi dao glas, nije izabran, jer nema nužne dvije trećine glasova; u protivnom mu je slučaju izbor kanonski valjan.

Na koncu se obavlja revizija ili rekognicija. Revizori pregledaju glasovnice i bilješke skrutatora, da se vidi, jesu li ovi valjano postupali. Iza obavljene revizije kardinal djakon pusti u izbornu dvoranu ceremonijare i ti spale glasovnice, bio izbor obavljen ili ne. Čini li se isti dan ponovni izbor, to se glasovnice prvog i drugog izbora spale zajedno nakon obavljenoga drugog izbora.

Dr. K. Dočkal.

Antimodernistička prisega i sloboda znanosti. Dekretom od 6. lipnja o. g. kongregacije indeksa stavljeno je na indeks djelo: „Der Modernisteneid. Ein Appel an deutsche Priester von Clericus Germanicus. Augsburg 1910." — znak, da glasovi proti antimodernističkoj prisegi jošte nisu ušutjeli.

Zaista se valja čuditi, kako ih se je toliko — a i dobrih katolika — dalo smesti raznim pisanjem proti toj prisegi. Ta ova prisega ne sadržaje upravo ništa drugo, nego staru katol. nauku. Stoga će svaki katolik, koji svoju Crkvu i dogmatsku nauku njenu poznaje, potpunoma uz sadržaj te prisege pristati. U toj se prisegi radi samo o dogmatskim istinama, koje se ne mijenjaju, kako to moderniste hoće. Ne priznati sadržaj ove prisege i ne pristati uz njega, znači isto, što i zabaciti katol. nauku.

Je li ta prisega suzuje možda slobodu znanstvenoga istraživanja? napose historičko-kritičku metodu? Nipošto. U tom je pogledu ostalo stanovište katol. učenjaka prama znanosti prije prisege na vlas isto kao i poslije prisege. Poznato je, kako je Pijo X., u svojoj poslanici „Iucunda sane" (1904) uzeo u obranu objektivno znanstveno istraživanje i zdravu kritiku.

Izmegju prave znanosti, koja izlazi od objektivnih pretpostavaka i ide strogo logičkim putem, i vjere nema niti može biti kakovog protuslovlja. Ako bi se pak pojavilo kakovo prividno protuslovlje izmegju jasnog članka vjere i zaključka znanosti, to će katolik znati, što mu je činiti: on će kontrolirati svoj znanstveni rezultat, koji bilo, da je prekoračio u svojim zaključcima granice logičkog mišljenja ili je proizišao iz krivih pretpostavki — tu će mu dogma biti negativnom normom.

Zar je takova negativna norma, za koju znamo, da je apsolutno istinita — zapreka znanstvenom istraživanju? Ona slobodni razvoj znanosti nipošto ne sprečava, nego jedino radi na tome, da slobodni razvoj znanosti ide pravim putem.

Dosljedno vidimo, da antimodernistička prisega niti ne suzuje odnošaj izmegju znanosti i vjere niti od nas zahtjeva nešto nova — nego jedino iz važnih razloga (usp. Bogoslovska Smotra 1911. str. 84.—85.) traži od nas odlučno, da se izjavimo o onim istinama, koje od uvijek vjerujemo. Taj odlučni način u formi prisege, čini se gdjekome odviše strogim — a i nesavremenim. Ali gledajmo više na sadržaj nego na izvanju formu — pa će nam se mnogo stvar pričiniti jednostavnijom i lagljom; isto vrijedi i za antimodernističku prisegu. *E. L.*

Harnack i tradicija. Još nije tomu dugo, da se je postanak knjiga novoga zavjeta stavljao u drugu polovicu drugoga stoljeća, a i kasnije. Sam Harnack je već god. 1897. u svojoj „Kronologiji" napisao riječi: „bilo je doba — a velika se publika još u njem nalazi — u koje se je držalo, da treba najstariju kršć. literaturu uključiv ovamo i N. Zavjet prosugjivati kao tvorinu, satkanu od iskrivljenja i varka. To je vrijeme prošlo."

Zanimivi su u tom pogledu rezultati, do kojih je došao sam glasoviti liberalni teolog Harnack u svojem najnovijem djelu: „Neue Untersuchungen zur Apostelgeschichte und zur Abfassungszeit der synoptischen Evangelien" (Leipzig, 1911.). Harnack u tom svom djelu svim svojim izvodima stvarno i izrično priznaje, da se niti izvanjim niti unutarnjim razlozima ne može ništa stvarna prigovoriti, ako postanak evangjelja Markovog, Lukinog i Matejevog, k tome i „Djela apostolska" stavimo pred razorenje Jeruzalema t. j. pred god. 70. poslije K. To priznanje Harnackovo vrijedi tim više, što se ono ne slaže s njegovom teorijom o postanku evangjeoske povijesti i što je plod mnogogodišnjeg znanstvenog rada i napora. Sam Harnack priznaje, da su konzervativni teolozi i historičari, protiv kojih je on prije sam bio ustao, imali na svojoj strani vrsne dokaze i sigurnu historijsku predaju. Stoga je i pravom kazao, da se kritika vrela starog kršćanstva bezdvojbeno vraća natrag k tradiciji.

To je zadovoljština i dobra svjedočba za katol. biblijsku znanost, koja se, mirno i oprezno radeć, nije dala raznim frazama o „sigurnim rezultatima znanosti" zavesti, nego je ostala u svojoj stvarno i metodički opravdanoj poziciji. Znanost pak, koja je u pol stoljeća toliko promjena prošla, zaista mora stajati na slabim temeljima. (Usp. Laacher Stimmen 1911. str. 591—598). *E. L.*

Novo grčko-lat. izdanje Novoga Zavjeta. Dandanas nam treba u teološkim disciplinama kritičko izdanje N. Zavjeta, takovo, — koje će i za ona mjesta N. Zavjeta, koja se u raznim kodeksima raznolično čita — ustanoviti, koji je način čitanja sa sigurnošću ili sa većom vjerojatnošću najbliži ili odgovara autografu, koji se je izgubio. Takovih izdanja N. Zavjeta bilo je doduše već i dosada, ali ili su vrlo skupa ili su protestantska (najpoznatije izdanje Nesteovo). Sada imade i na katol. strani takovo izdanje N. Zavjeta, koje odgovara potpunoma potrebi našeg doba i koje je priručno, uz to vrlo kritično i prema tomu sgodno za strogi studij N. Zavjeta, te je vrlo jeftino, a izašlo je kod Gabalde u Parizu pod naslovom: „Novum Testamentum D. N. Iesu Christi", 1 sv. (preko 1000 str.) u — 18, cijena nevezano 2 Fr. *E. L.*

Novi katol. rumunjski časopis. Taj časopis sjedinjenih Rumunja s katol. Crkvom počeo je izlaziti ove godine u Sedmogradskoj, a uregjuju ga profesori teologije u Blaju (Blasendorf, Balászfalva), te je jedini katol. teološki list pisan rumunjskim jezikom. Izlazi dva puta na mjesec pod naslovom „Cultura crestina", a cijena mu je na godinu 10 K, za inozemstvo 12 Fr. Taj časopis u prvom redu obragjuje pitanja, koja se tiču Rumunja kao n. pr. jezik u crkvenim knjigama, o epiklezi, o crkvenoj uniji i njenoj koristi, ali uz to ne pušta s vida razne dogogjaje ostalog kršć. svijeta. U kronici donaša kratke i zanimive notice. (Cf. Zeitschrift für Kathol. Theologie. 1911. str. 597.).

E. L.

Treći velehradski kongres. Ove će se godine obdržavati treći velehradski kongres od 27.—29. srpnja, na koji će doći učeni bogoslovi iz svih slavenskih zemalja, da zajedno viječaju, kako da se uspostavi i učvrsti sveza megju vjernicima istočne i zapadne crkve.

Kongresu će se na viječanje predložiti ovi predmeti: 1. Prijeporna teološka i historička pitanja, koja će učeni bogoslovci jedne i druge crkve nastojati da razjasne. 2. Praktična pitanja kako da se po mogućnosti odstrane predrasude, kriva mnijenja, tugjenje duhova, što sve sada muti slogu izmegju katolika i pravoslavnih i kako da se na temeljima nauke kršćanske uspostavi prijateljsko općenje megju katoličkim i pravoslavnim učenim bogoslovima. Jezik, kojim će se govoriti na kongresu je latinski i ruski.

Program III. velehradskog kongresa je ovaj: 27. srpnja poslije podne: U 2 sata: Veni Sancte. Izbor predsjednika. Predsjednikov pozdravni govor. U 2·30 s.: predaje parok Vasilije Goeken (Berlin): „Može li se doći do unije izmegju rimokatoličke i istočne crkve?“ U 3 s.: predaje O. Clayes Bouuaert (Brüssel): „Koji su psihološki uvjeti, da se uspostavi sloga megju onima, koji se prepiru u nauci?“ U 3·30 s.: predaje O. I. Urban (Krakov): „U čemu se zapadnjaci i istočnjaci razilaze i kako da se sjedine?“ U 5 s.: Izbor četiriju sekcija. — Prva sekcija stavlja pitanja i riješava ih.

28. srpnja prije podne: U 8 s. predaje O. Aur. Palmieri (Rim): „Može li se katoličkoj nauci o zadovoljštini predbaciti „juridizam“?“ U 8·30 predaje prof. O. M. Jugie (Carigrad): „O molitvama za sjedinjenje crkvi“. U 9 s. predaje dr. Janko Šimrak (Zagreb): „O uzrocima i zaprekama unije u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji“. U 9·30 s. predaje prof. O. Met. Ustičkov (Fanaraki): „O sjedinjenju crkve bugarske sa crkvom rimskom“. U 10 s.: „Druga sekcija stavlja pitanja i riješava ih.

28. srpnja poslije podne: U 2 s.: glavna skupština „Academiae Velehradensis“. U 5 s.: Treća sekcija stavlja pitanja i riješava ih.

29. srpnja prije podne: U 8 s. predaje prof. D. Pl. de Meester (Rim): „Dokazi izneseni za vatikanskoga koncila protiv nepogrješivosti rimskoga pape isporegjuju se s dokazima istočnjaka“. U 8·20 s. predaje iguman O. Hristov (Mostratli): „O važnosti bugarskog kalugjera Pantelejmona za sjedinjenje crkvi“. U 8·40 predaje prof. dr. Jul. Hadžega (Ungwar): „U čemu se istočni bogoslovi razlikuju od sv. Ivana Zlatousta u nauci o primatu sv. Petra?“ U 9·30 s.: Četvrta sekcija stavlja pitanja i riješava ih. U 11·30 s.: Odobravaju se učinjeni zaključci i izbori. Rad se kongresa svršava.

Recenzije.

Elementa Philosophiae scholasticae auctore **Dr. Seb. Reinstadler.** Ed. quinta et sexta, Freiburg, Herder, 1911. II sv. mali format, str. XXVII + 499 i XIX + 469, cijena K 7·20, vez. K 8·88.

Ova dva vrlo priručna sveska sadržavaju cijelu filozofiju. U prvom je svesku logika, kritika, ontologija i kozmologija, a u drugom antropologija, narav. bogoslovlje i etika. Već toliki broj izdanja u razmaku od deset godina svjedoči, da je djelo dobro. Osim toga valja u pohvalu tog djela napomenuti, da se obazira makar u kratko — više manje — na sva savremena pitanja u filozofiji, tako se razlaže i pobija neokriticizam, pragmatizam, logički transformizam, govori se opširnije o auktoritetu

(I. sv. str. 211—222), u antropologiji uplićе autor u koliko je potrebno fiziologiju životinje i čovjeka — dapače sa slikama i t. d. Pojedine teze pisac obragjuje tako, da ponajprije razjasni i razčini dotični pojam, zatim izloži „status quaestionis", što je za razumjevanje same stvari vrlo korisno, a na koncu s jednim ili s više dokaza dokazuje tezu. Kratku povjest filozofije pisac svome djelu nije dodao, ali se kod pojedinih odsjeka osvrće na pojedine filozof. struje i mnijenja. Ovo djelo osobito preporučujemo početnicima u skolastičkoj filozofiji.

E. L.

Philosophia moralis in usum scholarum. Auctore **Victore Cathrein** S. J. Editio septima ab auctore recognita et aucta. (Cursus philosophicus pars VI.). Freiburg, Herder, 1911. str. XVIII + 520, cijena K 5·76, vez. K 6·96.

Vrsno ovo djelo imade, kako je kritika općenito priznala, sve prednosti dobre školske knjige. Ono je pisano jasno i pregledno, uz to nije preopširno, a ipak sve napominje, što je od važnosti, te je u svojim izvodima precizno. Sedmo izdanje, što nam predleži, opet je marni pisac u koječemu popravio i proširio. Tako je u uvodu nadodao kratku povijest moralne filozofije ili etike, a kod socij. pitanja razjasnio je glavne pojmove iz nacijonalne ekonomije. Ako čovjek progje stvarno kazalo, odmah će se uvjeriti o bogatom sadržaju te knjige, u kojoj pisac ne zanemaruje, a da se ne bi obazreo na sva savremena pitanja, koja sežu u moralnu filozofiju n. pr. sloboda savjesti, odnošaj crkve i države, odnošaj crkve spram škola, odnošaj državne vlasti spram socij. pitanja, smrtna kazan i t. d.

E. L.

P. Nilkes. Obrana u borbi proti modernom bezvjerstvu. I. dio, hrv. prijevod. Spljet, Knjižara sjemeništa, 1911. str. 150, cijena 50 fil.

Nilkes izdao je u njem. jeziku tri sveska kratkih i dobrih odgovora na moderne prigovore proti vjeri i crkvi. Prvi dio tih odgovora izašao je u Apologetskoj knjižnici „Luči" u hrvatskom prijevodu, pa će sigurno doskora izaći i drugi i treći dio. I kod nas se često čuje ili čita sad ovaj sad onaj prigovor — svaki si takav prigovor neće moći sam riješiti, a opet nema vremena ili sposobnosti, da kakovo oveće djelo te vrste prouči, takav evo neka se posluži hrv. prijevodom Nilkesove „Obrane", koju ovime osobito preporučujemo.

Samo bi ovgje nešto napomenuli, što nipošto ne umanjuje vrijednost cijelog tog prijevoda, ali će se moći svakako u eventualnom drugom izdanju popraviti i nastojati, da slični nedostaci ne ugju u 2. i 3. svezak. U predgovoru (str. 3) biva čitatelj upozoravan na neka djela, navedena u dodatku, ali u dodatku o tom nema ni govora. Svakako je zgodnije prevesti: Geschmacksache sa „stvar ukusa" nego sa „posao ukusa". Neispravno je prevedena 19. točka „Schopenhauer i Božji stan." Gefälscht nije dobro prevedena sa kriv (str. 30). Na str. 35. pod „Slučaj" ona doskočica u hrv. prijevodu nema smisla, jer se u prijevodu gubi ona igra riječi, što je u njem. originalu. Na str. 91. i 92. prevedeno je Göthes Gottheit sa „Božanstvo božje" i „obo-

žavanje Boga.“ Ova izreka: „.... glavni (je) uzrok obožavanja Boga to, što je njegovo panteističko shvaćanje prijatno čovjeku“ (str. 92) ima ovako glasiti „Glavni uzrok, što toliki obožavaju Goethea je njegovo udobno panteističko shvatanje.“ Mjesto Schiller ima stajati Shakespeare (str. 92. i 93.). Taj glasoviti nacij. ekonom koji se više puta spominje u Nilkesovoj „Obrani“ se zove Roscher (ne Roeher, Rocher). Tierschmerz nije dobro prevedeno sa „bolest životinje“ nego bol životinje, isto tako, ni „Religion“ sa vjeroispovijest. Osim toga imade i dosta tiskarskih pogrješaka. Treba malo polaganije i pomnije raditi. *E. L.*

Enchiridion Symbolorum, Definitionum et Declarationum de rebus fidei et morum. Auctore **Henrico Denzinger.** Editio undecima, quam paravit Clemens Bannwart S. I. Freiburg, Herder, 1911. str. XXVIII + 592. Appendix 8 str., index 56 str., cijena K 6, vezano u platno K 7·20.

Već je bilo govora o 10. izdanju tog „Enchiridiona“ u prilogu „Katol. lista“ 1909. br. 45. str. 94. Sada je izašlo 11. izdanje, pa ćemo ponovno svoje čitatelje upozoriti na to vrsno i korisno djelo. Kardinal Gibbons za nj kaže: „Optandum est, ut quilibet theologiae lector semper duo volumina prae manibus habeat: Bibliam sacram et hoc Enchiridion.

Bannwart je to djelo, koje je prvi puta izašlo 1854. god. na novo preradio i tako je ono postalo prava zbirka crkv. odluka, naučnih izjava, najvažnijih dokumenata vjer. simbola, bez koje niti jedan bogoslov ni u teoriji ni u praksi biti ne može. Tome valja nadodati, da su tekstovi strogo kritički navedeni. Bannwart dao si je vrlo mnogo truda, da iz najstarijih i najpouzdanijih vrela crpi tekst.

Svi su dokumenti — s iznimkom starocrkvenih glavnih simbola — kronološki poredani i svrstani pod upravu dotičnih papa, za kojih su nastali. Osobito mnogo dokumenata imade u tom „Enchiridionu“ od zadnjih triju papa, što je svakako velika prednost. Zatim je Bannwart tom „Enchiridionu“ nadodao „Appendix“, u kojem iznosi neke odredbe i definicije (n. pr. o celibatu klerika, o primatu rimskog biskupa za Julija I. i Klementa VI. itd.), kojih prije nije bilo u „Enchiridionu“, a nije ih stavio na odgovarajuće mjesto u „Enchiridionu“ zato, da ne mora opet mijenjati brojeve stranica, što bi bilo nespretno za onoga, koji imade starije koje izdanje. Kronološko, sistematsko i stvarno kazalo — sva tri vrlo pregledna i bogata — u velike povećavaju vrijednost i uporabivost tog djela. *E. L.*

Schäfer J.: Die Evangelien und die Evangelienkritik der akademischen Jugend u. den Gebildeten aller Stände gewidmet. Zweite, vermehrte und verbesserte Auflage. Freiburg, Herder, 1911. str. VIII + 152, cijena K 1·92, vez. K 2·64.

Svaki bi katolik — osobito dandanas morao biti dobro orijentiran u pitanju: Kada su nastala evangjelja i koja im je vjerodostojnost? jer se upravo danas sa strane moderne kritike toliko navaljuje na evangjelja. Stoga si je pisac stavio za zadaću pišući ovo djelo, da inteligentne krugove poući o postanku i vjerodostojnosti evangjelja s obzirom na moderne

prigovore. Djelo se raspada u sedam poglavlja. U prvom poglavlju govori pisac: o prajeziku evangjelja, najstarijim prijevodima, kratkoj povjesti grčkog teksta, dogmatičkom integritetu evangjelja, kritici teksta, itd. U narednih pet poglavlja govori pisac o evangjelju sv. Mateja, Marka, Luke, o odnošaju sinoptičkih evangjelja megjusobom i o evangjelju sv. Ivana. Najzanimivije je zadnje poglavlje: Vjerodostojnost evangjelja i njeni protivnici, gdje se obazire na sve moderne poteškoće u toj stvari n. pr. govori o hipotezi, koja tvrdi, da su Buda-legende i babilonski miti uplivali na evangjelja itd. Osobita je prednost toga djela, što je autor znao vrlo spretno silni taj materijal, kratko i pregledno, bez da je što bitnoga izostavio, obraditi.

E. L.

Franz Kaulen: Einleitung in die heilige Schrift des alten und neuen Testamentes. Erster Teil. Fünfte vollständig neu bearbeitete Auflage von Gottfried Hoberg. Mit 7 Schriftproben im Text u. einer Tafel (Theologische Bibliothek). Freiburg, Herder, 1911. str. XII + 266, cijena K 4·80, vez. K 6·25.

Kaulen, koji je bio priznati učenjak, uz svoja stručna izdanja, bio je izdavateljem drugog izdanja „Kirchenlexikona“. Njegov „Uvod u sv. pismo star. i nov. zakona“, koji je prvi puta izašao g. 1876. vrlo je bio obljubljen radi jasne dispozicije, preglednog plana i preciznosti u izrazu i bogate literature, koju je navagjao. Pošto je 4. izdanje (izašlo 1899.) njegovog „uvoda“ već odavna raspačano, to se je prof. Hoberg odlučio, da to djelo preradi i na novo izda. Princip, koji je prof. Hoberga vodio kod preragjivanja toga djela, bio je taj, da se od starog djela toliko zadrži, koliko je samo moguće, a ostalo, da se prema sadanjem stanju bibl. istraživanja upotpuni ili promijeni. Prof. Hobergu uspjelo je te promjene tako provesti, da sasma odgovaraju duhu prijašnjih izdanja, a uz to si je dao mnogo truda, da djelo bude na visini znanstv. istraživanja, stoga je i ovaj prvi dio narasao za 78 stranica, osim toga je od goleme bibl. literature naveo samo najbolja i važna djela, što će osobito dobro doći bogoslovima, koji će se tako moći laglje orijentirati, u toj literaturi. Ovaj prvi dio radi o inspiraciji, kanonu st. i nov. zavjeta, jeziku, karakteru pisma, rukopisima, citatima i prijevodima sv. pisma. U poglavlju o prijevodima sv. pisma na str. 254—255 govori vrlo ispravno o slavenskim prijevodima.

Po marnoj preradbi prof. Hoberga naći će i ovo preragjeno djelo Kaulenovo sigurno isto toliko prijatelja i priznanja kao i prijašnja izdanja pokojnog Kaulena.

E. L.

Janko Barlè: Povijest turopoljskih župa. Zagreb 1911. Str. 298.

Marni naš historičar J. Barlè obogatio je crkvenu historiografiju zagrebačke nadbiskupije opet jednim vrijednim djelom. U ovećoj knjizi opisao je povijest četiriju turopoljskih župa. Te župe jesu: Dubranci, Odra, Stare Čiče i Velika Gorica. Kao vješt i okretan historiograf prikazao je g. B. povijest ovih župa strogo znanstveno sa svih mogućih strana. Ponajprije je uzeo kod pojedinih župa samu župnu crkvu, pa

joj ocrtao povijest od najstarijih početaka do današnjega dana. Do konca 16. stoljeća te su vijesti skromne, ali od Benka Vinkovića t. j. od početka 17. stoljeća, pa dalje te su vijesti vrlo opširne i podrobne. Čitajući knjigu pred našim se očima crkve popravljaju, ukrašuju, proširuju, ruše, grade. Mi znademo za svako doba posljednjih stoljeća što crkva imade, koliko je u njoj oltara, koliko slika, koliko kaleža i misnih odijela, koliko zvonova itd. Za sve to znademo, kada je što nabavljeno, gdje i od koga. Znademo, kakove su se promjene zbivale na crkvama, dok nisu zadobile današnji svoj oblik.

Uz župnu crkvu nalazimo u svakoj župi više manje k a p e l a, k a p e l i c a i o r a t o r i j a. G. B. je i za te kapele podao iscrpive historičke podatke. Mnoge su kapelice propale, mnoge su u novije doba podignute. Neke su malene i bez veće znamenitosti, a neke imadu opet kakovu historičku ili umjetničku važnost. S te je strane osobito zanimljiva kapela sv. Barbare u Velikoj Mlaki sa slikom sv. Kümmernisse. Ta je slika jedini spomenik legende o toj svetici u našim krajevima.

Sretna je bila zamisao g. pisca, što je uz neke crkve i kapele stavio i njihove slike. Knjiga postaje tim interesantnija i poučnija. Poželjno bi bilo, da su se i k ostalim crkvama i kapelicama, što danas postoje, priložile slike.

Pošto je g. B. ocrtao povijest župnih crkvi i kapela, nabraja najprije ž u p n i k e, koji su u pojedinim župama djelovali, zatim njihove d u h o v n e p o m o ć n i k e i napokon s v e ć e n i k e, koji su u tim župama rođeni. Ovaj dio knjige imade općenitiju važnost, jer će dobro poslužiti mnogomu, koji se bavi crkvenom historijom hrvatskom posljednjih stoljeća. Turopolje je naime davalo crkvi vrlo mnogo svećenika, od kojih su neki obnašali i odličnije crkvene časti i službe. Župnici su navedeni kronološkim redom. Taj je red u početku dakako krnj jerbo manjkaju vrela, ali kasnije — naročito od početka 17. stoljeća — potpun. Uz službene podatke o godini rođenja, smrti i župnikovanja dodaje pisac pojedinim župnicima i druge zanimljive crtice, o njihovu životu i djelovanju. Te su crtice važne da se upozna život klera i duhovna pastva prijašnjih vremena. Tako je na pr. dragocjena crtica o životu Matije Štefančića, župnika u Vrhovju (str. 58). Željeti bi bilo, da je tih bilježaka više, t. j. da su životopisi potpuniji, ali dakako tu ne pomažu želje, već jedino vrela. Možda bi se dalo ipak o kojetomu više navesti (n. pr. o glasovitom Simonu Judi Sidichu, župniku u St. Čičama). Iz ovoga dijela knjige je vidjeti, kako je pod kraj 16. stoljeća bilo u Turopolju mnogo glagoljaša. Vidjeti je, kako je u kleru bilo dosta nedostataka, ali kako je bilo mnogo i revnosti i svećeničkih kriposti. Rekli bismo, da broj dobrih svećenika dvojinom nadmašuje broj zlih svećenika.

Ocrtavši svećenstvo prelazi g. B. na p u k, pa prikazuje, kakav je u pojedino vrijeme bio u kojoj župi puk, čim se odlikovao, kojim je manama pogodovao. Usprkos neznanju i usprkos manama pojedinaca dobiva turopoljski hrvatski puk ipak lijepo svjedočanstvo: bio je nabožan, rado polazio u crkvu i primao sv. sakramente. Bilo je vre-

mena i župa, gdje nije bilo nijednoga javnoga grješnika u čitavoj župi. U tom dijelu navodi g. B. i statističke podatke o broju sela u pojedinoj župi i o broju pučanstva u pojedinim selima.

Na koncu imade g. pisac kod svake župe posebnu rubriku: „razne bilješke o župi." Tu govori o imovini crkve i župnika, o misnim zakladama, o groblju, školi, o dijelenju sv. potvrde i posjetima biskupovim, o vatri ili nepogodama vremena itd.

Uz navedenu sadržinu knjige moramo spomenuti još pet kraćih radnja, koje su u svezi s glavnom sadržinom. To je prije svega piščev „Uvod", u kom se kratko i stručno riše razvoj kršćanstva u sisačkoj biskupiji i u turopoljskim krajevima od najstarijih vremena. To su nadalje 2 članka, što ih je napisao Emilije Laszowski „Crkvena desetina" i „Remetski Pavlini i Turopoljci" i napokon 2 članka od samog pisca knjige: „Isusovački posjedi u Turopolju" i „Posjedi zagrebačkih klarisa u Turopolju". — Šteta, što je članak o „Crkvenoj desetini" smješten na početak knjige odmah iza uvoda, gdje po sadržini svojoj smeta. Članak bi bolje pristajao na konac knjige iza povijesti velikogoričke župe. — Na koncu bi još vrlo dobro došao „index personarum!"

Svoje podatke crpao je g. Barlè iz izvještaja kanoničkih vizita u nadb. arkivu, zatim iz turopoljskog arkiva, iz župnih matica i iz knjiga spomenica pojedinih župa, a poslužio se i drugim povjesnim djelima, kao Krčelićem te „Povjesnim spomenicima plemenite općine Turopolja" od Em. Laszowskoga. Ovim svojim djelom skupio je i nadopunio g. pisac ono, što je već dosada o župama turopoljskim pisao što u „Kat. listu", što u „Prosvjeti", što drugdje. U „Kat. listu" se g. pisac osobito g. 1903. osvrnuo na turopoljske župe u članku „Zagrebački arciđakonat do god. 1642.", ali samo u kratko i do te godine. Sada je povijest četiriju turopoljskih župi izrasla do lijepe, velike i potpune knjige.

Radeni pisac neka proslijedi započetim putom. Polje je još veliko i neuzorano. Potrebno je, da se otmu zaboravi historički spomenici u pojedinim župama prije nego ih nestane i prije nego ih zub vremena uništi. Drugi narodi pa i slavenski, imadu već gotove historije svojih župa ili ih baš izdaju, kao Česi i Slovenci. Hrvatski narod bit će zahvalan g. piscu, ako započeti rad nastavi te ako svojim primjerom i druge potakne na taj posao. *Dr. K. Dočkal.*

Glagolska notarska knjiga vrbničkoga notara Ivana Stašića. Staroslavenska akademija Krčka ponovo je pokazala, koliko joj je na srcu da nam iznosi, da nas obdaruje dragocijenim našim starim spomenicima. U svojoj: starohrvatskoj glaglagolskoj knjižnici izdala je knjigu I. s pomenutim napisom. Knjigu tu prvu priredio je za štampu i s uvodom i potrebitim bilješkama popratio poznati stručnjak, neumorni istraživalac glagolske starine a vještak u čitanju glagolskih spomenika, kome sada nema u nas premca, Rudolf Strohal, umir. gim. ravnatelj. Notari javni iza t. zv. popova glagolaša najviše su napisali starohrvatskih glagolskih knjiga i javnih isprava. Bilo je takvih knjiga

notarskih i više, no ova — bit će jedina, koja je sasvim potpuna. Naučnom svijetu ona je primjer, kakove su bile glagolske notarske knjige, ostrvu Krku slatka uspomena, a svima Hrvatima ponos njihova, hrvatskoga glagolskoga pisma. Služba notara bila je važna sa svake strane narodnoga života. Toga radi preporučujemo ovo izdanje. R. Strohalu hvalimo na trudu i na onim bilješkama a naša je dužnost da podupremo: staroslavensku akademiju Krčku. Cijena je knjizi 4 K. *V. R.*

Čtrnácte ctihodnych mučedniku pražskyeh z řàdu sv. Františka. Medju izdanjima: „Dědictvi Svatojanskeho“ ova historijska monografija prikazuje krvavo razdoblje u povjesti českoj crtajući sve interne prilike i razne utjecaje na razvitak čeških dogadjaja. Djelo je napisao P. Klement Minařik, O. Fr. M. baš ove godine, jer je upravo trista godišnjica tih mučenika a iz reda franjevačkoga. *V. R.*

Posvátná mišta královstvi českého. Ove godine obradio je autor dr. Ant. Podlaha u arhidiecezi praškoj vikarijat libocky. Djelo je opremio s mnogo slika, pokupio je sve vijesti historijske i kroničke o crkvama, kapelicama, samostanima i svjema spomenicima, u kojima se očituje i katolička vjera i nabožnost u drevnom kraljevstvu češkom. Preporučujemo. I to je djelo dar članovima: „Dêdictvi Svatojanskeho.“ *V. R.*

Dr. Karl Rieder: Frohe Botschaft der Dorfkirche. Homilien für Sonn- u. Fiertage. Freiburg, Herder, 1911. str. XIV + 278, cijena K 3·60, vez. K 4·80.

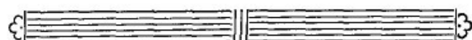
Ove su homilije, kako sam autor u uvodu kaže, nastale povodom homiletskog tečaja u Ravensburgu (god. 1910.), gdje se je stavilo pitanje: koje uzore imademo u izragjenim homilijama, koje bi se mogle preporučiti propovjedniku za nauku i za praktičnu uporabivost na propovijedaonici? To je dr. Riedera dovelo do odluke, da pokuša izdati take homilije. Ove homilije imadu svrhu da pokažu, kako stari i novi zavjet, nedjelna evangjelja, poslanice, slobodni tekstovi iz poslanica apost. ili iz djela apostol. mogu biti upotrebljene za razne prilike i prigode, kako mogu seljaka sa svagdanjeg dovesti do vječnog, od prolaznog do neprolaznog i tako cijeli rad seljaka oplemeniti i preobraziti. Svega skupa obradio je pisac 50 homilija, koje je sam već prije držao i držim da je s njime uspio, jer su veoma jasne i zanimivo a ne odviše teško sastavljene, uz to je jezik plemenit i jednostavan. Ove homilije, koje idu zatim, da na novo oživi homilija po principima biskupa Kepplera (Homiletische Gedanken u. Ratschläge), osobito preporučamo kuratnom kleru. *E. L.*

P. Augustin Scherer: Die Feste Mariä. Bibliothek für Prediger. Sechster Band. Fünfte Auflage, durchgesehen von P. J. Lampert. Freiburg, Herder, 1911. str. X + 750, cijena K 10·80, vez. K 13·80.

Kritika je Schererovu: biblioteku za propovjednike nazvala neiscrpivim vrelom najboljeg materijala za propovijedi, prvom homiletskom zbirkom, koju posjedujemo, jedno od prvih djela, što se tiče izbora, bogatstva i vrsnoće materijala. Ako to vrijedi o cijelom djelu, to ne vrijedi sigurno na

*

zadnjem mjestu o 6. svesku, koji donaša propovijedi o sv. Mariji. U uvodu (str. 3—34) imademo lijepo pisan životopis sv. Marije, koji se temelji na sv. pismu i izvodima crkvenih otaca i opširnu povijest (str. 34—52) štovanja bl. dj. Marije. Zatim slijedi 26 škica o štovanju Marije i o Marijinim svetkovinama opće i pet duljih i isto toliko kratkih škica o „Zdravo Marijo." Iza toga dva ciklusa, svaki od 31 propovijedi za svibanjsku pobožnost. Sad tek počinju pojedine svetkovine Marijine. Iza temeljitog liturgičkog i homiletskog tumačenja Marijinih svetkovina, slijede za svaku veću Marijinu svetkovinu 20—30, a za manje 10—20 dobro disponiranih škica. Na svršetku svake svetkovine ima lijepi broj temata izvrsnih propovijedi sa kratkom dispozicijom. Dobro stvarno kazalo povećaje u velike vrijednosti tog djela. *E. L.*

Pregled časopisâ.

Vrhbosna. Sarajevo, 1911. br. 7. — 14. S. Ritig: O. Palmieri i pravoslavno bogoslovlje. — F. Hammerl: Pavao Zorčić — unijatski vladika. — A. Žegura: Babilonski i biblijski potop. — I. Radić: Neplodnost evolucionizma na etičko djelovanje. — F. Binički: Gore srca. — A. Špoljar: Izabrani listovi sv. Franje saleškoga. — Cirilo-Metodijeva ideja.

Serafinski perivoj Sarajevo, 1911. br. 7. P. Vlašić: Zanimivi sud modernoga rabina o Isusu i Evangjelju. — M. Blažević: Iz prošlosti crkve sv. Ivana Krstitelja u Kr. Sutjesci. — K. Belamarić: Čemu slobodna škola. — Dr. Jelenić: „Zdravo kraljice" i „Spasi Kraljice."

Hrvatska straža. Senj, 1911. br. 4. A. Alfirević: Odakle ćemo crpsti snagu za požrtvovna djela? — A. Živković: Antropološki problem u Haeckela. — J. Zubac: Frenologija. — P. Vlašić: Preokret u kritici Isusovog uskrsnuća.

Čas. Ljubljana, 1911. br. 6.—8. V. Belè: Pismo o bibliji. Uz ekzegezu, historijski, dogmatski i drugi studij treba sv. pismo promatrati s estetske i umjetničke strane, time će se početi zanimati za sv. pismo i oni, koji do sada malo za nj mare.

F. Terseglav: Propast budizma. Sakyamunijev i lamovski budizam izopačio se u politeizam, obožavanje najraznovrsnijih božanstva bez dublje etike, bez viših ideja. Tek u pojedinim monačkim školama živi duh učitelja, dok je ljudstvo u potpunoj ovisnosti o praznim formulama i ceremonijama.

V. Belè: Isus u pojeziji. Krista je moderna literatura krivo shvatila i prikazala, jer moderni pjesnici nisu oćutjeli, da su sami od sebe preslabi, da nam podaju pravu i istinitu sliku Isusovu. *E. L.*

Voditelj. Maribor, 1911. br. 2. i 3.

A. Jehart: Zgodovinske črtice o bratovščini presv. Rešnjega Telesa na slovenskem Štajerskem. — F. Grivec: Uvod v pravoslavno bogoslovje. Referira o Palmierijevom djelu: Theologija dogmatika orthodoxa. — A. Stegenšek: Svete gore na Štajerskom. — M. Štrakl: Cerkveno življenje v novem delu sedanje lavantinske škofije v letih 1828—1843. — F. Grivec: „Tu es Petrus et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam". Grivec podaje 1. pregled starije protestantske i raskolničke 2. novije protestantske i modernističke literature s obzirom na Mt 16, 18 i dolazi do zaključka, da je prot. bogoslovska znanost prešla sasma u radikalni racionalizam, dok pred pravoslavnu crkvu stupa željezna alternativa: ili katoličko kršćanstvo ili potpuno bezvjerstvo. — F. Grivec: Sv. Ciril in Metod patrona unije. Pisac pokazuje, da su sv. Ćiril i Metod vrijedni časnoga naslova: „patroni crkvenoga sjedinjenja".

E. L.

Časopis katolického duchovenstva". Organ znanstvenoga odbora kršć. akademije u Pragu. Redaktori: Dr. F. Kryštufek, Dr. I. Tumpach i Dr. A. Podlaha. 1911. Sv. 3—5.

U 3. sv. svršava se članak dra. Jana N. Jindre: „Papa Pijo X. o govorništvu". U tom članku razglaba dr. J. zadnji dio bule „Sacrorum Antistitum", što ju je sv. Otac izdao 1. srpnja 1910. Taj dio imade natpis: „De sacra praedicatione", a govori o važnosti, svetosti i načelima crkvenoga govorništva.

Vrlo dragocjena je rasprava: „Zakoni pape Pija X. o izboru pape", što ju je sastavio prof. dr. Alojs Soldat (sv. 1—4). Učeni pisac govori najprije o tom, kako se diljem vijekova popunjavala sv. Stolica i koji su zakoni u crkvenoj historiji propisivali i uređivali izbor pape. Onda nabraja i tumači zakone, što ih je sadanji sv. Otac u tom pogledu izdao i po kojima se mora obaviti izbor budućeg pape. Na kraju rasprave upozorava pisac, u čemu se sve sadanji zakoni razlikuju od starijih zakona o izboru pape. Četiri su juridička dokumenta, po kojima se mora odsad ravnati izbor novog pape: konstitucija Pija X. „Commissum Nobis" od 20. I. 1904. o građanskom vetu ili ekskluzivi, konstitucija Pija X. „Vacante Sede apostolica" od 25. XII. 1904. o upravi crkve za sedisvakancije i o izboru pape u mirnim prilikama; konstitucija Leona XIII. „Praedecessores Nostri" i napokon naputak dodan ovoj konstituciji. Oba ova dokumenta primio je nepromijenjena Pijo X., a rade o izboru pape u teškim i nemirnim prilikama, osobito umre li papa izvan Rima.

P. Laurencije Wintera, benediktinac, napisao je raspravu: „Postanak vratislavske univerze" (sv. 1—5). U toj raspravi opisuje najprije, kako se gajila nauka u Šleskoj u vrijeme humanizma, zatim kako je pseudoreformacija pogubno djelovala na nauku i škole u Šleskoj. Nadalje prikazuje, kako je g. 1565. osnovano u Vratislavi najprije bogoslovno sjemenište a god. 1638. isusovački kolegij s akademijom, koja je usu-

prot silnim neprilikama g. 1702. zlatnom bulom cara Leopolda podignuta na „generale et publicum studium“ t. j. na univerzu. Vratislavska univerza imala je samo dva fakulteta: bogoslovski i filozofski. Kad je god. 1810. bila osnovana univerza u Berlinu, glavnom prosvjetnom gradu pruskom, izgubila je stara univerza u bližnjem Frankfurtu svoje znamenovanje, zato je pruski kralj Fridrik Vilim III. god. 1811. frankfurtsku univerzu spojio s vratislavskom sa sijelom u Vratislavi; i ta odsele nosi ime: „Viadrina-Vratislaviensis“. Spojena univerza imade dva bogoslovska fakulteta, katolički i protestantski s jednakim pravima i jednakim fundacijama; filozofski fakultet je jedan. Samo za predavanje filozofije dva su profesora, katolik i protestant. Spojem je dobila Vratislava i medicinski i juridički fakultet.

Zanimiv je članak: „Grob sv. Većeslava i njegove moći“, što ga napisao sam urednik Dr. Ant. Podlaha, kanonik praški (sv. 4—5). Tijelo sv. Većeslava bilo je 3 godine poslije njegove mučeničke smrti iz Stare Boleslave preneseno u Prag i smješteno u prvotnu romansku crkvu sv. Vita, što ju je sam sv. Većeslav sagradio. Smrt sv. Većeslava uzimaju jedni god. 935., a drugi 929. U toj romanskoj crkvi počivalo je tijelo svečevo u jednome grobu urešenu dragocjenim nakitima sve do Karla IV. Taj je g. 1366. sazidao posebnu kapelicu u svetovitskoj katedrali, koja još do danas imade ime kapela sv. Većeslava. Kosti svečeve bijahu tada iskopane, metnute u predragocjenu tumbu, a tumba stavljena u oltar kapelice. Sada je grob svečev sjao od zlata i dragog kamenja. Diljem stoljeća oplijeniše kraljevi grob svečev tako, te su kosti prvoga češkoga patrona počivale u priličnom siromaštvu u inače krasnoj kapeli. Godine 1905. našao se dobročinac, koji je za uređenje sjajnog groba i oltara sv. Većeslava ostavio 100.000 K. Dobročinac taj je pokojni prepozit praškog kaptola Msgr. Antun Hora. Da se ovrši volja plemenitog dobročinca, trebalo je otvoriti stari grob i potražiti sve ostatke sv. Većeslava. To se učinilo ove godine od 4. travnja do 11. svibnja. Dr. Podlaha kao glavni član komisije opisuje u „Časopisu“ rezultat kopanja i istraživanja. Rezultat je sjajan, jer se našlo mnogo dosad nepoznatih relikvija svečevih. Sad se čine pripreme, kako da se relikvije uz dostojnu slavu smjeste u novi dragocjen oltar.

U 4. i 5. svesku objelodanjena je patristička radnja: Sv. Irenej i Rim“, od dra Karla Hubika. Pisca zanima poznato svjedočanstvo sv. Ireneja. (Adv. haer. III. 3, 2), za primat rimskoga pape, gdje sv. Irenej o rimskoj crkvi među inim veli: „Ad hanc enim ecclesiam propter potentiorem principalitatem necesse est omnem convenire ecclesiam . . .“ Protestanti su od uvijeke nastojali, da ovo klasičko mjesto krivo tumače. Oni su to tim lakše činili, jer su se svi tumačitelji Irenejevi (i prot. i kat.) slagali u tom, da se u tekstu nalaze neke pogrješke. Međutim filološki studij posljednjih dviju godina dokazao je, da u tekstu nema pogrješke. Pisac hoće sada, da se okoristi ovim rezultatom te govori o sigurnosti i važnosti Irenejeva svjedočanstva za primat rimskoga pape.

O ostalim raspravama i člancima referirat ćemo kad se svrše. Uz rasprave imade svaki svezak „bogoslovne svaštice“ i literaturu. Moramo istaknuti, da je u „Časopisu“ u posljednja dva sveska uvedena posebna rubrika za slavensku literaturu, na prvom mjestu hrvatsku, a onda poljsku, rusku i slovensku.

Dr. K. Dočkal.

Przegląd Powszechny. Svezka 4. obuhvata osam radnja, 5. donosi sedam, a u 6. ih ima šest. U četvrtoj ističemo onu: Idąca rocznica Skargi, gdje se uznose zasluge toga preznamenitoga muža i poziva poljački narod da proslavi g. 1912. tristagodišnjicu smrti Petra Skarge. On je, kaže spisatelj J. Pawelski: „u velikom stilu personifikacija katolicizma u narodu . . . .“ Njegovo cijelo biće ispunjavala je ideja, da vjera Hristova bude duša narodnoga žića, srce, odakle se razlijeva krv po svem organizmu. Ujedno Skarga „jak ukochał całem sercem tę ideę, tak kochał i całem sercem naród.“ U petoj vrijedna je pored ostalih, što se mora reći za svu sadržinu pažnje rasprava A. Starkera T. J.: Przysięga antymodernistyczna — predmet, o kom se raspredalo diljem svijeta, pa i u poljskom od zvanih i nezvanih. Šesta svezka revije obzire se člankom: Encyclopaedia Britannica iz pera F. Hortynskoga na to omašno, opsežno djelo. Djelo ima 28 svezaka i zasebnu svezku s indeksom, jedanaesto je to izdanje izašlo nakladom sveučilišta u Cambrigde (prvo izdanje počelo je izlaziti g. 1678.). Hortynski priznaje mnoge prednosti i vrline te enciklopedije, pokazuje veliku revnost svih saradnika, požrtvovnost englesku, njihovo prvenstvo i ustrajnost u svim pothvatima pa i ovom. Saragjivali su ovdje i katolički autori, no ima i stvari, koje se s našega stanovišta — on ih nabraja — moraju osuditi. — Przegląd preporučujemo.

V. R.

Miesiecznik katechetyczny i wychowawczy. Mjesečnik taj poljački u svojoj 4. i 5. svesci izlaže važno pedagoško pitanje: Katecheta wobec VI. przykazania od Bielawskoga. U radnji je znatnih, praktičnih uputstva za katehetu, uopće za uzgojitelja. Fr. Gołba lijepo crta: Wpływ pracý figyczndj na moralnosi młodziery. Nalazimo tuj i egzorte i posebice istićemo jedan zbijen članak X. Szydełskoga: Fragment Muratoriego, o kom se mnogo raspravlja megju autorima, koji pišu o prvim vijekovima kršćanstva.

V. R.

Revue pratique d' Apologétique. Paris, G. Beauchesne et Cie (No. 129—138. 1./II.—15./VI. 1911.) L. Andrieux: La Communion des petits enfants. Već u broju 126. (15. XII. 1910.) raspravlja pisac pitanje „kad treba djeci dopustiti svetu Pričest“. U br. 129. i 130. nastavlja pisac i svršava svoju zanimljivu povjesnu i dogmatičku studiju. Crkvena je disciplina bila različna. U prvo doba sve do XII. vijeka, pričešćivali su djecu i prije, nego što su došla k razumu, odmah poslije svetoga Krsta, i u kolijevci, jer je sveta Pričest duševna hrana. Na istoku se taj običaj održao i do danas. Na zapadu se stao mijenjati u 11. i 12. vijeku, kad je stala izostajati Pričest pod prilikama vina, jer djeca

nijesu mogla primati svete Pričesti pod prilikama kruha. Općeni sabor lateranski IV. (1215.) odredio je, da za sv. Pričest potrebuju godine, kad se može reći, da je čovjek došao u razum („postquam ad annos discretionis pervenerit“). Koje su to godine, sabor nije kazao. Prvo doba, 13. vijek, shvatio je i tumačio: to su godine, kad dijete stane razlikovati dobro od zla, obični kruh od tijela Gospodinova, dakle doba oko sedme i osme godine. Kasnije su tumačili, osobito u Francuskoj, da je to doba oko 10. i 12. godine, ili čak doba puberteta oko 14. godine. Tridentski sabor ne izriče godine brojem, ali jasno kaže, da izričaji „anni discretionis“ i „usus rationis“ isto znače. Ipak su mnogi teolozi tumačili u 16. i 17. vijeku drugojačije, što više razlikovali su izmegju godina, kad se dijete moglo ispovijedati, i godina, kad se moglo pričestiti. Tako je u samoj Francuskoj bio gotovo svuda drugojačiji običaj. Neki su počinjali sa sv. Pričesti u desetoj godini, drugi istom u 20.-toj. Sv. Otac Pijo X. dekretom svojim „Quam singulari“ (5. VIII. 1910.) izriče, da se godine razuma imadu smatrati „oko 7-e godine, više ili manje“. Tako je sveti Otac navrnuo praksu na prvotno shvaćanje trinaestoga vijeka i postigao jedinstvo u cijeloj Crkvi. — L. Labauche: Lettres à un étudiant sur la Sainte-Eucharistie. U nizu članaka (prva su dva već u broju 127. i 128.) izlaže autor na lak i razumljiv način u obliku pisama katoličku nauku o Presvetom Oltarskom Sakramentu. Mimoilazi simbolička tumačenja njemačkih protestanata i uzima za osnovu kritike modernističko shvatanje Loisyevo, po kojem nije pravi autor Euharistije Gospodin Isus Krist, već sveti Pavao. Kako Krist sebi nije bio svijestan za življenja svoga, veli Loisy, božanstva i zadaće, da ima otkupiti ljudski rod od grijeha smrću na križu, tako nije ni na posljednjoj večeri mislio ustanoviti svetu Euharistiju kao spomen žrtve na križu. Tu je ideju iznio u svezi sa svojom naukom o otkupljenju sveti Pavao. Svjedočanstvo sv. Ivana (glava 6.) nema historičke vrijednosti. Nastalo je pod utjecajem Pavlovih pisama, kao što su i sinoptička kazivanja o tom predmetu natrušena pavlinizmom. Autor pobija kritički (unutarnjim i spoljašnjim razlozima) te modernističke misli (br. 126. i 128.). U br. 130. iznosi pisac dokaz tradicije: svjedočanstvo Justina, Freske u Priscillinim katakombana, štono ih je otkrio Wilpert i parodiju, koju su nevjernici izveli u misterijima kulta Mithrae. U br. 132. prikazuje pisac stvarnu nazočnost Kristovu u Presv. Oltarskom Sakramentu, u br. 135. transsubstancijaciju, u br. 136. odnošaj, u kojem stoji skolastička filozofija prema ovoj katoličkoj dogmi. — A. Villien: Le célibat ecclésiastique (br. 131.). Povodom glasina, da bi se crkvena disciplina celibata mogla dokinuti, ili promijeniti, raspravlja pisac celibat sa stajališta dogmatičkoga, moralnoga i historičkoga. Dogmatičku je stranu ovog pitanja definitivno riješio koncil Tridentski (Sess. XXIV. c. 9.). Ta je nauka Luterova (svećenici mogu se slobodno ženiti bez obzira na zavjet ili na zapovijed Crkve) osuđena kao heretična, a vjera Crkve (klerici u višim redovima ne mogu sklopiti valjane

ženidbe, ali se tim ženidba uopće ne osuđuje; moguće je živjeti u celibatu, jer Bog daje svoju milost i ne dopušta napasti kojih pojedinac ne bi mogao svladati) utvrđena pozitivno i negativno. Izrijekom su ispitani svi prigovori protiv celibata i izneseni razlozi, zašto Crkva propisuje celibat. Ako celibat i nije božanskoga podrijetla, sigurno je crkveni zakon. Ne protivi se ni ljudskoj prirodi, ni Sv. Pismu i Usmenoj Predaji. A kako je prikadan za kler u višim redovima pokazuje očito moralna strana ovog pitanja. Crkvu nijesu sklonuli na taj zakon niži motivi drugog reda n. pr. otuđivanje i nasljedstvo crkvenih dobara, strah da ne popuste hierarkičke veze, briga da kler ne postane zavisan od laikâ i t. d. Za Crkvu su u ovom pitanju odlučni viši mistički razlozi: inkompatibilitet svećeničkih dužnosti, molitve i žrtvovanja sa ženidbenim dužnostima muževim; primjer Krista i Bl. Djevice; protest protiv nižih strasti i materijalizma; pregaranje, savršenost, apostolat; posveta višim dužnostima napose spasenju čovječanstva i t. d. Zato nam povijest kazuje, da je od prvog doba postojala u kršćanstvu težnja na celibat. Do 4. vijeka nema zakona, ali ga sveti Oci svjetuju i puk voli svećenike u celibatu. Pod konac 4. vijeka uvode pojedini pokrajinski sabori celibat (Elvira, Rim, Kartaga), a pape (Siricije, Inocent I.) potvrgjuju praksu svojim autoritetom. Nijesu svuda jednako lako uvodili celibat, ali se može reći, da je u šestom vijeku već općeno na zapadu poprimljen kao zakon. Od 9.—11. vijeka nastaju nove borbe. Pape Lav IX., Grgur VII., Aleksander III. pooštruju stare zakone. Poradi laksnosti mnogih predlagali su neki u saboru u Vienni, u Kostnici, Bazelu i napokon u Tridentu, da se celibat dokine ili ublaži. Crkva je ostala pri starom. Iz razloga općenog dobra dala bi Crkva dispenzaciju pojedincima (n. pr. za Marije Tudor u Engleskoj, poslije prve revolucije u Francuskoj), ali u zakon nije dopustila da se dira. Nije dakle vjerojatno, zaključuje pisac, da bi Crkva sada ili kada dokinula ili ublažila celibat. — F. Vincent: La Vie religieuse de Pascal et son apologie du Christianisme iznosi sadržaj i vrline djela Petitotova o Pascalu. — Martindale: La Religion des Romains, odlomak iz „Manuel d' histoire des Religions“, prikazuje početak religije kod Rimljana, njezin razvoj za Republike i svršetak za Carstva. Iz prikaza se očito razabira, kako je ta religija bila najčišća u početku, kako je kasnije sve to više propadala, dok nije za Carstva postala mješavinom najrazličitijih elemenata s iskvarenim moralom i smiješnim kultom. — A. Farges: L' atheisme contemporain, jest članak iz: „Nouvelle Apologétique: Dieu, l' Amme immortelle et la Religion naturalle“ od istoga pisca. Savremeni ateizam ne treba da sablazni iskrenog vjernika, jer oni, koji poriču Boga, poriču i sâm razum. O praktičnim ateistima je zališna rasprava, jer je očito, da oni samo u praksi i iz praktičnosti ne drže do Boga. Spekulativne ateiste valja razlikovati: ima ih, koji misle i opet koji ne misle. Za ove druge valja Kristova riječ: misereor super turbam, ne znadu, što čine. Oni prvi ili su naučenjaci ili filozofi. Na-

učenjaci (prirodoznanci) poriču Boga iz različitih predrasuda, ponajviše zato, jer tako tvrde savremeni filozofi. Filozofi su dakle zapravo jedini spekulativni ateisti, o kojima može biti govora. No za njih vrijedi istina, da su porekli vjeru u Boga, jer su uopće porekli razumu osebinu misliti. Moderni skepticizam i agnosticizam potječu od Kanta i Rouviera. Po ovima je razum nesposoban spoznati realnost i bit stvari ćutilnih, pogotovo dakle ne može da se upusti u probleme o podrijetlu i svrsi čovjeka, o egzistenciji Boga i neumrlosti duše. No ako je razum nemoćan, da spozna istinu — onda je potpuno zališan. Tko pak priznaje objektivnu vrijednost razuma, priznaje konsekventno i egzistenciju Boga. Moderni dakle ateizam ne treba da nas smeta u našoj vjeri. — A. Baudrillart: Pour l' humanité, pour la religion, pour la patrie. U ovoj konferenci zanosi govornik slušateljstvo da pomažu duhovno i materijalno kršćane na istoku. — L. Garzend: Si l' inquisition avait, en principe, décidé de torturer Galilée? Dokazano je nepobitno, da Galileja nijesu stavili na muke. Domeniko Berti hoće da dokaže, da je kongregacija osudila Galileja na muke (torturu), a da je samo samilošću kardinala S. Clement-a od toga izbavljen. Garzend ispituje cijeli proces i napose dekret kongregacije i pokazuje, kako Berti ili krivo shvaća ili krivo tumači riječi dekreta: „de comminanda tortura" i „examen rigorosum". Bjelodano se dokazuje, da kardinali nijesu ni htjeli Galileja stavljati na muke. — Lesêstre: Le côté humain dans les choses divines. Na tri primjera (Inkarnacija, Biblija, Crkva) pokazuje pisac, kako Gospod Bog upotrebljuje ljudski elemenat, kad očituje što božansko. Zato i je vjera izvjesna, jer ima dosta sigurnih dokaza za svoje božansko podrijetlo, no opet nije očevidna, jer ima u vjeri ljudskog elementa. Tako i treba da bude, jer mora da ostane razborito i slobodno djelo, kojim podlažemo svoj razum Bogu. — Loth: La valeur historique de l' Evangile celon saint Marc priopćuje povodom znamenite knjige Lagrange-ove: „Evangile selon saint Marc", kako je ovaj naučenjak istom metodom, koju je upotrijebio Loisy, došao do sasvijem oprečnih zaključaka, nego što ih izveo Loisý. Po tom je autencija ovog najstarijeg evangjelja i na ovaj način očevidno dokazana. — Lapeyre: Une nouvelle défaite de Haeckel saopćuje kako i najnovija obrana Haeckelova („Sandalion, eine offene Antwort auf die Fälschungsanklagen der Jesuiten), po sudu samih monista (Christliche Welt, Frankfurter Zeitung: Dr., E. Teichmann, Dr. I. Karl Hasse prof. u Breslavi) nije oborila dokaza Brassova i Kepplerbunda, da je Haeckel falzificirao slike embryona (čovjeka, kunića, svinje), kako bi lakše izveo ishitrenu hipotezu o identičnosti embryona viših kralježnjaka u prvom stadiju razvoja. Uostalom i u ovoj svojoj obrani (str. 49.) priznaje sam Haeckel, da ga je njegov entuziazam za prirodu i sklonost prikazati jedinstvenu sliku svega istraživanja (predrasude — moja bilješka): „često zavela da pređe granice „egzagtnoga" opažanja i da rupe ispuni domišljanjem i hipotezama". — Valensin: „Christs

mythiques" et le Christ de l' histoire, i Valensin: Le Messianisme d' Israel jesu dvije konference o Isusu Kristu sa stajališta poredbene znanosti religijâ. Raspredaju pitanje „Je li Isus Krist živio" (Bogoslovska smotra 1911. br 1. str. 63.). — XXX. Retour à Aristote poziva povodom knjige Charles Dunan-a (Les deux Idéalismes. Alcan 1911.), da se filozofija vrati na osnovu Aristotelovu, budući da je Kartezijeva filozofija, koja je jedino još moguća pored nje, očito na krivom putu i po svojim principima i po nužnim posljedicama. — E. Bruneteau: Les „préjugés nécessaires" ocjenjuje novo djelo filozofa E. Faguet-a, kojim ovaj nastoji istumačiti kulturni razvoj čovjeka.

Dr. Fran Barac.

Zeitschrift für kathol. Theologie. Innsbruck, 1911. sv. 2. i 3. F. Dunin-Borkowski: Die alten Christen u. ihre religiöse Mitwelt. (Stari kršćani i njihov religijozni milieu). U toj raspravi pokazuje B. 1. narodni i sakralni jezik za prvih kršćana kao i popularnu filozofiju tadanjeg svijeta, 2. govori o metodologici kod relig. povjesnog razmatranja početka kršćanstva, 3. podvrgava kritici novija relig. povjesna istraživanja starog kršćanstva, 4. prikazuje orijentalnu i pracrkvenu mistiku.

C. A. Kneller: Römisch-katholisch beim hl. Cyprian (Rimokatolik kod sv. Ciprijana). Već prije Ciprijana smatrala se rimska crkva kao korijen i majčina utroba (radix et matrix) cijele crkve i u 3. stoljeću držala se u Rimu rimska crkva takovom, stoga je i Kornelije papa tako morao shvatiti riječi Ciprijanove, što mu ih je pisao, gdje nazivlje rimsku crkvu „catholicae ecclesiae radicem et matricem", dakle je i sam Ciprijan htio da se tako shvate. To Kneller opširno dokazuje u toj studiji.

J. Biederlack: Weiteres zur Frage von der sittlichen Erlaubtheit der Arbeiterausstände. (K pitanju, da li je ćudoredno dozvoljen štrajk). Polemika s nekim piscem u časopisu „Arbeiterpräses."

H. Bruders: Mt 16, 19; 18, 18 und Jo 20, 22, 23 in frühchristlicher Auslegung. Afrika bis 258. (Treći i četvrti članak).

E. Dorsch: St. Augustinus und Hieronimus über die Wahrheit der biblischen Geschichte (Sv. Augustin i Jeronim o istinitosti bibl. povjesti). O tom ćemo referirati dok izagje cijela rasprava.

A. Bukowski: Die Missdeutungen u. Entstellungen der römisch-katholischen Glaubenslehre in den russisch-orthodoxen Handbüchern der Theologie. B. pokazuje, kako se u novijim teološkim udžbenicima ruske-pravosl. bogoslovije neispravno i krivo prikazuje nauka katol. Crkve.

E. L.

Theol.-prakt. Quartalschrift. Linz, 1911. br. 3. Prof. dr. Iv. Gspansi iznosi svjetsku statistiku modernog novopoganskog problema o spaljivanju mrtvaca, te ističe, kako je najjača opreka tome problemu katolička vjera.

P. Franjo Murmann S. J. iz Brazilije, upoznaje svećenstvo u pastvi s novim načinom, kako si može olakotiti pogled u pojedine obitelji župe.

Prof. G. Krescer oprovrgava borbu, koja je u naše vrijeme nastala protiv Loreta, te novim dokazima potkrepljuje uvjerenje kršćansko i štovanje svetišta Marijina u Loretu.

P. Handmann S. J. završuje svoj članak o povijesti razvitka čovjeka obzirom na tijelo s Gutberletom, koji veli, da nije moguće, da se od životinje razvije čovjek duhovnom dušom; duhovna duša može tek biti stvorena od Boga; drugo je pitanje, da li bi mogao čovjek poticati od životinje po tjelesnom ustrojstvu prema teoriji descendentalnoj; u tom pitanju valja razlikovati absolutnu mogućnost od faktične istine; ono prvo ne može se zanijekati po sebi, ali od mogućnosti do istine još mnogo manjka, a ova se mora zanijekati". — Darviniste sami opažaju strašne posljedice u nauci ovoj nazivajući ju radikalnom oprekom svakome moralu; otrovom, koji uništi svaki moral.

Slijedeći je članak: školska djeca i žalosna Majka Božja; kako je naime svećenik Maximilijan uspio djecu potači na pokajanje razmatranjem od 5—6 minuta žalosti Majke Božje.

P. Beda Danzer govori o ispovijedi mladeži iz pobožnosti, te u svom lijepom članku uči, kako je mladeži nužna, da ju dovodi po skliskom putu mladosti čiste u muževnu dobu; kako se po čestoj sv. ispovijedi jača karakter mladeži, a napokon se pomaže mladeži u izboru staleža.

Župnik F. Dor u Badenu u formi lista mladomisniku govori o svećeničkoj revnosti i sredstvima očuvati ju. Evo ih: reformiraj danimice sam sebe. Čini sve na veću slavu Božju; budi razborit, a k tome blag i odlučan. Dalnja su: tjedni saobraćaj sa prijateljem svećenikom, izlet u svijet na kongrese, a i godišnje duhovne vježbe; svakidašnje razmatranje podaje vazda nove ideje i revnosti kaošto i ura klanjanja; čitanje listova iz misija, a nadasve stalan dnevni način života.

Iznosi zadnja sveska ocjenu knjiga najnovijih za mladež i pučke knjižnice; riješava mnoge kazuse; iznosi mnoga nova djela i ocjene, a i izdanja novija starijih djela.

P. Dr. Bonifaz Seutzer pruža savremeni pogled po katoličkom svijetu,

Profesor P. Kilitzko iznosi pregled katoličkih misija,

P. Hilgers S. J. iz Rima najnovije odluke u stvarima oprosta,

P. Dr. Bruno Albers odluke rimskih kongregacija.

Dr. M. Beluhan.

La civiltà cattolica. God. 62. do 1911. Vol. 2—3; sv. 1461. do 1466. od 6. svibnja do 15. srpnja.

U zadnjoj svesci „B. S." donijeli smo najvažnije rasprave, ocjene i publikacije, što izagjoše u ovoj uvaženoj smotri u svescima 1455 do 1460; a sada donosimo izvještaj radnja izašlih u gore citiranim sveskama.

1. Nastavlja se zanimiva rasprava: l'internazionalismo revoluzionario della Massoneria sv. 1461. 1463. 1466. Kod nas se još uvijek drži, pa i kod katolika, da je slobodno zidarstvo tek neko plašilo, koje nema stvarne podloge, i neki umišljeni protivnik, protiv koga nema razloga za ozbiljnu budnost i borbu. No ovdje nas pisac, govoreći o unutarnjoj organizaciji, historijskom razvitku

te o simbolizmu slob. zidarije, utvrgjuje, da je slobodno zidarstvo sila, koja uvijek intenzivno radi, da potkopa temelje svakoj, napose kršć. religiji. 2. Leone N. Tolstoi je nastavak studije o životu i radu Tolstoja. Opširno i temeljito se iznose T. ideje, a naročito ona o njegovom nazoru na svijet. 3. U novoj raspravi „la teoria di Ugo de Vries sull' origine delle specie (Teorija U. de V. o postanku vrsta) podvrgava se kritici sa stanovišta kršć. filozofije djelo glasovitoga holand. botaničara darwiniste Ugona de Vries (1461.). 4. P. Pierling S. I. piše članak „Un disegno di riunione della Chiesa Russa con Roma" u kom iznaša nacrt i nastojanje za sjedinjenje ruske crkve s Rimom početkom 19. vijeka. Sv. 1461. 5. Le gesta gloriose di un eroe nel Giappone (slavna djela jednog heroja u Japanu). To je recenzija životopisa čas. Marcella Mastrillia S. I. koji je bio ubijen u Japanu in odium fidei. Životopis je preveo s francuskoga i popunio o. Franjo X. Gaffredo. Zanimat će one, koji se bave historijom kat. misija sv. 1461. 6. Scoparte nuove e verità antiche (Nova otkrića i stare istine). P. Rosa čitao je ovu raspravu, zapravo konferenciju u „Accademia di rel. cattolica" u kojoj pokazuje, kako se religija nema bojati novih otkrića, jer ova upravo utvrgjuju objavljene istine sv. 1462. 7. U svesci 1464. i 1465. podvrgava se kritici drama tal. pisca G. D' Annunzia „Il martirio di S. Sebastiano", koja je uzvitlala toliku graju, kad je nadbiskup pariški zabranio katolicima prisustvovati njezinoj predstavi. Pisac pokazuje kako drama ni iz daleka nije drama religiozna, već djelo koje širi nećudoregje i pokvarenost. 8. Svima je još u pameti proces Bricarelli-Verdesi, kod koga je na svjetskom sudu bio zastupan najniži rimski kler. Tom prigodom razvio je Scaduto, prof. kanonskog prava mnoge teorije, koje zastupa i u svojim knjigama, no kojima ipak nije mogao obraniti pred forumom iustitiae svoga kolege exsvećenika Verdesia. U članku: „Dotrina canonica del. prof. Scaduto nel processo dell' apostata Verdesi" pobijaju se krive teorije prof. Scaduta.

Pod naslovom „Rivista della Stampa" spominju se nove književne publikacije kao n. pr. najnovija bibl. djela; franc. prijevod „Povjest koncila" od Hefelea; Palmierievo djelo „Teologia dogmatica orthodoxa" itd.

Osim toga donaša taj list bogatu bibliografiju i savremeni pregled crkvenog i s njom skopčanog života. *Dr. I. B.*

La scuola cattolica. Milan, 1911. od travnja do lipnja.

M. Cappello: La riforma dei Seminari in Italia secondo la mente di Pio X. (Reforma sjemeništa po nakani Pija X.). U tom prvom članku razvija C. historijat početaka današnjih sjemeništa.

A. Palmieri: La teologia del mariavitismo. (Teologija mariavitizma). Ta nova poljska sekta stvorila je teologiju, koja je mješavina janzenisma, starog katolicizma i pravoslavlja. U početku stavio si zadaćom mariavitizam, da reformira kler, a na koncu došao je do toga, da je zabacio temeljne istine katolicizma.

P. Caccia: La divina personalità dello Spirito Santo specialmente da 1 Cor. 2, 6—16. (Božanska osobnost Duha svetoga, napose u 1 Cor. 2, 6—16). Pisac ponajprije prikazuje katol. nauku o Duhu sv. i kratak pregled povjesti ove dogme, zatim razvija nauku o Duhu sv. u prot.-racijonalnoj egzegezi.

G. Gaggia: Della „Treuga Dei“. Razbojstva i barbarstva se u srednjem vijeku sve više širila, da se tome na put stane uvela se tako zvana „Treuga Dei“, po kojoj je bilo svakomu čovjeku zabranjeno od srijede na večer do ponedjeljka u jutro bilo što uzeti drugomu bilo osvetiti se neprijatelju, misleći da će se time polagano ali sigurno tomu zlu na put stati. Pisac nadalje razvija historijat „Treugae Dei“ i dolazi do zaključka, da je crkva prva s auktoritetom ustala proti toj brutalnosti i nasilju jakih i tako štitila slabije.

A. Cappellazi: Il suicidio come fenomeno sociale (Samoubojstvo kao socijalni fenomen). Pisac ponajprije razmatra fakat samoubojstva, koje se sve više širi, zatim razloge samoubojstva, za koje kaže, da imadu svoj korjen i ishodište u modernom nesregjenom i bezvjerskom duhu.

I. B. Frey: Un nuovo commentario su s. Marco. (Novi komentar evangjelja sv. Marka). Referat o Lagrengeovom djelu: Evangile selon St. Marc (1911).

Noti ad appunti di studi neo-testamentari. Biblijografski pregled najnovijih djela na polju novo-zavjetne literature, sastavljen od raznih pisaca. *E. L.*

Revue du Clergé Français. Paris, 1911. od 15. aprili do 1. srpnja.

E. Mangenot: Les deux généalogies de Notre-Seigneur (Dvije genealogije Isusa Krista). Sv. Matej (1, 1—17) i sv. Luka (3, 23—38) donose dvije različne genealogije Isusove. Tu poteškoću je nastojao riješiti Heer: „Die Stammbäume Jesu nach Matthäus u. Lukas“ (1910.), o čemu referira Mangenot. Herr dokazuje, da je genealogija kod sv. Mateja genealogija sv. Josipa, a kod sv. Luke genealogija sv. Marije.

A. Villien: A propos du décret „Maxima cura“. Komentar tome novom dekretu.

P. Godet: La théologie mariale, hier et aujourd' hui (Marijanska teologija od jučer i danas). Zanimanje za marijansku teologiju je velika; stara se djela na novo izdavaju, a nova dalje grade.

I. Bricout: Chronique d' apoogétique. Na 30 stranica upoznaje nas pisac s najnovijom apolog. literaturom francuskom.

E. Vacandard: Origines du culte des saints. Les saints sont-ils les successeurs des dieux (Podrijetlo štovanja svetih. Jesu li sveci nasljednici bogova). Nastavlja se.

P. Godet: L' histoire de piété mariale (Povijest Marijinog štovanja). G. pokazuje razvitak štovanja bl. dj. Marije, koje se još uvijek nastavlja.

J. Rivière: Chronique du mouvement théologique: Opširan pregled teološke nove literature.

J. Touzard: Vjera kod Izraelaca. To je nastavak opširne radnje „o historiji religija.“

E. Vacandard: Chronique d' histoire ecclesiastique. V. referira o najnovijim djelima na području crk. povjesti.

E. L.

SADRŽAJ:

BOGOSLOVSKA KRONIKA:

RECENZIJE:

PREGLED ČASOPISÂ:

